

Domingo Badia y Leblich

Badía y Leblich, D.F.J. (1814), Voyages d'Ali Bey el Abbassi en Afrique et en Asie pendant les Années 1803, 1804, 1805, 1806, et 1807 [Voyages of Ali Bey in Africa and Asia during the Years 1803–1807] (in French), [Vol. I](#), [II](#), & [III](#), Paris: P. Didot l'Ainé (ook op Google Books, daar ook in het Engels)

VOYAGES
D'ALI BEY
EN AFRIQUE ET EN ASIE.

~~~~~
TOME PREMIER.

ALI BEY EL ABBASI,

Inhoud

Deel I 6

[Tanger](#) 7 [Fez](#) 8 [Marrakesh](#) 16

[Deel II](#) 28

[Tripoli](#) 28 [Cyprus](#) 34 [Alexandrië](#) 36 [Caïro](#) 44 [Suez](#) 49 [Jedda](#) 53 [Mekka](#) 55

[Deel III](#) 83

[Caïro](#) 91 [Jerusalem](#) 95 [Damascus](#) 108 [Homs](#) 114 [Hama](#) 114
[Aleppo](#) 116 [Antiochie](#) 118 [Tarsus](#) 119 [Constantinopel](#) 121

[Eindnoten](#) 138

Van de geleerde Barcelonees Domingo Badia y Leblich lees ik een reisverslag van een reis van bijna vijf jaar, begonnen in 1803, hij was 35. Leblich ligt in Duitsland vlak achter Doetinchem, een grootmoeder of zo. De reis gaat door Noord-Afrika om te beginnen Marokko. Hij wil naar Mekka en dan over Jeruzalem en Damascus naar Constantinopel. Veel geld mee, dat moet toch haast wel, en bedienden om kisten vol zoi mee te slepen waaronder wetenschappelijk instrumenten als sextanten, thermometers, hygrometers etc. en een boek met astronomische tabellen voor de bepaling van plaats en richting. Voor de reis doopte hij zich Ali Bey el Abbassi, moslim, liet zich besnijden in Engeland, om de badhuizen niet uit vrees voor ontmaskering te hoeven mijden. Maar dat piemelverhaal lees je niet want de schrijver van het boek is de “in Europa opgevoede Arabische moslim” Ali Bey el Abbassi. Zijn moslim-vermomming houdt hij als kroniekschrijver vol, maar met het christendom, met name de Zuid-Europese kermis-variant waar hij in is opgegroeid, lijkt deze geleerde en wetenschappelijk geschoolde man blijkens zijn verspreid daarover gebezigde ironie ook weinig op te hebben.

Op reis strooit Ali stevig met geld en geschenken. Hadden Domingo’s reisplannen één of meer Europese hoogheden zo verheugd dat hij met goed gevulde koffers op reis was gestuurd? Men noemt in dit verband Godoy, de grote man achter het Spaanse koningshuis, pro-Frans, pro-Napoleon, die pas consul van Frankrijk was geworden. Er wordt zelfs elders (niet in het boek) van gecodeerde communicatie tussen Ali en Godoy gerept, althans tijdens het Marokkaanse begin.

Onderweg nieuw geld in de havens van de Middellandse zee?
De financiële kant van de zaak komt nergens aan de orde.

Zelfs bij zijn dood weet Ali nog niet wat de allure was van wat hij zag: in Caïro ontmoet hij de kersverse jonge Albanese pacha Mohammed Ali, aartsvader van de Egyptische dynastie die pas anderhalve eeuw later door Nasser en de zijnen aan de kant zou worden gezet. En bij de berg Aàrafat kampeert hij naast een warlord uit Diriyah. Ali noemt hem “Saaoud”. Diens grootvader was bevriend geraakt met Wahhab, en zo de “sultan van de wehhabis” (ook wel salafisten genoemd) geworden. Deze oude Saud is de aartsvader van de Saudische dynastie. Zijn kleinzoon maakt precies tijdens Ali’s bezoek aan Mekka zijn verovering van Arabië af. Enkele jaren na Ali’s bezoek zou deze Saudische familie evenwel voorlopig weer uitgerangeerd raken. Een eeuw later haalden overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog de Saudi-familie weer uit de mottenballen (ze woonden toen in ballingschap in Kuwait) om ze opnieuw tot koninklijke familie van Arabië te parachuteren. Onze Ali kon natuurlijk geen flauw benul hebben wat uit de heren Mohammed Ali, “Saaoud” en hun nageslacht worden zou, en zij worden dan ook niet anders beschreven dan de andere notabelen die hij ontmoette. De lezer kan niets anders doen dan Ali’s alinea’s ter zake vele malen overlezen in de tevergeefse hoop nog iets tussen de regels uit te vissen.

Er zijn voetnoten (1,2, ...) en eindnoten (i,ii, ...). De laatste kunnen ook, misschien wel het beste, achteraf aanéén gelezen worden. Van beide zijn twee soorten: historische toelichtingen

en reacties van mij, de lezer. Het verschil is zo evident dat ik er vanaf heb gezien het telkens aan te geven.

Linge, 21 februari 2018
Bert Hamminga

Wij beginnen! Met deel I van Ali's kroniek bestaande uit drie delen van elk zo'n 400 bladzijden kraakhelder Frans.

April 1803. Op naar Tanger (per boot uit Spanje). Een vies primitief dorp van 10000 mensen. Domheid, bijgeloof, slechte gebruiksvoorwerpen die van flink beroerd ambacht getuigen, de geweren voorladers met los kruit maar men laat ze graag knallen. Ali noemt de mensen daar "Moren" (*Maures*)¹. De vrouwen worden thuisgehouden. Buiten lopen vrouwen volledig gesluierd. Er zijn ook heel wat Joden, die hun schoenen uit moeten doen en diep buigen als er een Moor voorbijkomt, maar wel getolereerd worden wegens hun behendigheit in de leverantie van internationale handelswaar. Joden worden er normaliter beroofd als ze er duidelijk rijk van worden. De Jood die dat toch wordt kijkt wel uit dat te laten merken.

---

1 De term "Maures" komt van het Griekse *μαύρος* (zwart). In het Duits betekent *Mohr* dan ook neger. Vgl. het Nederlands "moriaantje zo zwart als roet". Maar in buurlanden van Marokko worden er de *Berbers* mee bedoeld, een mix van de Phoeniciërs van Cartago, Romeinen, de Vandalen, en nog oudere Noord-Afrikaanse stammen. Deze mix nam de islam en veel Arabische cultuur over en vestigde zich, vermengd met veel Arabieren, vanaf de 8e eeuw tot het eind van de 15e eeuw in vrijwel heel Spanje, en bracht daar een cultuur die Europese geleerden en ambachtslieden zou inspireren tot de het beschaven van hun eigen samenleving. De verspreiding sinds de 12e eeuw van de verworvenheden van de Europese reizigers en studenten in Spanje (o.a. Aristotelische filosofie en veel techniek) ging in Europa gepaard met grote schrik onder de nog volstrekt barbaarse christelijke elite. Tevergeefs maar fel vervolgden deze Europese christenen, in de ogen der moslims primitieve wilden die in de begintijd van deze ontwikkelingen zelfs nog maar zelden steen voor hun behuizing gebruikten, de bereide gestudeerde Europese nieuwlichters. Uiteindelijk kwam daardoor de Europese Verlichting onstuitbaar op gang.

De notabelen ontvangen “Ali Bey” als groot man, en als na enkele weken de sultan Tanger bezoekt wordt hij met diens “broederschap” vereerd en mag hij mee naar Fez (kun je beter ook niet weigeren maar dat wou de chroniqueur, immers beroepsspion, ook zeker niet). Wegens noodzakelijke voorbereidingen volgt hij de sultan op veertien dagen afstand. De sultan is keizer van Marokko. De naam Marokko gold toen slechts het directe administratieve gebied van Marrakesh. Tanger en Fez erkennen de sultan maar vielen toen nog niet onder “Marokko”.

@book87 gb-2 Ch VII.

Dinsdag 25 oktober 1803. Ali reist van Tanger naar Meknes en dan, vlak daarbij, Fez. Te paard. 200 km. Ruim een week lopen. Men ziet bij vertrek nog een groot flottielje de straat van Gibraltar binnenzeilen, volgens een voetnoot van de uitgever op weg naar de slag bij Trafalgar, die plaatsvond op 21 oktober 1805, dus twee jaar nadat Domingo ze zag. Vergeet het dus maar. De uitgever speelt in zijn voorwoord (geschreven 1814) het spel “Ali Bey el Abbassi” op barokke wijze mee, dus dit kan de volgende in een reeks pogingen zijn de verwarring er bij de lezer in te houden. Slechts één van de vele redenen om de reis van onze Ali toch maar op 1803 te houden, zelfs al is het, schrijft hij, de tweede helft van oktober, en dat was de slag bij Trafalgar ook. Die “oktober” zal wel uit de koker van Domingo zijn, waarbij hij zelf ook weer wantrouwen wekt door een vogeltrek naar Noordoost te rapporteren. Dan zou weer op voorjaar duiden. Maar er is veel te lastig over de tijd te liegen omdat Ali’s bezoek aan Marokko niet bepaald onopgemerkt voorbij ging, zoals we in kleuren en geuren gaan lezen.

Op weg. Naar Fez. Wat stelt men zich voor bij een “weg” in een land waar geen karren of wagens worden gebruikt, zeker niet interlokaal? Het is een spoor van mensen, paarden, ezels en kamelen die daar in ganzenpas langs zijn getrokken. Men volgt het. Af en toe is men het even kwijt. Dan vindt men het weer terug. Enzovoort. Zo zal het blijven. Vijf jaar lang. Tot Mekka. En terug tot Constantinopel en Boekarest. Bruggen heb je alleen zo nodig bij de allergrootste steden. Voor wat toen “allergrootst” was: denk voorlopig aan 30000 inwoners. Later zullen Damascus, Homs, Hama en Constantinopel met wat moeite boven de 100000 inwoners blijven. Een rivier waadt je dus door. Lukt dat niet dan moet er een boot komen. Overal boeven. Je moet gewapend zijn en niet te klein in getal.² Ja, in de tijden van het Romeinse Rijk was dat wel anders geweest! Maar dat is dik 16 eeuwen tevoren.

Men komt "Arabes" tegen. Dat zijn dus geen “Moren”. I.t.t. de “Moren” hebben deze Arabieren ongesluierte, soms zelfs schaars geklede vrouwen die gewoon "onder de mensen" zijn. Onze chroniqueur, volbloed Europeaan, al blijft hij in de kroniek hardnekkig poseren als een in Europa opgevoede Arabische moslim, spreekt er schande van. Terwijl hij toch wel wat gewend moet zijn: de dameskleding in het revolutionaire Parijs van zijn tijd was doorzichtig van uitdagendheid, de vriendinnen van de Franse politieke leiders in die tijd (“les Merveilleuses”) vonden dat je recht in je kut gekeken moest

---

2 In Europa was het nog niet zo veel beter. Ook overal boeven. En, nog erger, soldaten. De ergsten waren losgeslagen soldaten van in de pan gehakte eenheden. wel had je in Europa onverharde wegen voor wagens. En kanalen. Napoleon was in Frankrijk meteen begonnen het kanalennet drastisch uit te breiden. De treinen begonnen 30 jaar later.

kunnen worden. Deze "Arabieren", ook Bedouinen genoemd, leven, behalve dus op damesgebied, nog primitiever dan de Moren: pastoraal, met heel weinig landbouw.

@book 109

5 november 1803 Aankomst te Fez. Domingo kwam vooral ter observatie maar dat verhinderde hem niet de streep voor de zonnestand in de hoofdmoskee van Fez te corrigeren opdat het gebed voortaan op de juiste tijd zou worden aangevangen. Het is een zegen voor een heer in stilte goed te mogen doen, onderwijl ook orde aanbrengend in je eigen dagindeling.

El Caroubin, hoofdmoskee van Fez heeft vrouwenzaal. Uniek, noteert onze Ali: vrouwen gaan immers niet naar het paradijs. De ironie van de pseudo-moslim, in wie zich duidelijk een Verlichte en dus weinig gelovige Europese geest bevindt, klinkt door als hij het over de kisten heeft waar men in de moskee de offerandes werpt: "vruchtbaarder dan welke mijn der christenen ook".

Fez was toen als nu: een wirwar van zeer nauwe straatjes vol koopwaar, donker door hoge naar voren uitgebouwde gevels. Ook toen al waren er dwarsmuren over de straat als steunberen voor de voorgevels, met poorten die 's nachts dicht gingen zodat ieder in zijn segment gevangen zat. Maar tegenwoordig zijn de straten verhard. Toen niet, waardoor men bij regen, aldus Domingo, kniediep door de modder waadde. En hij is geen man van dichterlijke vrijheden. Wel was de modder schoon, want er werd geen vuil gestort.

In het beste badhuis van Fez, dat onze Barcelonese moslim in zijn geheel placht af te huren om zich er met enkele vrienden en bedienden te begeven, staat aan weerszijden een emmer tegen de muur. Hem werd bezworen die niet aan te raken want dat water was bestemd voor de duivels die hier 's nachts baadden. Omdat onze heldhaftige reiziger al jaren geleden de oorlog had verklaard aan “alle duivels en hun onderbedienden op aarde” gebruikt hij expres wat van het water om “de arme duivels zo een deel van hun provisie te ontnemen”. Of hij het water in het zicht van zijn “vrienden” durft te hevelen vertelt de kroniek niet.

Ali had de sultan al in Meknes, vlakbij Fez, gezien en is nu de sultan vooruit, in Fez. Hij ziet hem daar arriveren. Een peloton van twintig man te paard gaat op honderd meter vooraf. Dan de sultan op een muilezel naast de parasolhouder. Dat is een officier, ook op een muilezel. De parasol is in Marokko een keizerlijk privilege. Waag het niet een parasol te gebruiken. Achter de sultan lopen zijn bedienden te voet, dan de minister, te voet, met zijn bedienden, dan een duizendtal blanke en negersoldaten te paard, in het midden breed gespreid met veel gekleurde vlaggen, die tevens bij de morsig verlopende manoeuvres als seinvlaggen dienen. Voor en achteraan versmalt de orde zodat de eerste en laatste rij door slechts één paard wordt gevormd. Het hele paardenpeloton oogt dus als een soort jujube, maar zonder duidelijke linies. De stoet wordt begeleid door enkele vreselijke tamboers op hondsberoerde instrumenten.

Ali's astronomische reputatie was hem vooruitgesneld, en wel naar hofastronoom Sidi Ginnan, die daar niet blij mee was en met zijn netwerk wat vallen voor Ali opzette. In de kroniek heet dit "affaire de pendules". Bij de aankomst van de sultan kreeg hij via via de mysterieuze opdracht in een moskee de pendules in orde te maken. "Opdracht"? *what the heck* ... Ali had het dóór, ging hoog op de kast, zette hofastronoom Sidi Ginnan in de beklagdenbank. Zijn vrienden in Marrakesh sidderden, maar de sultan koos voor Ali, en tegen Sidi Ginnan. Nogmaals verbroedering, nee méér: nu zei de sultan: die Sidi heeft een slecht hart, vrees niets, ik ben als je vader, ... , dit in een gezelschap van een aantal notabelen, dus in heel Fez wist men waar men aan toe was. Als dit verhaal een beetje klopt had deze wijze van optreden Ali naar de mening van deze lezer makkelijk het leven kunnen kosten.

Ali beoordeelt de scholen in Fez als erbarmelijk. De boekdrukkunst wordt niet bedreven, men schrijft het Arabisch met veel fouten, vooral in de accenten. De geleerden die hem opzoeken beschouwen de tekst van de Koran of van een lokaal gecanoniseerde geleerde als het ultieme argument. Het lijkt wel of de misselijke mislukte trucs van dat Ginnan-netwerk bij Ali een weinig bij zijn reis passende missiedrift hebben gewekt. Hij vervuult bij de lokale geleerden zijn rol van spion voor die van Verlichter en wijst hen op de ... rede! die boven de teksten staat en waaraan men teksten moet toetsen. Hij scoort verbluffing.

Ali's voortvarendheid in zijn openlijke bestrijding van het bijgeloof verbaast mij hogelijk, zeker bij een spion. Je moet

maar durven. Ibn Rushd, wél een echte Arabier, had in het Arabische Cordoba vijf eeuwen eerder onder de Almohaden onder andere ook precies dit punt gemaakt.³ Was Rushd niet tevens lijfarts van de kalief geweest dan was hij er daar in Cordoba zeker voor vermoord, terwijl hij daar toen met een op alle gebieden hogere beschaving te maken had dan wat Domingo in 1803 in Fez aantrof.

Domingo durft meer dan ik zou durven maar misschien had hij moed gevat omdat men sinds Tanger al vaak grote interesse had getoond bij zijn uitleg van de Europese instrumenten die hij hier en daar onderweg verstoft had aangetroffen, met name in moskeeën, waar ze er kennelijk toe dienden om indruk te maken op de gelovigen.

Domingo lijkt me ook zijn leven te riskeren door zich fel te keren tegen astrologie en alchemie. Hij wint zielen door, toch niet echt zuiver op de Verlichte graad, de zondigheid van deze vakken uit de Koran te bewijzen. Wij krijgen een zeer adequaat resumé van de lokale geleerdheid op alle vakgebieden. Voor de loop der sterren verlaat men zich nog op Ptolemeus, de Elementen van Euclides zijn aanwezig maar er worden maar een paar bladzijden van gelezen, geneeskunde is nooit iets geworden wegens de kuisheidsvoorschriften en het afbeltingsverbod in de Koran. Omdat dit verbod levende wezens in het algemeen betreft, is ook de dierkunde praktisch onmogelijk. “Genezen” gaat met bezweringen en ruwe maatregelen.

---

³ In *Tahafut al-Tahafut (De incoherentie van de incoherentie)*:
<http://www.muslimphilosophy.com/ir/tt/tt-all.html> zie ook
http://asb4.com/floor/philes/Rushd/Rushd_nl.html

Enzovoort op alle terreinen. Ali pocht de publieke opinie te Fez van het ergste bijgeloof af te hebben geholpen zodat vrijwel de gehele Fezzer bedrijfstak der helderziendheid en astrologie gedwongen werd naar andere betrekkingen uit te zien, wat ze niet glad zat omdat ze nog tijden overal werden herkend en uitgelachen. Dit is wel zo vreselijk gevaarlijk en onverstandig dat ik eigenlijk niet echt geloof dat hij dat werkelijk gedaan heeft, tenzij als wederdienst tegenover sultan die zijn kant had gekozen en misschien ook wel een appeltje te schillen had met het Ginnan-netwerk in Fez. Maar daar lees je niets over.

Je krijgt ondertussen wel de indruk van een zeer egalitaire samenleving in Fez. De sultan van Marokko heeft er een paleis, maar het is er weinig luxueuzer dan de ook al eenvoudig ingerichte koopmanshuizen. Zijn minister lijkt zelfs te wonen in een minizijkamertje van zwerversallure, zittend op een versleten tapijt met een heel klein stapeltje papieren, in een doekje gewikkeld, en een versleten ganzenveer. De islam kent in Fez geen beroepsgeestelijken. De imams en de “mudden” hebben gewoon werk of een ambacht als iedereen. Er is geen speciale kleding voor een voorganger. In het straatbeeld zijn ze dus onherkenbaar. Zij worden vaak vervangen door andere burgers. Er wordt door iedereen op alle zeven dagen van de week gewoon gewerkt voor de kost.

Noah, Moses en Jezus behoren er tot de door God gewilde geschiedenis van de mensheid. Wil bijvoorbeeld een Jood zich bekeren tot de islam, dan moet hij eerst Jezus erkennen. Anders kan hij het wel vergeten. Geen Mohammed zonder Jezus. Men noemt Jezus “de geest van Allah, geboren uit een maagd”.

Domingo rapporteert veel bijgeloof waar menige slimmerik een centje aan verdiende - tot hij, als verhaald, voor Don Quichot ging spelen - maar er is geen ellende met hordes monniken, zoals in Turkije de *derwisjen*.

“Ali Bey el Abbassi” doet de beste van zijn zaken met zijn Europese astronomische tabellen en zijn rekenvaardigheid. Hij weet precies wanneer de nieuwe maan weer over is en het eerste streepje van de maan weer zichtbaar wordt, het einde van iedere islamitische maand. De twaalf islamitische maanden verschuiven dus voortdurend over de zonnejaren, maar ook dat verloop voorspel je aanzienlijk beter met een boek met Engelse astronomische tabellen dan met de morsige combinatie van religie, bijgeloof en slecht rekenen zoals gebezigd door de “wijzen” van Fez. Daarvan zijn er nu dus heel wat niet blij met Ali. Vooral niet omdat tijdens Ali’s verblijf een vrijwel totale zonsverduistering gaat plaatsvinden waar de Fezzer wijzen niet het geringste vermoeden van hadden.

Nu het eigenwijze deel der lokale wijzen door Ali’s succesvolle openlijke bestrijding van zijn brood is beroofd en de rest van Ali les krijgt in de rede, blijkt Ali’s zuivering lacunes in de markt voor wijsheid te hebben gecreëerd: men vraagt hem voor die weggevallen taken. Genezing is tot daaraan toe, daar weet hij ook best wat van, maar de nu uit de gratie geraakte wijzen bleken ook te hebben verdiend aan bijvoorbeeld het lokaliseren van verloren voorwerpen. Daar blijft Ali hardnekkig verklaren dat dat soort wijze waardigheden niet tot de astronomie, de rede of wetenschap behoren. Het zal klanten die hij afpoeiert

toch hebben teleurgesteld dat zo'n nuttige vorm van wijsheid ineens in Fez niet meer voorhanden is. Maar de sultan en zijn supporters in Fez vinden het kennelijk allemaal prachtig. Zodat, als Ali vertrekt naar Marrakesh via Rabat, op verzoek van de sultan die daar inmiddels al is, de straten van Fez nat zijn van de tranen, aldus de beweende chroniqueur zelve.

@book207

27 februari 1804. Op naar Rabat. Onderweg groeit de diversiteit der planten, maar onze Ali ziet af van het werken aan zijn botanische verzameling, want die activiteit doet in zijn gevolg de wenkbrauwen fronsen. Waarom in de natuur zelf je kennis vergroten als alles toch in de Koran staat? Dat is verdacht. Ketters.⁴ Verzamelwoede staat, schrijft Ali als geïnspireerde muzelman, haaks op “de luie ernst die een prins van mijn heilige geloof dient te karakteriseren”. IJver is slechts een deugd bij het bestuderen en reciteren van heilige boeken.

Rabat is, net als Fez, ook nog geen “Maroc”. Pas ten zuiden van Rabat meldt Ali zich op weg naar “la ville de Maroc” dat is: Marrakesh.

@book 248

21 maart 1804. Aankomst te Marrakesh. Stadsmuren verschijnen aan de einder waar honderdduizenden mensen achter kunnen wonen! 700000 zijn het ooit zelfs geweest, schrijft Ali later. Maar door pest en oorlog is dat nu teruggelopen naar 30000. In de wijde ruimte binnen de stadsmuren: ruïnes en open plaatsen. Een indrukwekkend half

---

4 De gereformeerde fundamentalisten waarop het huis van Oranje steunde in de Nederlandse Zeventiende Eeuw dachten m.m. er net zo over. Meer hierover: http://asb4.com/floor/philes/Descartes/heidanus_nl.html

onderaards kanalsysteem voor water ver uit de bergen. Aan gort.

De sultan ontvangt Ali Bey als, sinds Tanger, “zijn broer” en, sinds Fez, “zijn vader”. Hij geeft hem twee grote huizen, paleisjes eigenlijk, met prachtige tuinen. Niet alleen om in te logeren. Om te hebben! Het leven in Marrakesh is verder ook gratis voor onze Ali. Overal wordt voor gezorgd. De sultan heeft meteen een plan met Ali. Onze chroniqueur wordt vrijwel meteen op bezoek gestuurd naar de toenmalige Atlantische haven van Marrakesh, Essaouira, 170 km ten Westen van Marrakesh, 120 km ten Noorden van Agadir. Onderweg nog gewoon de gebruikelijke saaie verhalen over stenen en plantjes, maar we zijn er in weinig pagina’s. Maar dan! In de havenstad wordt de komst van Ali als een soort statiebezoek gezien. De leiders ontvangen hem letterlijk vorstelijk en hebben festiviteiten georganiseerd waar de hele stad bij betrokken is. Soepel en snel wordt een complete hofhouding rond Ali opgetrokken. Er is duidelijk een galopperende boodschapper vooruit gegaan. Ali wordt gezien als effectieve propaganda voor het sultanaat. Waarvoor? Waartegen? Daar horen we niets over.

Essaouira. Een flink deel van dit oceaanhavenstadje heeft iets van een Europese handelsnederzetting, met consuls uit vele landen, grote buitenlandse kooplieden, waaronder veel Joden die hier niet de miezerige pose hoeven aan te nemen als in het binnenland. Ze kunnen hun rijkdom tonen. Ze gaan ook Europees gekleed, maar moeten zich de meest vreselijke beledigingen laten welgevalen. De stad is ommuurd, zowel

naar de land- als naar de zeezijde. Er is in die tijd kennelijk nog geen havenhoofd: het eiland voor de stad moet de golven breken. De rivier, de enige waterbron, loopt flink ver langs de stad in zee, wat de stad onverdedigbaar maakt, schrijft onze spion fijntjes⁵. Het achterland is zand, zand, zand.⁶

Op de terugweg weet Ali zich zo hooggeacht dat hij een parasol durft te gebruiken, wat een keizerlijk privilege is. Of is hem ingefluisterd dit te doen? Waar gebruikt men hem voor? Iemand moet hem dat ding trouwens hebben aangereikt. Waar komt zo'n stuk verboden wapenbezit vandaan in een land waar de parasol een keizerlijk privilege is? Die parasol maakt Ali natuurlijk voor het oog van het volk tot symbool van de sultan. Waar zijn we hier mee bezig? Nu maar hopen dat hij er niet te veel wind onder krijgt en de lucht in wordt geblazen. Overdrachtelijk geschiedt op die terugweg naar Marrakesh echter niets minder dan dat: van heinde en verre trekt men naar de weg, waar men bij zijn passage niet ophoudende geweer-salvo's ten beste brengt, gillende vrouwen, tientallen schapen worden aangeboden, voortdurend moet hij halt houden voor thee met de lokale notabelen, maar het protocol wordt Ali netjes ingefluisterd. Leer je dat ook weer. Ali wordt gebruikt door het hof van de sultan. We weten alleen niet waarvoor.

---

5 Net of een Europese legerdivisie zo'n rivier niet kan afsluiten als hij wel door de stad loopt.

6 Dertig jaar na de verschijning van deze kroniek nam de Franse marine de havenstad in. Het zullen de Fransen wel zijn geweest die de term "Maroc" gingen gebruiken voor hun kolonie als geheel, Agadir tot Tanger, Rabat tot Oujda aan de huidige Algerijnse grens (waar Ali nog heen zal gaan). Die grens is oud, was tijdens het hoogtepunt van de Turkse expansie de grens van het Ottomaanse Rijk. Maar dat is al lang voorbij als Ali daar is.

Nou ja, ach, hij geniet er zelf geweldig van.

Marrakesh. Op de plaatsen waar de huizen van Marrakesh nog intact en bewoond zijn verwijden en vernauwen de straten zich chaotisch. De rijksten wonen aan de nauwste straatjes. Dit blijkt een veiligheidsmaatregel te zijn: een aanvaller komt er niet met veel tegelijk door zonder eerst muren te gaan afbreken.⁷

De twee grootste heiligen van Marokko wonen in resp. Wazen en Tedla. Zij zijn tevens de heersers in hun district. Gaan zij naar een ander district dan volgen de districtshoofden daar hun orders. Zij worden door iedereen geconsulteerd over alles, want zij kunnen de hemel mobiliseren om noden te lenigen en wensen te vervullen. Hun heiligheid is erfelijk. Ze zitten er dan ook warmpjes bij. Ze hebben erg veel negerinnen en nog meer kinderen. Eentje heeft naast zijn legale vrouwen en concubines 18 kleine negerinnetjes die één dag in de week de hemelse gunsten delen met de heilige, “een wonder van de Almacht”, schrijft onze chroniqueur, die later nog de eer had deze Sidi Ali te ontmoeten, hem een “klein cadeautje” van 1000 Franc gaf, boven de gebruikelijke aalmoezen, “dewelke de heilige, in zijn wereldafgewendheid onmiddellijk en in totaal besteedde aan geweren voor zijn zijn soldaten, teneinde de verdediging van het geloof te versterken”. Ali voert de ironische lof voor deze twee heiligen vervolgens nog zoveel verder op dat je bijkans bij hem de angst gaat vermoeden dat misschien de domste van

---

⁷ Zelf ontdekte ik, lezer, bij mijn hedendaagse omzwervingen aldaar, ruim 200 jaar later, dat ook de kleine man zich van dit middel bedient, zelfs zo dat ik menigmaal met één schouder naar voren moest lopen om door een straatje bij de deur van een huis te komen, letterlijk vrezend nog klem te raken ook.

zijn lezers nog zou kunnen denken dat hij iets met deze lieden op zou hebben.

Opvolging in Marokko is altijd een bloedbad, schrijft Ali. Kost in de orde van 100.000 levens. Vreselijk toch die despotische staatsorde, laat onze besneden moslim zich ontvallen.

Ali's bereidheid als muzelman te poseren gaat niet zo ver dat hij de onderweg aangeboden negerinnen in dank aanvaardt. Een belangrijk man zonder vrouwen? Het is wat verdacht, ook al verklaart Ali na zijn pelgrimstocht te willen trouwen. Hij verklaart de lezer dat hij zo in beslag genomen is door de geest dat het vlees hem in steek heeft gelaten. Op zijn vijfendertigste? Of gaat dit alleen over dat kleine stukje dat in Londen achterbleef? Nou ja, laat ook maar. De climax van dit probleem: de verbroederde sultan schenkt hem twee vrouwen uit zijn eigen harem. Een witte en een zwarte. Ali wil dit, het broederlijkste geschenk ooit - en hij heeft immers al twee paleisjes gekregen in Marrakesh - weigeren, tot ontzetting van de intimi van de sultan, die bijkans instorten, zodat Ali de meisjes in in arren moede in huis neemt, maar met grote zorg zelfs *het publiek* de indruk gevend dat hij ze "niet heeft gezien" en dat ook niet van plan is. Al met al een heikele zaak. De meeste avonturiers in de andere boeken die ik heb gelezen lossen dit toch synergetisch op door van twee noden twee deugden maken.ⁱ

Ali wil "naar Mekka", maar de sultan, keizer van Marokko, en zijn getrouwen laten Ali niet zomaar los. De weerstand is groot. Zelfs zijn motief, de pelgrimstocht, wordt ontzenuwd: die hoef

je niet zelf te maken, zegt men aan het hof. Daar kun je iemand voor huren die in jouw plaats gaat. Heeft de sultan ook gedaan. Maar onze onvolprezen Ali weerstaat de enorme druk en vertrekt, na ruim een jaar Marrakesh, het moet ergens half april 1805 zijn geweest, richting Fez om zich naar Tiemcen, de grensstad van het koninkrijk van Algerije te begeven.

In Fez blijft hij anderhalve maand. Dat is langer, laat hij doorschemeren, dan sommigen daar aangenaam vinden. Of dat van de sultan afkomt of van het netwerk der verongelijkte wijzen (zie boven) wordt niet duidelijk, wel dat Ali vreest dat men over hem tegen de sultan zal gaan roddelen, dus toegang tot de sultan hebben zijn vijanden zeker. Ondanks die angst blijft hij er toch anderhalve maand. Waarom? Ali leidt ons om de tuin!

@314 gb312

Vrijdag dertig mei 1805, na anderhalve maand in Fez. Vertrekt hij vandaar via de laatste grensstad vóór Algerije: Oujda, naar de Westelijke Algerijnse stad Tiemcen.

Ali komt complete Arabische stammen tegen die met al hun bezittingen, vrouwen kinderen en honderden stuks vee en kamelen, naar het Westen trekken wegens wat hij noemt de “disette [schaarste] dans le Levant”. Die Arabische stammen zoeken dus een nieuw gebied. Dat zal wel niet, ik bedoel dit letterlijk, zonder slag of stoot gaan.

Ali zal ons later het fijne van die schaarste en ellende leren: vanaf Tiemcen is de Arabisch wereld waar hij door trekt officieel onderdeel van het Ottomaanse keizerrijk, vaak

aangeduid als La Porte, naar de hoofdpoot van het paleis van de Turkse sultan in Constantinopel. Maar men trekt zich daar nergens veel van aan. Bijna overal regelen de regionale vazallen van La Porte hun zaakjes alsof ze zelfstandige koningen zijn. En hun vazallen proberen op hun beurt of ze dat niet ook kunnen doen. Overal legers, losgeslagen legertjes, bendes, en het tuig moet natuurlijk allemaal elke dag eten, raad eens van wie.⁸

@book329

9 juni 1805. Aangekomen in Oujda blijkt je niet naar de Algerijnse grensstad Tiemcen (“Tremecen” “Tiemsen”) te kunnen, wordt gezegd: er is een revolutie gaande in het koninkrijk van Algerije. Later blijken daar in de chaos inderdaad gewapende bendes te roven en te moorden. Daar, bij Oujda, schieten ze een paar mensen dood.⁹

330 Het oponthoud put Ali’s middelen uit. Hoe, ik vraag het maar, komt hij dan aan middelen om Mekka te bereiken? Nieuw geld uit Europa via Oran? En “hij wist” dat zijn “vijanden in Marokko”, waar hij het nu voor het eerst openlijk over heeft, zijn langere verblijf in Fez gebruikt hebben hem te belasteren bij de sultan (welke suggesties werden gedaan wordt

---

8 In Europa was het toen tijdens al die oorlogen in het Franse directoire en het pas begonnen Napoleontische consulaat niet veel anders: de enorme divisies van beide partijen moesten, tot verdriet van de boeren ter plaatse, ook eten en werden ze in de pan gehakt dan dreef het uit elkaar tot een plaag van roversbenden. Wel trof men na een veldslag tussen de lijken en kreunende stervenden veel goed paardenvlees op de velden. Tevens was een veldslag een goede bemesting, maar het was toch altijd een heel werk de boel weer op tijd klaar te hebben voor het zaaien.

9 In de geschiedenis van Algerije vond ik voor dat moment niets, Algerije was op zee bezig. Had daar net een militair conflict verloren van de Amerikanen over tol. Was er wanorde bij Tiemcen omdat er teveel militairen waren onttrokken om tegen de Amerikanen te vechten? Onduidelijk.

niet vermeld). Een langer verblijf hier zou hen de hun belastingen meer quasi-bewijs kunnen geven. Onduidelijk alinea's, Ali laat hier het achterste van zijn tong bepaald niet zien.

@book 331

Onze Ali meent even later toch dat een doortocht inmiddels mogelijk is en de orde in Tiemcen inmiddels voldoende hersteld (zijn koerier was met dat bericht teruggekomen). Met alleen een slaaf en een Spanjaard uit zijn gevolg wil hij Oujda uit om een douar (kleine boeren nederzetting, meestal van Arabieren, dat zijn géén “Moren”, Moren zijn Berbers) op te zoeken waarvan het gerucht gaat dat de leider hem door de rebellenzooi kan escorteren naar Tiemcen.

De stadsoudsten, 40 à 50 in getal staat voor de poort en laten hem er niet uit. “Te gevaarlijk”. Is daar een verborgen agenda? Ali trekt, licht schertsend, een pistool tegen de leider der oudsten, ene Soliman, die beveelt hem door te laten. Eenmaal buiten komt er een heel zootje burgers achter hem aan en wil mee “om hem te beschermen”. Dit stinkt toch? Of niet soms? Maar Ali doet tegen ons lezers alsof hij hun op hun woord gelooft.

Men wordt zoals gewoonlijk weer hartelijk ontvangen in die douar: een grote maaltijd wordt bereid. Soliman toont zich na in Ali's pistool te hebben gekeken ineens van groot nut bij de onderhandelingen. De douar-leider wil tot de helft, en een collega verderop zal gevraagd worden daar over te nemen voor de andere helft.

Men vertrekt opnieuw uit Oujda maar ditmaal komt een officier van de sultan met wat troepen achter hem aan met orders Ali niet te laten vertrekken. Vertraagden de burgers Ali om tijd te winnen voor de aankomst van deze troepen? Ali bezweert tegenover de officier dat zijn oponthoud slechts wegens de onrust in Algerije was. Kennelijk meent Ali dat zijn oponthoud telkens door kwaadwillenden aan de keizer wordt uitgelegd als intrige. Maar wat voor intrige, dat horen we niet. De commandant zegt dat hij niet anders kan dan Ali vasthouden en op verdere orders van de sultan wachten. Wie er allemaal ook vervolgens met de sultan schrijven, Ali in ieder geval, het resultaat is dat een nieuwe officier verschijnt met orders Ali naar Tanger te brengen om - “zegt de sultan”, schrijft Ali wantrouwend - hem naar Mekka te verschepen. Door Algerije “is veel te gevaarlijk”. Wil de sultan niet dat Ali met zijn buurman, de koning van Algerije praat?

3 augustus 1805 Hoe het ook zij, bijna twee maanden na de eerste aankomst te Oujda verlaten we de stad dus opnieuw maar nu aan de verkeerde kant. In de inhoudsopgave van dit hoofdstuk noemt Ali dit “detentie”. Ja als je een “Mekka”-smoes verzint voor je vertrek vraagt de sultan zich natuurlijk af: waarom niet over zee? Dat Domingo tevens avonturier is en dus over land wil zal hij de sultan wel niet aan zijn neus hebben gehangen. Dat Domingo inderdaad niet zuiver op de graad is kan de sultan dus goed in de gaten hebben. Dat geeft zuurstof aan het vuurtje van Ali’s “vijanden”. Ali bekende ons pas in Oujda dat hij die heeft maar niet wie dat zijn en waarom. Het enige wat wij te horen kregen is dat hij in Fez - zie boven - een hele kaste van profiteurs van de bijgelovigheid der bevolking

van hun broodwinning beroofd. Dat was evenwel onder het oog van de sultan, die toen toch Ali's kant koos en nu geluiden uit die verongelijkte hoek toch zal weten te relativieren.¹⁰

Ali is nu "in detentie" bij twee hofofficieren die de route bepalen, en dertig *garde-du-corps*. Een omtrekkende beweging om 400 Arabieren die Ali "opwachten" (aan de Westkant van Oujda? Hoe weten die van het rechtsomkeert? Vreemd verhaal) leidt Zuidwaarts de woestijn in. Het *garde-du-corps* wordt in elke douar aangevuld met een paar Arabieren. Als dat er genoeg zijn vertrekt het *garde-du-corps*. Ze krijgen geld van Ali. De officieren verdelen het. Hij ziet de garde in de verte de twee officieren aanvallen. Galoppeert er heen. Men meent dat de officieren geld achter houden. Ali "kalmeert" ze. De garde vertrekt. Onduidelijk blijft of de beschuldiging juist was en hoe het is opgelost. Dit ruikt al met al sterk naar broodje aap. En die lucht wordt sterker: "in de hectiek vergeet men" water bij te vullen bij de voorlopig laatste bron. Dorst. Ezels vallen om. Dooien. Ali uiteindelijk in katzwijn en komt bij in een tent van een karavaan van de sultan, met duizenden mensen en lastdieren op weg naar ... Algerije. Zo onveilig vond de sultan het daar dus ook weer niet.

Wat dee die karavaan daar van de weg af in de woestijn? Volgens Ali was ook dat een omtrekkende beweging voor die 400 Arabieren. Waarom? Voor zo'n karavaan is dat niets, vierhonderd. Maar ze hadden gehoord dat het er 2 à 3000 waren. Weer broodje aap: zo'n mega-karavaan heeft koeriers

---

¹⁰ We komen niet achter de details maar die sultan valt mij nu langzamerhand goed mee, ik had Ali ook onder bewaking laten afreizen. Maar meteen. Niet na hem nog in en achter Fez een paar maanden zijn eigen gang te laten gaan. Hup naar Tanger en op die boot jij.

ter verkenning, en om zo nodig versterkingen op te roepen. Die gaan niet door het mulle zand baggeren. Maar Ali acht die desinformatie en resulterende omweg van de karavaan het wonder waardoor hij is gered. Tsjá een verhaal zonder wonderen is ook saai, zeker voor een diepgelovige moslim als onze Ali.

Maar zijn twee officieren – cipers zijn helaas ook gered. Dus de twee gezelschappen zetten hun weg in tegengestelde richting voort.

Dan hoort Ali dat hij niet naar Tanger wordt gebracht maar naar Larache, 70 km Zuid van Tanger aan de oceaan. Ali *not amused*.

@book 355

17 augustus 1805. In Larache wordt hij nog steeds met alle egards ontvangen - hij gebruikt nog steeds zijn parasol, merkt hij fijntjes op. Dat zal dus nu in opdracht van zijn twee cipers zijn. Een schip ligt klaar. Een officieel afscheid wordt voorbereid. Maar als hij aan de kade verschijnt zijn er eerst geen hoogwaardigheidsbekleders en wordt hij door militairen van zijn gevolg gescheiden. Dan komt de pacha. “Ga aan boord!” zegt die kortweg.

@book 359

En Ali wordt op 13 oktober 1805 afgeroeid. In zijn eentje.

Sinds Oujda is dit een raar verhaal: detentie en deportatie. Ali weet er duidelijk meer van maar dat schijnt ons lezers niet aan te gaan.ⁱⁱ

Wij gaan naar deel 2. De Franse versie staat niet op de gratis Google Books lijst (deel 3 weer wel). Maar alle drie delen zijn on line te lezen op gallica.bnf.fr, deel 2 als:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k103586k>.

1

VOYAGES
D'ALI BEY
EN AFRIQUE ET EN ASIE.

~~~~~
TOME SECOND.

13 oktober 1805. En daar vaart hij dan. Door de Straat van Gibraltar de Middellandse Zee in. Naar Tripoli op een oude karveel die daarvandaan komt. Dicht langs de Arabische kust uit angst voor de Europese zeerovers - een aardig bericht, zo even terloops, als het je door je ijverige Europese schoolonderwijzers andersom is ingeprent. Twee stormen waarin het schip, met één handpomp kapot en de andere half verstopt, vol genoeg loopt om eenieder geheel gereed te laten staan voor de dood.

@book16

19 november 1805 Na een precaire maand op zee ontscheept men te Tripoli. Ali wordt gevraagd aan boord te blijven. "Zijn

huis moet nog voorbereid worden”. Dat blijkt een smoes: er is een discussie tussen voorstanders van zijn komst en zijn Marokkaanse vijanden en hun woordvoerders. De pacha van Larache, wist hij, al vertelt hij niet hoe, had tegen hem geschreven. Ook bij hem aan boord waren er enkele tegenstanders geweest, vermoedde Ali. Maar de rest stond achter hem, meent Ali: de kapitein, die Ali onderweg de posities had zien bepalen en over het weer had horen theoretiseren, en hem zelfs soms in zijn wanhoop om advies had gevraagd, dat met goed resultaat was opgevolgd, en de rest van de bemanningsleden en passagiers, door Ali gratis onderweg van ziekenzorg en medicijnen voorzien. Ik hoor een eind verderop in het verhaal van vele consulaten te Tripoli, waaronder het Spaanse tegenover het voor hem gereed gemaakte huis. Die lijken mij eerder van belang geweest maar dat mag de lezer natuurlijk niet weten. Ali schreef in Oujda over het gevaar dat zijn geld opraaakte. Dat moet dus inmiddels zijn aangevuld maar waar en hoe horen we niet. Dat zal in Tripoli met al die Joden en consuls wel goed zijn gekomen.

De pacha, leider van Tripoli (nu Libye), ontvangt hem in het hoogste ornaat. Het is een Berber (*Maure*). De laatste echte Turkse pacha was er een jaar of tachtig eerder uitgedonderd. Ali smaalt tegenover de pacha over het gedrag van de sultan van Marokko, vertelt een aanbevelingsbrief van de snuiter te hebben maar deze natuurlijk niet eens te gebruiken. De pacha grijnst goedkeurend. Koek en ei.

Tripoli heeft 15000 inwoners, een handelsstad van Berbers (*Maures*), Turken en (3000) Joden. Arabieren worden niet

genoemd maar zijn er ook, blijkt later, vooral op het platteland in douars. De Joden hebben connecties over de hele Middellandse zee en een veel betere status dan in Marokko. De rijken onder hen lopen er in sjiem zwart bij. Er zijn drie synagogen. Er is een christelijke kapel die regelmatig over de hele stad hoorbaar aan de bel hangt. De admiraal is een Engelsman, gehuwd met een Berberse vrouw, familie van de pacha. In de paleishuishouding heb je honderden Italiaanse christenslaven en een paar negers.ⁱⁱⁱ

Tripoli heeft cafés! Één sjieke en twee gewone. Er wordt wijn geschonken. Men beschouwt zich verheven boven de het ordinaire islamitische alcoholverbod. In het algemeen bespied men elkaar minder dan in Marokko op zuiverheid in welke leer dan ook. De consuls komen vaak bij Ali op bezoek, maar daar wordt niet over geroddeld, zoals dat in Marokko meteen zou gebeuren. Bij het paasbezoek aan de pacha verrast Ali het hof tijdens een concert, hoort hij als hij aan het antichambren is. De pacha stuurt snel zijn orkest weg wetende dat de strenge moslim op muziek neerkijkt. Ali hoort nog wel net dat de muziek stukken beter is dan in Marokko.

De gebouwen zijn technisch beter en mooier dan in Marokko. Meer steen, betere steen. Betere constructie. Alles is er technisch beter. Ali verklaart dit uit de voormalige Turkse overheersing en de nog steeds ferme Turkse aanwezigheid.¹¹ Hij logeert tegenover de Spaanse consul. Die zal toch wel gebriefd zijn hoe hij echt heet, maar daar horen we niets over.

---

11 Het Ottomaanse Keizerrijk reikte op zijn hoogtepunt aan het einde van de zestiende eeuw. Toen reikte het tot Tiencen, de meest Westelijk stad van het huidige Algerije. Fez wist ze altijd buiten te houden.

Hij maakt in Tripoli geen carrière vergelijkbaar aan die in Marokko. Meer een chique toerist: beleefdheidsbezoeken en natuurlijk vijf keer per dag naar de moskee, anders ben je zo afgebrand. Ondertussen meet hij alles op, telt oorlogsschepen en kanonnen, beoordeelt de deugdelijkheid en positie van van de forten enz. Een gigantische Romeinse triomfboog staat nog helemaal overeind, al zijn de beelden grotendeels verdwenen¹² Je hebt hier natuurlijk ook heiligen rondlopen. Een bewoont een landgoed een eindje ten Zuidoosten van Tripoli. Hier mag de ergste crimineel niet gearresteerd worden. Net als in Marokko is de functie van heilige erfelijk. De heilige van dienst loopt tegen de veertig.

Het platteland is onveilig. Men reist mee met karavanen. Maar ook die gaan momenteel niet. In heel “Barbarije” (dat is de hele kust van Algiers tot Alexandrië) is het momenteel zwaar matten. Wil Ali echt naar Mekka dan moet hij eerst zeilend naar Alexandrië.

@book43

26 januari 1806 Na een verblijf van een kleine 3 maanden vertrekt onze Ali uit Tripoli. Net als destijds bij de sultan van Marokko wordt Ali bij zijn afscheid bezworen niet de vertrekken, de pacha was immers zijn broer, wat wilde hij nog enz. enz. waarna Ali in naam van God verzoekt hem te laten gaan, waarna tranen enz. enz., dit lijkt dus daar in die tijden het afscheidprotocol te zijn.

---

12 Dat vernietigen van de beelden was al lang geleden gebeurd: een christelijke maatregel in de nadagen van het Romeinse Rijk.

De boot naar Alexandrië is groot maar zeilt slecht. De kapitein is totaal onkundig en permanent dronken, diens bootsman bereikt in plaats van Alexandrië het eiland Sapienza aan de Zuid Griekse kust! En als Ali niet enkele dagen tevoren had ingegrepen waren ze zelfs de Adriatische zee ingevaren. Bij Sapienza ligt men tot 7 februari 1806 voor anker.

Na afvaart vandaar blijft de dronken kapitein zich ermee bemoeien, als gevolg waarvan men zich benoorden (!) Kreta begeeft om wat rondjes te varen, “in het labyrint van eilanden”. Dat labyrint begint pas midden boven Kreta dus dat is opnieuw een ferme zwabber. Ook wordt veel stil gelegen zonder wind, tot water en eten op zijn en Ali van de onrust, en van zijn eigen voorraden en geld gebruik kan maken een terugkeer naar Sapienza af te dwingen om daar aan de kust van het vasteland te ravitailleren.

@book 52

Op 14 februari 1806 is men terug op Sapienza. Deze zwabber heeft dus maar een week geduurd, wat mij erg meevalt. Twee dagen later vaart men over naar het vasteland daar, naar Modon (Methoona), een stinkend door Turkse militairen bewoond vestingstadje.¹³ Maar de commandant noch de Turkse gouverneur durven in de stad te komen want die staat onder controle van Mustapha Schaoux, die ook eigenaar is van Sapienza en een belangrijk man is in de lokale piraterij, “een grote bandiet die er ook zo uitziet”. Ali’s kapitein blijkt een vriend van Schaoux, dus de vraag rijst of de omwegen van de kapitein er wellicht toe dienden ondanks het overmatig drankgebruik toch wat profijtelijke prooi te vinden. De heer

---

13 Ook Griekenland was in die tijd een deel van het Ottomaanse rijk.

Schaoux had kort geleden een opstand in de stad te verduren gehad van een rivaliserende bende. Er was flink geschoten vanuit vijandige cafés maar de heer Schaoux had glansrijk gewonnen en zijn positie versterkt. Ali mag in een huis van Schaoux logeren en wordt daarom in de stad met groot respect bejegend. Ali beschouwt dit soort wantoestanden “evenementen die in het grootste deel van de Turkse provincies plaatsvinden”, en voorspelt het einde van de Turkse macht¹⁴

Wat precies ook de dag van vertrek van Ali's morsige schip bepaalde, hij kwam: 20 februari 1806. En het ritueel van het zo goed en zo kwaad mogelijk beteugelen van de stomdronken kapitein hervatte zich. Gelukkig liet de kapitein zich overtuigen Kreta deze keer bakboord te houden en had hij inmiddels door dat je Ali wel kon vragen waar je was als je het zelf even niet meer wist. Het lukt Ali de koers Zuidoost te houden. Verder lag hij te kotsen in een frisse wind van zij. Passagiers, bij wie het kwartje nu ruimschoots gevallen was, ondersteunden Ali af en toe naar dek om positie te bepalen en koers te zetten, en ja daar was de kust en vervolgens op 3 maart 1806 ... Alexandrië.

@book68

Iedereen blij en dankbaar jegens Ali, rapporteert onze verslaggever met de onpartijdigheid die we inmiddels van hem kennen.

Maar vlak voor de haven breekt de hel los. Zware storm, onweer, hagel. De bemanning wil het risico nemen de haven aan te lopen, maar de dronken kapitein wil niet en vestigt orde

---

14 Dat einde zou overigens onder gestage vermolming nog ruim een eeuw op zich laten wachten.

met een ferm eind hout. Men blijft buitengaats. Er volgt een Homerische beschrijving van het tot menselijke bescheidenheid en berusting stemmende overweldigende wind-, water- en vuurwerk. Het mag ook langzamerhand ook wel een Odysseia heten want we worden nu zelfs weggeslagen naar ... Cyprus. Iedereen ziek, twee passagiers dood, twee bijna dood, twee gek geworden. Van het schip was weinig over. Als het een reis van Tui was geweest had je je geld teruggevraagd. Even later gaan nog een paar zieken dood.

@book 73

7 maart 1806. Ze hebben nog net de haven van Limassol (Λεμεσός) kunnen aanlopen. Ali werkt weer via een belangrijk man daar die hem een leuk huis aanbiedt, en mensen heeft om zijn spullen uit het wrak te halen - opduiken lijkt een beter woord.

Nou ja, Cyprus dan maar. Ali kent de klassieke Griekse verhalen die zich op Cyprus afspelen en gaat geïnteresseerd als een echte toerist richting Nicosia (80 km). Te paard natuurlijk.

Nicosia lijkt iets geweest te zijn maar is nu vrijwel ontvolkt: er wonen nog iets van 1000 Grieken en 1000 Turken.

Ali zit nu overal tussen de Grieks-orthodoxe Grieken. Hij acht hun elite zeer goed opgeleid. De Turken lijken in dit verhaal op Cyprus een minderheid die primitiever oogt. Ze zijn islamitisch maar kennen weinig of geen Arabisch, wat voor een moslim verdomd slordig is. De diensten die hij bijwoont in de moskeeën zijn dan ook naar islamitische maatstaven een puinhoop, rapporteert onze afgedreven Mekkaganger. Turken

proberen wel wat gebruik te maken van hun Ottomaanse status om Grieken te koeioneren. Onlangs trachtte een Turkse bende de macht over te nemen, maar “La Porte”¹⁵ had de Grieken gesteund en geholpen de opstand neer te slaan.

Merkwaardigerwijze meent Ali dat Kythira, wat de geboorteplaats van Aphrodite heet, op Cyprus ligt, ten Noordoosten van Nicosia. Ik heb altijd moeten leren dat het een eiland is voor de Zuidkust van de Peloponnesus. Ach maar beter ook dat hij zich niet op het echte Kythira heeft laten afzetten. Mij tenminste lijkt een ontmoeting met een 4000 jaar oude godin van de liefde een stevig gênante zaak, ik bedoel als man zijnde. Tot dat gevaar bewaarde de ter plekke poëtisch opspringende inborst van onze in Marokko nog aangeboden vrouwen weigerende besneden pelgrim, die bij die gelegenheid de lezer verzekerde zo in beslag genomen te zijn door de geest dat het vlees hem in steek heeft gelaten, op deze manier een veilige afstand.

Dit is tevens een goede gelegenheid om de chroniqueur vele pagina's, ja, enkele hoofdstukken bij zijn ongeplande toeristische omzwervingen en Antieke speculaties met rust te laten, om weer bij hem terug te keren waar hij, zich voorbereidende op zijn vertrek, zijn algemene observaties over het eiland aan ons toevertrouwt.

De bevolking, luidt het dan, van Cyprus is gering. Waar die zich bevindt is te weinig water. Dat zou heel goed uit de bergen

---

¹⁵ *La Porte* of *La Sublime Porte* is de Europese benaming van de poort naar de regeringsgebouwen in het Topkapi-paleis van de sultan in Constantinopel, en ook het sultanaat van het Ottomaanse Rijk: “La Porte”.

gekanaliseerd kunnen worden: er is genoeg. Ali vermoedt zelfs dat er in de Antieke tijd enkele van die kanalen waren. Er moet toen ook, vermoedt Ali, een beter wegnnet zijn geweest. Nu is het een troep. Het sterft er van de gifslangen en sprinkhanen. Ali weet hoe die te bestrijden en schrijft het de Griekse aartsbisschop die hem in zijn antwoord zeer prees. Ben je eenmaal van het ongedierte af, dan nog een liberale constitutie met garanties voor vrijheid en individueel eigendom en een wegnemen van de wedijver tussen de religies en Cyprus “zou een van de gelukkigste landen ter wereld kunnen zijn”, zo wellen Montesquieu, Adam Smith en de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring op uit onze Mekkaganger.

@book155

10 mei 1806. Waarna onze Ali na een onvoorzien toeristisch bezoek van 2 maanden (en voor de lezer 82 pagina's) aan Cyprus zijn bedevaart naar Mekka vervolgt aan boord van een Griekse brigantijn met bestemming Alexandrië.

Meteen een Turks oorlogschip. De kapitein rent naar zijn vlaggenkast voor de Turkse vlag. Weg. Zoek. Men wordt geënterd. De kapitein poseert als varende in opdracht van de zoon van de sultan van Marokko Ali Bey el Abbassi, op weg naar Mekka. “Bon Voyage!” zeggen de Turken en ze zijn weg. “Goed bedacht” zegt Ali tegen de kapitein, “maar doe het nooit weer”. De kapitein knikt en vindt even later gelukkig ook weer zijn Turkse vlag.

@book 156

12 mei 1806. Aankomst Alexandrië. Ali behoort meteen weer moeiteloos tot de hoogste kringen. Ibrahim Bascha, de tweede sjeik daar, maakt zijn opwachting, neemt Ali mee naar huis en

regelt een huis voor hem. De douane laat zijn bagage ongezien door.

Alexandrië. Er wonen 5000 mensen. Ja echt, Ali schrijft het werkelijk: vijfduizend. Hij meent dat er in de Antieke tijd meer dan een miljoen mensen hebben gewoond. En hij moest eens weten dat het er heden ten dage, in 2018, vijf miljoen zijn.

Maar nu Ali er is: 5000 zielen en daaromheen eindeloze ruïnes en zand. En zout water. De dijken van een groot zoetwatermeer zijn doorgestoken door een van de strijdende groepen die daarin even een voordeel voor zichzelf zag. Egypte is enkele jaren eerder in het kader van de vrede van Amiens ontruimd door Franse troepen die er onder Napoleon waren gekomen. Nu is het een patchwork van milities.

In Alexandrië groeit bijna niets en er wordt bijna niets gemaakt. Alles moet worden geïmporteerd. Met de eigen ambachten is het beroerd en er is weinig landbouw meer omdat de irrigatiekanalen kapot zijn. Ruim zeven jaar voor Ali's aankomst, in Mei 1798, trok Napoleon, toen nog generaal, met wat heette "de linkervleugel van het Engelse leger"¹⁶ naar Egypte, waar de Engelse admiraal Nelson drie maanden later zijn schepen verbrandde om vervolgens door een blokkade Napoleon en zijn leger in Egypte drie jaar vast te laten zetten. Ruim een jaar na deze ramp, in november 1799, glipt Napoleon in een kleine zeilboot door de Engelse blokkade en grijpt de macht in Parijs (begin van het Consulaat). Zijn leger zit dan

---

16 Met "Engels" bedoelde men derhalve "bestemd om voor Frankrijk tegen de Engelsen te vechten"

nog 2 jaar vast in Egypte, tot het eind van de zomer van 1801, dat is nog geen vijf jaar vóór Ali in Alexandrië aankomt.

De stad, met name de verdedigingswerken, draagt nog de sporen van de Fransen. Je ziet nog dat ze de forten goed hadden versterkt, maar het is al weer aan het verloederen. Alexandrië is nog wel verdedigbaar tegen Turken, mammelukken of Arabieren, maar tegen Europeanen zou dit geen schijn van kans hebben, schrijft Ali. Verder is heel Egypte militair en politiek een chaos. Men bestrijdt elkaar onder andere door het vernietigen van infrastructuur. Dat schiet natuurlijk ook niet op. Alexandrië, of liever, dit restantje ervan, heeft door verwoesting van het irrigatie-systeem erg weinig water. Het water komt per kameel van de Nijl en uit de citernes die zich zelden vullen: weinig regen. Onze chroniqueur voegt tot genoegen van de lezer een heel tableau bij van alle insecten die zich in de regenwaterreservoirs bevinden. Eerst dus filteren en koken.

Toch ziet Alexandrië er wel aardig uit vindt Ali. Je kunt alles krijgen, maar duur. Het komt bijna allemaal per schip. De havens hebben drempels en zijn deels binnen ook ondiep. Het wordt er niet beter van dat schepen hun ballast overboord gooien om minder diep te steken en zo binnen te komen.

Die 5000 inwoners van Alexandrië zijn, anders dan in Tripoli, in meerderheid Arabieren, Ali noemt ze lomp en grof. Ze zijn niet vijandig jegens de christenen waar ze ook vaak voor werken. Verder zijn er handelaars uit alle windstreken met familie en vaak personeel uit eigen land. Ieder heeft zijn eigen

gebedshuizen. Niemand wordt in de beoefening van eigen geloof gehinderd. Er zijn maar twee badhuizen waar alle geloofsrichtingen heen gaan. Joden en christenen kleden zich als Arabieren. Geen opzichtige kledij. De 300 Europeanen, zonder uitzondering door de rest als “Fransen” aangeduid, wonen in een Europees aandoend wijkje. Ze hebben het beroerd door de oorlogen: weinig handel. Daardoor is er veel ruzie. Er zijn ook 1000 koptische christenen. Die zitten in de handel. Slechts 40 Griekse families, maar met een bisschop én een patriarch. Ze doen niet voor minder. Dan nog 300 Joden in de handel, en de “*agiotage*” (speculatie)¹⁷. Later rapporteert Ali een groot onderscheid tussen Europeanen, waarvan de vrouwen zich gedragen als in Europa en christenen van het land zelf, bij wie de vrouwen zich meer als de vrouwen van de moslims gedragen en bijvoorbeeld op straat gesluierd zijn.¹⁸

Volgens Ali heeft Alexandrië op dat moment de naam een ordeloos roversnest te zijn, maar hij verzet zich tegen dit imago: het ziet er allemaal best aardig uit en tijdens zijn verblijf worden hem geen criminele incidenten gerapporteerd.

Scholen zijn er niet. De talen van het kleine bonte gezelschap zijn eigenaardig vermengd geraakt en het schrijven ook, tot de gebruikte letters aan toe.

---

17 En 200 christenen, voegt hij toe. Maar omdat we de Europeanen, Grieken en kopten al hebben gehad is dat een wat onduidelijke categorie.

18 Waarmee geïllustreerd wordt hoe de specifieke geloofsrichting (christendom of islam) voor de cultuurverschillen niet relevant is. Los van lokale cultuurverschillen lijken deze twee sektes uit de traditie van Abraham, met hun God, hemel, hel en laatste oordeel, immers ook als twee druppels water op elkaar.

Er is geen postdienst. Schippers krijgen brieven en pakketten mee en lopen daar bij aankomst mee door de straten. Zelf kunnen die schippers niet lezen, dus wie denkt dat er misschien iets voor ze bij zit vraagt de zak te mogen doorzoeken. Er wordt dan ook veel door nieuwsgierigen in andermans post gesnuffeld.

Ali vindt het niet echt bij een reisverslag horen maar om de chaotische ambiance te beschrijven waarin hij in Egypte terecht komt vertelt hij wat men hem vertelt over wat daar sinds het vertrek van de Fransen vijf jaren geleden is gebeurd.

De machtigste groep in Egypte na de Fransen waren de mammelukken. Het zijn Turken. De groep bestaat al eeuwen in het Turkse rijk en is oorspronkelijk ontstaan doordat de Turken een leger formeerden van jongens die in hun gezin te veel waren omdat hun ouders er niet voor konden zorgen. Maar door de eeuwen was dat tot een machtige militaire organisatie uitgegroeid die een zelfstandige machtsfactor werd, van Indië tot Egypte. Ze was ook al lang uitgegroeid tot een volledige gemeenschap met mannen, vrouwen en kinderen. De Egyptische groep van mammelukken, onder Osman Bey Bardissi, viel bij het vertrek van de Fransen de macht in Egypte eenvoudig in handen. Er was daar echter ook een leger van, Ali schat, circa 5000 Albanezen, Ali noemt ze “*Arnauts*”. Deze *Arnauts* waren door het Ottomaanse regime gestuurd om Egypte weer schatplichtig aan Constantinopel te maken. En die Albanezen volgden de weg die eeuwen eerder was begaan door de mammelukken: men ging handelen naar eigen inzicht, men

onderwierp allerlei groeperingen in Egypte aan zichzelf en maakte die schatplichtig.

Het was deze Albanezen kort geleden gelukt om de mammelukken te verjagen naar Zuid-Egypte. Ali suggereert dat de grote sjeiks uit Alexandrië en Caïro aan Albanese kant zaten in de intrige. In tegenstelling tot de ingeburgerde mammelukken hebben de Albanezen lokale leiders als de sjeiks nodig voor de organisatie van hun belastinginning. En een mens is nou eenmaal graag nodig. Wel blijven er hier en daar pockets van mammelukken en ze zijn ook deels in huurdienst gegaan bij alwie er lokaal de baas weet te worden.

Na de Albanese coup stuurde de Turkse sultan de heer Ali Pacha met een leger om Egypte weer onder Ottomaanse controle te brengen. Ali Pacha werd benoemd tot gouverneur van Alexandrië. Maar zijn leger was een verbazend zootje ongeregeld. Het hield flink huis in Alexandrië. Willekeurige roof en moord. Ali Pacha werd verslagen, en op de vlucht richting Syrië werd hij door zijn mammelukse escorte vermoord.

Alexandrië heeft sindsdien een beetje een eigen status. Ze hebben Albanezen gehuurd voor de verdediging. Die verdediging is vooral tegen ene Elfi Bey, een mammeluk die zich niet ver, ook aan de kust, gevestigd heeft. Deze Elfi Bey was vijf jaar terug vertrokken met het Franse leger, sloot een overeenkomst met de Engelsen en werd door hen goed voorzien naar Egypte gebracht. Maar hij werkte niet handig, werd bijna vermoord en moest vluchten voor andere grote

mammelukken, deed ook dat niet handig, werd bijna vermoord, moest verder de woestijn in vluchten met achterlating van alles en iedereen, maar slaagde er in een aantal Arabische douars vlakbij Alexandrië te onderwerpen waar hij kennelijk van kan leven (al kun je vermoeden dat de Engelsen hun *loser* ook nog af en toe wat blijven sturen). Daar zit Elfi Bey als onze Ali in Alexandrië is. Elfi Bey's volgende ambitie is Alexandrië, maar daar moet men niets van hem hebben. Men laat zich tegen Elfi Bey verdedigen door Albanezen. Elfi en de Engelsen hadden een tijdje terug La Porte genoeg geboden om Elfi tot feodaal prins van Egypte te laten benoemen maar Mohammed Ali, de nieuwe jongeman van de Albanezen in Caïro, kreeg daar lucht van en wist het niet alleen te verhinderen maar zelfs de titel voor zichzelf te krijgen.

Ali eindigt dit politieke exposé met een *disclaimer*: dit is hem allemaal zo verteld, maar a) hij houdt niet van politiek en b) hij praat eigenlijk liever niet over dingen die hij niet zelf heeft gezien. Mij bevreemden ook zo vele details dat het niet eens zin heeft ze hier op te noemen. Ali zelf zal ook wel links en rechts onraad vermoeden in wat hem is verteld. Zou ook gek zijn als dat had ontbroken.

Tijdens Ali's verblijf in Alexandrië is daar ook de kapitein pacha van La Porte. Merkwaaardig, je hoort niet hoe hij heet. Later horen wij dat want Ali ziet hem terug in Constantinopel. Ik weet niet wat dat voor titel is, "capitan pacha", maar Ali noemt hem Zijne Excellentie, dus ik vermoed met de admiraal van de Ottomaanse vloot te maken te hebben. Ali kan er goed mee opschieten. De admiraal heeft o.a. een muziek-kwartet dat

wekelijks voor Ali komt spelen. Van hem krijgt hij ook brieven mee voor Mekka en voor enkele notabelen van Caïro inclusief de nieuwe Egyptische baas, de Albanese leider Mohammed Ali, die, als ik het goed begrijp het dan inmiddels tot Ottomaans gecertificeerd erfelijk Egyptische "prins" heeft geschopt (en deze admiraal had hem de oorkonde daarvoor gebracht). Om die brieven zegt Ali niet te hebben gevraagd. Eén der brieven is niet gesloten. Er staan pijnlijke fouten in, maar gegeven paarden kijk je niet in de mond.

@book215 Vertrek naar Caïro

Op 30 oktober 1806, na een dikke vijf maanden Alexandrië verlaat Ali naar Caïro. Op een Latijns getuigde Egyptische driemaster nog een stukje Oost over zee en de Nijl op. Dat is even oppassen want de rivier werpt een steeds veranderende zandbank op, dwars voor de kust. Maar dan is hij op de Nijl met een pracht van rijk in het groen fluitende en grazende fauna langs de oevers, krijgen wij te lezen in een zoete vlaag poëtische thermiek.

Men slingert Zuidwaarts tegenstrooms over de meanderende Nijl, oevers met boeven vermijdend door aan de andere kant te gaan varen. Zeilen en jagen, de bemanning zelf aan het touw. Het achterschip is een kamer *en-suite* met achterbalkon. Daar zit Ali. Zijn mensen en paarden zitten "heel comfortabel" in het ruim.

@date@book 234 begin XII (10 november 1806 zie onder)

Caïro. In Caïro heerst een precair machtsevenwicht tussen de oude elite van Egyptenaren, moslims en kopten, Turken, Berbers, Arabieren en de Albanezen onder de nieuwe man van Egypte, Mohammed Ali, een Albanees dus. Wordt later, net als

onze Ali, Ali Bey genoemd, maar nu nog niet. Die Albaneezen heffen zware schattingen op alle bevolkingsgroepen en zoeken zich daarbij collaborateurs uit de lokale elite. De mammelukken zijn, als verhaald, verjaagd naar Zuid-Egypte. Tenminste hun organisatie. Op het platteland lukt het de Albaneezen niet de Arabieren te onderwerpen. Veel Arabische douars komen de schattingen dus niet zelf brengen. Die moeten dus echt elke keer door de Albaneezen geroofd worden. Daar wordt regelmatig wijselijk vanaf gezien. De Arabieren roven ook terug. Ali's boot moest onderweg dan ook al eens langs de andere oever van de rivier gaan varen om genoeg afstand van de Arabieren te houden.

Op 10 november 1806 legt onze chroniqueur aan bij Caïro en bericht “onmiddellijk zijn vriend” El Methluti, sjeik El Mogarba (van de Maghreb), van zijn aankomst. Wij horen niet hoe de heren ooit bevriend zijn geraakt. Ali beschouwt hem als de tweede man van Caïro, na sjeik Seid Omar el Makram, die in Caïro “welhaast als een vorst regeert”.¹⁹ El Methluti bericht dan ook onmiddellijk deze Seid Omar. Die stuurt natuurlijk meteen kamelen voor Ali's ontscheping. El Methluti verschijnt daar in de haven en neemt hem mee naar huis waar hij een appartement klaar heeft voor Ali. Daar verschijnen ook Seid Omar en de andere hoogwaardigheidsbekleders van Caïro, waaronder Muley Selema, de broer van Muley Soliman, de sultan van Marokko. “In tranen sloten Ali en Muley Soliman elkander in de armen”. Ik moet toch aannemen dat Ali deze Selema nog nooit heeft gezien. Ali heeft diens broer, sultan

---

19 Onder de plak van die Albanees Mohammed Ali dan toch, begrijp ik uit de rest van Ali's verhaal

Soliman van Marokko immers pas onderweg in Tanger leren kennen. Selema en Ali weten alles van elkaar, horen we. Kennelijk weet Selema dus ook dat Ali bij het verlaten van Marokko alweer met de sultan gebrouilleerd is geraakt. Selema is ouder dan zijn broer, de sultan (keizer), maar in Marokko gaat de opvolging volgens de wetten van het militair geweld. Soliman had gewonnen. Selema was met zijn hele familie naar Caïro gevlucht en werd sindsdien onderhouden door de sjeïks daar. Waarom die dat doen, bijvoorbeeld om Selema eventueel als keizer van Marokko terug te kunnen parachuteren? Ali schrijft dat hij de hele geschiedenis van Selema kent, wat van diens broer de sultan zou kunnen zijn maar Ali schrijft ook dat Selema alles al van hem weet. Van wie, vraag je je dan af - onmiddellijk de Spaanse of de Frans ambassadeur in Caïro vermoedend, natuurlijk. En je kunt - en dat is ook gebeurd, nog veel meer fantastische intriges tussen Godoy van Spanje, Napoleon, Caïro, Marokkaanse oppositie en Selema verzinnen waarin Ali zijn toontje mee had moeten blazen, dat de Marokkaanse sultan er achter kwam en dat ze daarom ruzie kregen. Wij hier horen er natuurlijk niets van. En net als Ali hou ik niet van fantaseren. Beetje suggestief iets opschrijven, zoals ik net even dee, dat vind ik nog net gaan.

Selema, wetend dat zijn broer sultan Soliman ook Ali's vriend niet is - nooit geweest, vermoed ik nu tot mijn eigen verrassing - lucht zijn gram over zijn nederlaag in de opvolgingsstrijd. Ali is in Marokko goed genoeg geïnformeerd om Selema af en toe in alle vriendschap op enkele technische fouten te wijzen die hem in die verloren strijd wellicht zijn opgebroken. Het lucht

Selema duidelijk zeer op dat hij het er een keertje goed over kan hebben.

Dan ontmoet Ali de verse heerser van Egypte, de nieuwe man in de Nijldelta: de Albanees “pacha” (heeft hij zelf bedacht, maar La Porte erkent het inmiddels) Mohammed Ali. Een jonge man, klein van stuk, intelligent maar slecht opgeleid, wat Seid Omar als hij samen met hem is in de conversatie heel charmant pleegt te maskeren, waaraan Seid Omar zijn invloed op de “pacha” dankt. De bevolking verduurt het juk der Albanezen, schrijft Ali, de alternatieven zijn de Turken of de mammelukken, en dat is geen verbetering. Wij hadden Ali kunnen verbazen met onze hedendaagse kennis: deze nu nog jonge Mohammed Ali, pas in het zadel in Egypte, zou de aartsvader worden van een Egyptische dynastie met na hem nog tien erfopvolgers. De laatste was Farouk, door Nasser en de zijnen aan de kant gezet bij de oprichting van de Egyptische Republiek in 1953. Na Ali anderhalve eeuw Albanese farao’s! In tegenstelling tot Marokko, waar de elite zijn rijkdom zorgvuldig verbergt, gaan de notabelen van Caïro zo protserig mogelijk over straat, altijd te paard, met palfreniers voor en een gewapend gevolg achter. Ali: “Mohammed Ali en zijn Albanezen interesseert het niet, zolang ze maar gehoorzamen.”

Ali gaat weliswaar naar Gizeh voor de piramides maar je kan er niet dichtbij komen: het terrein wordt bezet door Arabieren. Maar met zijn gewapende gevolg komt hij op gehoorsafstand en verneemt zo dat men zich zal wreken op de roof de afgelopen nacht door de Albanezen van 200 kamelen. In een fort daar vlakbij, of wat daar van over is, zit een troep

Albanezen, eigenlijk gewoon boeven. Ali wordt wat uitgetest op beroofbaarheid, en als die test negatief uitvalt verliest men zijn belangstelling. Op de Nijl bij dat fort is de Mikkias, het antieke meetstation voor het waterpeil. Men is doende alles wat bruikbaar is geleidelijk te slopen.

@book258

De handel met sub-Sahara Afrika ligt geheel stil door de aanwezigheid van de mammelukken in Zuid-Egypte. Door de opstanden in Noord-Afrika is er ook geen handel met het Afrika langs de Middellandse zee kust ten Westen van Egypte. Ook richting het Midden-Oosten zijn de karavaanroutes te onveilig voor handel. Op zee blokkeren de Engelsen de boel in hun strijd tegen Napoleon.

Het is net ramadan, maar, net als in Marokko, stelt het voor de rijken niets voor: die gaan gewoon overdag slapen. Zolang de zon onder is mag je alles eten en drinken wat je wilt.

Caïro heeft veel nette straten met ambachten en winkels. Veel Europeanen beschrijven in hun reisverslagen Caïro als vuil. Dat kan komen omdat ze vooral in de Europese wijk zijn geweest. Die ligt geïsoleerd. De Europeanen burgeren niet in volharden in hun Europese gewoonten. Zij hebben het in de huidige omstandigheden niet makkelijk.

Nu we weten dat Alexandrië van toen 5000 inwoners naar 5 miljoen nu is gegaan kunnen we op het getal voor Caïro, nu 14 miljoen inwoners, bijna niet wachten. Ali zegt dat er in Caïro “enkele moskeeën” zijn, de meesten “een bezoek niet waard”.

Dat klinkt, maar oordeelt u zelf, toch zeker niet alsof hij in een stad van 20000 inwoners is.²⁰

@book260 pdf 282

15 december 1806. Vertrek uit Caïro. Op naar Mekka. Eerst met een karavaan door de woestijn naar Suez, de Egyptische haven aan de Rode Zee waar ook de schepen afvaren om de pelgrims af te zetten in Djedda, een havenstad aan de Rode Zee-kust bij Mekka.

De karavaan verzamelt zich. Ali krijgt nog even de kans met een paar mammelukken te spreken uit het gevolg van de Franse consul, die afscheid komt nemen. Ze hadden in het Franse leger gezeten, daarna “de turban genomen” en waren voor de Albanezen belasting gaan innen. Dat verdiende goed.

De karavaan zet zich in gang: 5000 kamelen en 300 paarden. 150 km naar Suez. Het beweegt zich in een lange linie gelijkmatig, “in een pas als van een pendule”. Ali laat zich aan de kop van de karavaan op een kleed zetten om alles in drie kwartier voorbij te zien schommelen. Daarna laat hij zich weer naar voren brengen om het opnieuw te doen. Goed tegen de verveling. Zelf had hij “maar” 14 kamelen en twee paarden, want de terugreis zou weer over Caïro gaan en de meeste spullen en bedienden konden daar dus blijven.

---

²⁰ In de 16e eeuw had Caïro zo'n 200000 inwoners. Voor de periode tachtig jaar na Ali's bezoek, 1882, vond ik 300000. Voor 1937: 1.3 miljoen. Tussendoor kan het flink minder zijn geweest. Ali zelf zou dat niets verbazen. Die rapporteerde immers al over Marrakesh dat het bij zijn aankomst door pest en oorlog in de afgelopen eeuw van 700000 naar 30000 inwoners was gegaan.

De woestijn bestaat daar uit zand en verder helemaal niets. Bij het naderen van Suez een paar dagen later rijden de ruiters, gewapend, met hun paarden naar voren en vormen daar een soort slagorde. Uit de verte ziet Ali ruiters uit Suez aankomen. De ruiters voorin worden nerveus. Maar het zijn Albanezen die de karavaan komen begroeten en begeleiden. Ontspanning, feest eigenlijk: de Arabische ruiters halen capriolen uit met hun paarden en geweren. De kogels fluiten je om de oren en iedereen is in een opperbeste stemming.

@book260

20 december 1806. Aankomst te Suez. Een slecht haventje voor kleine bootjes, een eind verderop is iets beters voor grotere vrachtdhows. Er wonen 600 moslims, 30 christenen, allemaal in de handel, verder is er niets. Ook geen water. Het ligt aan het puntje van het Westelijke van de twee eindslurfjes van de Rode Zee, er staat een flink tij. Het slurfje is bij hoog tij misschien drie kilometer breed, bij laag tij één, dus die ene resterende kilometer zal, valt deze lezer, als Groninger bekend met de wadloperij, in, bij laag tij eenvoudig doorwaadbaar zijn geweest voor de Here Jezus althans onder begeleiding van een met de lokaliteit bekende gids.

Door de handel is er van alles, maar weinig vlees. Soms helemaal geen vlees. Ook weinig vis, schrijft hij tot verbazing van de lezer.

De aga (gouverneur) van Suez is een neger, een slaaf van iemand uit Caïro. Zeg eens dat men daar het talent niet herkent als het er is. Hij commandeert dertig Albanese soldaten. Zijn assistent is tevens de rechter van Suez. De soldaten (“en hun

bazen”, steekt Ali toch even) verdienen uitstekend aan de smokkel.

Twee dagen later, op 23 december 1806, gaat hij aan boord van een dhow naar Djedda, op 1200 km, de havenstad aan de Rode Zee bij Mekka. Ik tel vast even, vooruitbladerend: 18 dagen zeilen. Dat is 66 km per dag. Ik neem aan dat er zo mogelijk ‘s nachts wordt doorgevaren. Over de windrichting wordt niets gezegd, maar die is normaal ‘s winters in de noordelijke helft van de Rode Zee tussen Noord en Noordwest, het moet dus meestal vóór de wind gaan. Ali beschrijft het gijpen (zie [Operating a Dhow](#)) op de dhow, de wind draaide dus wel eens tussen stuurboord en bakboord achter.

De kapitein komt uit Mokha, zijn 15 matrozen, “mager en zo zwart als apen”. De avond van vertrek uit Suez is 26 december 1805. We tellen vandaar even de dagen.

Dag 7. Onze chroniqueur wordt flink zenuwachtig van de navigatie: het barst van de riffen. Daar varen ze gewoon tussendoor. Zonder kaart. Voorop zit een uitkijk. Af en toe wordt het roer heftig omgegooid om niet te pletter te lopen. Zo gaat het hier. Ze doen het allemaal zo. Er zijn ook erg veel schipbreuken. Maar er kan ook goed worden verdiend, en dat maakt de mens blind voor gevaar, weet Ali.

Dag 10: “Verschrikkelijke dag!” begint het. En dat is inderdaad niet overdreven. Er steekt een enorme wind op. Het is nacht. De dhow heeft gestreken en ligt aan vier ankers. Alle ankerlijnen breken. We knallen op de rotsen. Enorme dreunen

tegen het schip bij iedere golf. Ali hoort een bloedende vent schreeuwen als een kind. De kapitein, zegt men. Hij gaat op zoek naar de stuurman. Nergens te bekennen. Geeft bevel aan zijn mensen: de sloep! Die maken zich er vlot van meester. Altijd goed om beter georganiseerd te zijn dan de rest. Enkele personen van buiten Ali's gevolg slagen er in zich een plaats in de sloep te bevechten, waaronder iemand die de laatste lijn vasthoudt en zijn vader roept die nog aan boord is. Ali wacht even, uit respect voor deze vaderliefde, maar slaat de wanhopige zoon dan met een krachtige vuiststoot van zijn touw.

In een oogwenk zijn ze al een heel eind weg. Er is al ruzie over de koers. Ali, "bijna naakt", grijpt het roer en zegt: "Ik weet het niet beter dan jullie, maar wee degene die de moed heeft mij het roer te betwisten. Roeien jullie!".

Maar niemand wist hoe dat moest. Kennelijk had Ali de waarde van die vijftien zwarte apen onderschat en ze aan boord gelaten. Maar nog iets: als die zwarte apen op die sloep weg hadden gewild hadden Ali en zijn gevolg geen schijn van kans gehad en zou hij nu de sloep zien wegroeien en zichzelf de laatste sacramenten kunnen geven. Dus: er klopt overduidelijk iets niet. Wij lezen verder.

Onze Ali geeft wat roeiles, dat werkt, hij zet een gezang in voor de cadans en daar gaan ze. Hoge golven, regen, hagel. Daar klopt weer iets niet. In die omstandigheden kun je geen sloep roeien. Dan kun je hem hoogstens met een paar riemen vóór of

tegen de wind houden en verder is het afwachten op minder golflslag.

Tijdens het vrijwel naakt zingen achterop aan het roer moest Ali ook nog kotsen, dus we hopen maar voor de rest dat het niet voor de wind ging. Het is totaal bewolkt, geen maanlicht, aardeduister, af en toe raken we een rots.

Maar daar is dan even de maan, en Ali weet dan weer waar het Oosten is, de richting van de Arabische kust.

Bij het ochtendgloren bereiken ze land. Daar staan ze dan op het strand elkaar te omhelzen dat ze het hebben overleefd. Ali is de held, hij krijgt kleren van links en rechts, het ziet er niet uit, maar hij is iets beter tegen de wind beschermd. Men kruipt onder een zeil, verkenners melden dat we op een eiland zijn met zand en verder niets.

Dus die storm moet nou wel snel gaan liggen. Dat gebeurt en daar zien ze aan de horizon hun eigen dhow aankomen met een tweede dhow. Ja denk ik dan, daarom waren Ali's zwarte apen natuurlijk aan boord gebleven, maar wie ben ik.²¹

De storm stak nog even weer op maar daarna kwamen de dhows dichterbij, op zoek naar de sloep en zijn bemanning,

---

21 In mijn voordeel moge spreken dat ik zelf als dhow-kapitein op het Victoriameer eens, 's nachts voor enkele 50 meter lange keurig houdende 14 mm polyethyleen ankerlijnen in slechte wind, enkele flippende Europeanen op hun verzoek op een eiland heb afgezet want ze dachten met mij anders ter plekke te gaan overlijden. Ik ben zelf natuurlijk gewoon weer terug naar mijn dhow gegaan en bereikte datzelfde eiland de volgende ochtend zonder enige schade.

dood of levend. Uiteindelijk zagen ze de signalen van Ali's groep.

De dhow bleek weinig schade te hebben opgelopen. Had alleen ankers en ankerlijnen moeten lenen van die ander dhow.

Wat een scène bij hun aankomst. Iedereen blij Ali levend terug te zien, men wierp zich in tranen aan zijn voeten. Zelfs Ali kon zich niet goed houden en "voelde zijn ogen vochtig worden".

Ali meldt slechts één dode. De bij Ali's sloepmatige vertrek bloedende en als een kind schreeuwende kapitein en de onvindbare stuurman waren er kennelijk ook nog gewoon.

Dit alles staat genoteerd voor 5 januari 1807. Ik weet niet wat Ali van de lezer verwacht maar deze lezer concludeert dat Ali aan boord had moeten blijven. En dat de kapitein en zijn bemanning dat wisten en daarom zelf zo hadden gedaan. Waarom zouden die nou zo blij zijn geweest Ali terug te zien? Een man die - ten onrechte - meende zichzelf te redden door hen te laten stikken? Ik denk dat men van Ali's hoge connecties wist en dus wist dat hun koppen er af waren gegaan als hij hier gesneefd was en zij het hadden overleefd. Op zijn minst hadden zij daarvoor moeten vluchten en hadden ze hun familie nooit weer gezien. Hun tranen bij het weerzien werden, lijkt mij, dus om andere redenen geplengd dan Ali suggereert: nu konden ze ineens weer veilig naar huis en hun beurtschipperij voortzetten.

@book283

13 januari 1807. Aankomst te Djedda. De gouverneur is net als die van Suez weer een neger, ook een slaaf, deze keer van

iemand uit Mekka. Hij had bij geruchte vernomen dat Ali mooie zadels bij zich had en wilde die graag zien. Ali begrijpt wel dat de man er één wil hebben, *gimme that gimme that gimme gimme gimme that thing*, maar beschouwt hem van onvoldoende allure voor een dergelijke gift. Hij stuurt dan ook een bediende om de gouverneur de vijf zadels te tonen met de opdracht ze alle vijf weer mee te nemen.

De gouverneur neemt wraak in de moskee. Ali had, zoals hij gewend was, een bediende zijn kled van te voren naar de moskee laten brengen om die naast dat van de imam te leggen. Als de gouverneur binnenkomt zit Ali er al. De gouverneur laat zijn kled naast dat van Ali leggen maar er half over, zet zijn bodyguard tussen hem en Ali, om Ali te verstaan te geven dat hij moet opzouten. Om te voorkomen dat de gouverneur gebruik zou kunnen maken van zijn politionele bevoegdheden doet Ali dat. De rest van de moskee was de rest van de dienst meer bezig met hoe dit af zou lopen dan met het gebed. Vanuit zijn nieuwe positie laat Ali aan het eind van de dienst zijn kled onder de kont van de gouverneur en zijn bodyguard wegtrekken om deze ten geschenke te geven aan de imam, die er erg blij mee is. Daarna volgen giften en aalmoezen van Ali zoals die zelden gegeven waren, iedereen zeer tevreden en de gouverneur geheel voor paal.

Of dit nu goedkoper uitviel dan een zadel voor die kolereneger dat vertelt het verhaal niet.

@book296 pdf 319

21 januari 1807. Op naar Mekka. Met eigenlijk al sinds de aankomst een zware pijn in de buik, die Ali toeschrijft aan een

interne ruptuur opgelopen bij zijn sprong van de dhow in de sloep, in die storm. Maar de Arabieren hadden een soort bed met een tent erover voor hem op een kameel gemonteerd. Het was zijn eerste reis op een kameel. Het deed nog wel zeer maar het ging zo'n beetje. Ze raakten slechts één keer de weg kwijt. Bij de douar waar ze overnachtten kregen de kamelen hun voer op een ronde lap met diameter van een meter of twee. Daar gingen die kamelen dan op keurig gelijke afstanden in een kringetje omheen staan. Ali meldt ons dat het er daar naar zijn idee verbazend eerlijk toeging: te gretige kamelen bonden na een kleine grom van hun buurman meteen in.

... *Ali's kameelbed (Ali's eigen tekening) ...*

@book 301 pdf 325

23 januari 1807. Mekka. Je krijgt het idee dat daar het toerisme is uitgevonden: Arabieren stormen toe met afgeprijsd heilig water en waarschuwen dat de anderen allemaal oplichters zijn,

soms zelfs gevaarlijke, vooral het officiële hoofd van de Zemzem waterputten, die een verplicht onderdeel van de pelgrimage zijn. Andere Mekkanen ontsteken onderling in ruzie over bij wie Ali zal gaan logeren. Maar zoals gebruikelijk had Ali vooraf per brief met een aanbevolen zaakwaarnemer afgesproken. Als die zich meldt druipt de rest af.

Er is al een huis in gereedheid, naast de tempel en het huis van de *sultan schérif*.²² Daar had hij officieel te voet heen gemoeten maar gezien Ali's toestand mag zijn bedkameel reglementair als ambulance tot aan de deur.

Goed. De volgende dag meteen rondjes om de kaaba, een ongeveer kubusvormig gebouw van zo'n tien bij tien met een zwarte geborduurde doek er over. Die slijt natuurlijk, en in Caïro was Ali in het atelier geweest waar de nieuwe werd gebordurd. Men had hem daar toen de naald gegeven om ook een paar steekjes te doen. Dat had hij zich toen geen twee keer laten zeggen. Ali kent natuurlijk de hele kaaba hocus pocus. Bovendien krijg je iemand mee die zo nodig aanwijzingen kan geven. Zeven rondjes mesus, mezo, enz. enz. enz.

Ali doet alles mee natuurlijk. Muzelmannen van zijn "rite" laten altijd een haartoef midden op het hoofd groeien. Maar Wahhab, de aartsvader van het Saoedische salafisme, oordeelt dit zondig. Wahhab "domineert" nu het land". Dus Ali's

---

22 "schérif" is de Arabische aanduiding voor leider, etymologisch niet gerelateerd aan het Engelse scheriff, "sultan" heeft meestal de betekenis van "opper". Ook keizers worden er mee aangeduid. Als Ali het woord "chef" gebruikt als in "chef des schérifs", bedoelt hij een functionaris door de sultan schérif als hoofd der schérifs is aangesteld.

zorgvuldig gekweekte toef moet er weer af. Gelukkig maar voor Ali dat Wahhab de voorhuid niet opnieuw verplicht heeft gesteld. De lezer voelt de boodschap: Mekka is niet veroverd door de Saudis. Nee! Het *geloof* is hervormd. Nu ben je ketter als je Wahhab en de Saudis niet gehoorzaamt. Dat is heel iets anders ...²³

@book 308 pdf332

Een dag later is het de bijzondere dag waarop de deuren van de kaaba open gaan. Dat gebeurt één keer per jaar voor heren, een dag later voor dames, en vijf dagen later voor de rituele reiniging. Deze keer is de herendag op 14 januari 1807. Hoe Ali het voor elkaar heeft gekregen om, na drie jaar, met daarin een kidnapping door de sultan van Marokko, een afdrijven met een dronken kapitein naar de Adriatische zee en vervolgens een weggeslagen worden, in stormen, van de rede van Alexandrië naar godbetert helemaal Cyprus, waar hij van de nood een deugd maakte met een uitgebreide toeristische rondgang, precies één dag tevoren in Mekka te arriveren, daar moet toch echt de Allerhoogste Macht aan te pas gekomen zijn.

---

23 Ali acht de term “wehhabi” die hij bezigt kennelijk bij de lezer bekend. Hun roem was hen kennelijk destijds al naar Europa vooruitgesnel. De sekte was enkele decennia vóór Ali’s reis gesticht door Muhammad ibn Abd al-Wahhab en bestaat ook nu in de 21ste eeuw nog steeds. De leden worden ook wel salafisten genoemd en keerden zich tegen heiligenverering. Wahhab ging een pact aan met een wereldlijk heerser en wel *Mohammed ben Saud ben Mohammed Al Mouqrin*, aartsvader van de Saudi-Arabische dynastie en grootvader van de “Saoud” die Ali hier ziet etteren. “Salafisten” was in die tijd synoniem met “aanhanger van de Saudische dynastie”. Men zal aanstonds lezen hoe zij de kust van Rode Zee, zonder veel oorlog, puur door intimidatie, onder controle brengen waardoor het Saudische Rijk voor het eerst, maar slechts voor enkele jaren, ongeveer de grenzen krijgt van het huidige Saudi-Arabië.

De kaaba kan dan wel open zijn, toch kom je er zo makkelijk niet in dwars door die drommen! Maar Ali staat inmiddels op goede voet met de wacht van de kaaba, bestaande uit gecastreerde negers. Moeiteloos geraakt hij binnen. Nadat onze Ali daarbinnen geroutineerd alle reglementaire gebaren en kreten had gebezigd moeten die gecastreerde negers bij de uitgang op de vuist met de dringende gelovigen buiten om hem er weer uit de krijgen.

Meteen op bezoek bij de sultan schérif van Mekka, hij heet Ghaleb, de schérif der schérifs. Hij lijkt eind dertig, vindt Ali. Sinds Saaoud en de salafisten de tabak zondig hebben verklaard rookt de schérif zijn waterpijp uit een slang die door de muur komt. De pijp zelf staat in de belendende kamer. Sultan schérif Ghaleb wil duidelijk graag sultan schérif blijven.

Onze Ali wordt naar de sultan schérif geleid door iemand die “hij inmiddels al te vriend had”. Het hoofd van Zemzem, de wonderputten, waar men in het kader van de pelgrimage uit moet drinken. Begin twintig, beschaafd, vriendelijk, met goed figuur. De man heeft de officiële functie van Titulair Vergiftiger. Iedere pelgrim, van laag tot hoog, hoort naar deze wonder-bronnen te gaan en ervan te drinken. Alle pacha's en belangrijke personen drinken hun rituele slokje uit handen van deze schurk. De functie van Vergiftiger van de sultan schérif te Mekka, de schérif der schérifs is eeuwenoud. Het bestaan van de functie is bekend van Caïro tot Constantinopel, en er wordt dan ook geen enkele poging gedaan die geheim te houden. Voor de Ottomaanse sultan is het op pelgrimstocht sturen van een hem onwelgevallige pacha of generaal een van de manieren

om zich van de man te ontdoen. Berichtje vooruit (met passende beloning) en klaar. Ali was voor de man gewaarschuwd en had hem als één van de eersten eerbiedig bezocht (een vroege plaats in de bezoeksvolgorde is een eerbewijs). Vol vertrouwen had hij alles gegeten en gedronken wat hem was aangeboden. Het flesje zinksulfaat dat hij onder de kleren had gehad om als braakmiddel te kunnen gebruiken was niet nodig geweest en zijn “vertrouwen” had hem de innige vriendschap van de Titulair Vergiftiger opgeleverd, want die maakt natuurlijk niet vaak mee dat een bezoeker begrijpt dat hij ook maar een gewoon mens is. Verbroedering.

De sultan is verbaasd over Ali's goede Arabisch, schrijft Ali, en vraagt naar de toestand in Europa, die Ali in een exposé van zeker wel enkele minuten uit de doeken doet.

Enkele dagen later is het de jaarlijkse rituele schoonmaak van de kaaba. Dat doet de sultan zelf dus ruim vóór diens aankomst is alles *spic and span*. De onderste twee meter van het zwarte doek is dan afgeknipt, de trap naar de deur is weggezet. De sultan en zijn gevolg worden er in getild, en, op een onopvallend teken van de Titulair Vergiftiger wordt ook onze Ali van achter de menigte geplukt en binnengezet. Daar treft hij de sultan druk aan het vegen, en vervolgens diep in gebed. Maar dan ... wordt Ali plechtig uitgeroepen tot “Dienaar van het Huis van God de Verdedigde”. Felicitaties alom.

Het afgeknipte deel van het kleed is inmiddels door de gecastreerde negers in kleine stukjes geknipt die aangeboden worden aan de gelovigen, die daar een kleine gift tegenover

stellen. En waar het geld zit hebben die gecasteerde negers wel in de gaten: niemand krijgt dan ook meer van die snippers dan Ali: “ik kreeg er zoveel dat ... God zij geprezen!”.

Wij komen nu bij, wat mij betreft, het hoogtepunt van dit bezoek aan Mekka: Ali's ontmoeting met de wehhabis (voor wie dat zijn zie @noot 23, p.57).

Volgens de geschiedenisboekjes heeft “Saaoud”, zo door Ali genoemd, de sultan van de wehhabis uit Diriyah (nu een wijk van Ryadh), op het moment van Ali's bezoek inmiddels het gehele gebied van het huidige Saudi-Arabië in handen behoudens de kust van de Rode zee, waar zich Mekka en Medina bevinden. Maar Saaoud is daar nu wel en er heerst een vreemde sfeer: we hebben al gelezen dat de sultan van Mekka zijn waterpijp al in een andere kamer heeft staan en een gat in de muur heeft laten boren voor de slang.

Nu breekt paniek uit in Mekka: er komt een corps van het leger van de “wehhabis” binnen “om zijn religieuze plichten te vervullen”. Een zee van iele zenige mannetjes, in slagorde, dicht opeen gepakt, gekleed in slechts een lendendoekje, met lange messen en voorlaadgeweren, bezet Mekka. Wat een geluk voor Ali dit mee te mogen maken! De mensen vluchten de straten uit waarlangs de wehhabis binnenmarcheren. Behalve onze Ali natuurlijk, die ergens op klimt om ze langs te zien komen. Een opeengepakte colonne van zesduizend man trekt voorbij. Vooraf gaan vier ruiters met lansen. Achter het corps weer ruiters, op paarden, kamelen en dromedarissen. Geen vlaggen, geen trommels. De heren schreeuwen af en toe wat, en

reciteren “verward, ieder op zijn eigen manier” gebeden. Geen enkele volwassen Mekkaan vertoont zich, maar de kinderen bieden zich als gewoonlijk aan als begeleider en gids bij de rituelen.

De commandanten van de wehhabis slagen er niet in te voorkomen dat het gedrang rond de kaaba uitloopt op een complete chaos, waarbij de heren rond de toren tolden “als verwarde bijen rond hun nest”, waarna alle glazen lampen rond de kaaba grondig naar de barrebiesjes zijn. Dan trekt men op naar de putten van Zemzem voor het wijwater. In een ommezien zijn de emmers en katrollen kapot, en vluchten de heilige putters van hun posten. Men drinkt vervolgens het water door langs een menselijk ladder in de put af te dalen. Die mannetjes wegen ook weinig.

Dan hoor je aalmoezen te betalen en donaties aan de putten te doen. Dat geschiedt! Met stukjes lood en koffiebbonen. Ook de kindergidsen en de voor de bedevaart voorgeschreven kapper worden daarmee “betaald”.

De wehhabis van Diriyah, waar de beweging vandaan komt, hebben een koperachtige kleur. Ze zijn klein van stuk, maar goed gebouwd, met regelmatige gezichten, mooie blikkerende tanden en een expressieve uitstraling. Ze spreken, zegt Ali, een “vreemde taal”. Geen voor Ali herkenbaar Arabisch dus! Het ziet er nogal wild uit maar: ze stelen niet, behalve van ongelovigen, ze “betalen”, ze gehoorzamen blind hun commandant. Wat fout gaat geschiedt uit onbegrip, niet uit

kwade wil. Lost er eens eentje een schot dan roept de commandant: “Zeg, is het hier oorlog?”, en het is afgelopen.²⁴

Ali acht deze barbaren door hun gehoorzaamheid en eerlijkheid “gevoelig voor beschaving als men het vermogen zou hebben hen een passende richting te geven”.

Er schijnt nog een onafzienbare hoeveelheid wehhabi-corpsen aan te komen. Wat zou de sultan schérif doen? Vraagt Ali zich geïnteresseerd af.

De sultan schérif heeft alle gewapende corpsen die hij tot zijn beschikking had in de hoogste staat van paraatheid gebracht, alle versterkingen bezet en gebarricadeerd. Maar niet demonstratief. Je ziet er bijna niets van. En de sultan was gaan praten met de leiders van de wehhabis. En die hadden het ook niet op de spits gedreven. Tot een confrontatie komt het niet.

@book 326 pdf 350

Dat jaar, 1807, valt de dag van de grote hadj-excursie naar de berg Aarafât op dinsdag 17 februari. De berg ligt op iets van 20km afstand Oostzuidoost van Mekka. Onderweg is nog de berg waar Mohammed hoofdstuk 1 van de Koran aangereikt kreeg van de engel Gabriel, maar daar mag je van de wehhabis niet meer op bidden, dat vinden zij idolatrie, afgoderij, een zonde. En daar houden de wehhabis niet van. Ze staan op wacht voor het smalle pad dat die berg op leidt. Voor hun sultan

---

²⁴ Dat verstond Ali dus wél en zal dus toch in het Arabisch zijn geroepen, en niet in de “vreemde taal” die Ali hun hoort spreken. Later zal hij de vele inlichtingen roemen die de wehhabis hem zelf geven. Dat moet dus ook in het Arabisch zijn geweest (of een tolk? Daar horen we niets van).

Saaoud is dit een mooie manier om te laten zien dat hij nu ook hier bij Mekka leuk de dienst begint uit te maken, wat zijn wingebied brengt tot ongeveer de omvang van het huidige Saudi-Arabië.

Ali trekt door het dal richting de Aarafât tussen de drommen pelgrims, gedomineerd door wehhabis met hun kamelen en dromedarissen. Verder een karavaan uit Tripoli, één uit Jemen, een horde negerpelgrims uit de Sudan of Ethiopië, en een massa Turken, aangekomen uit Suez, muzelmannen uit de Maghreb, over zee gekomen, karavanen uit Bassora en uit de Levant, Arabieren uit Noord- en Zuid-Egypte.

De jaarlijkse karavaan uit Damascus had het deze keer niet gehaald. Deze pleegt te reizen met vrouwen, een goed gewapend leger en een prachtig nieuw tapijt uit Constantinopel voor het graf van de profeet in Medina. Deze keer was men aangehouden door de wehhabis. Zo'n tapijt kon niet meer in de moderne islam, wapens en vrouwen ook niet. Zou men dit alles achterlaten dan kon men door. Dat was te veel geweest voor *Emir el Hage*, de pacha van Damascus. Hij was teruggedaan. Sommigen beweerden dat hem door de wehhabis ook geld afhandig was gemaakt, maar dat werd door anderen ontkend.

De hele meute van pelgrims uit alle windstreken slaat dicht opeengepakt het kamp op op een kleine vlakte op drie uur loopafstand vóór de Aarafât, want zo deed de profeet Mohammed het ook.

Vlakbij Ali's kampement staat het kampement van de "sultan van de wehhabis". Die komt aan het eind van de avond daar aan. Ja, het is Saaoud zelf, de kleinzoon van de aartsvader van de Saudische dynastie (zie eindnoot iv). Ali slaat met zijn neus vól in de boter. Dat komt natuurlijk van die zak vol snippers van het kaaba-doek (en dan te bedenken dat hij in Caïro al aan het volgende doek heeft mogen borduren!).

De volgende ochtend loopt de monsterlijke meute de laatste drie uur naar de Aarafát. Wij volgen de lyrische Ali nu vrijwel op de voet waar hij zo ongeveer schrijft: "De Aarafát is het hoofddoel voor de moslim. Alleen hier kan men zich een idee vormen van het enorme spektakel van de islamitische pelgrimage. Een ontelbare menigte van mannen van alle naties, van alle kleuren, aangereisd uit de verste hoeken van de aarde, duizenden gevaren en ontelbare vermoeienissen trotserend, om samen dezelfde god te aanbidden, de god van de natuur; de Caucasier geeft de Ethiopiër vriendschappelijk de hand, of de neger uit Guinee; Indiërs en Perzen verbroederen met Noord-Afrikanen en Marokkanen: allen beschouwen zich als broeders en individuen uit eenzelfde familie, verenigd door de banden van de religie, en merendeels sprekende, of ten minste verstaande, dezelfde taal, de heilige taal van Arabië: nee, geen enkele cultus biedt de zintuigen een eenvoudiger spektakel, ontroerender of majestueuzer! ..... Filosofen van de aarde! Sta Ali Bey toe zijn geloof te verdedigen, zoals u het spiritualisme of het materialisme, de leegte of de volte, de noodzaak van het bestaan of de schepping. Hier is geen bemiddeling tussen mens en heiligheid. Eenieder is gelijk voor de schepper. Ieder weet dat alleen de eigen werken bepalen of men het opperwezen

nadert of niet, zonder dat een vreemde hand de orde van die onaantastbare rechtvaardigheid kan veranderen. Wat een rem tegen de zonde! Wat een aanmoediging voor de deugd!... Maar hoe jammer dat dit ons niet boven de aanhangers van andere religies stelt! ....”²⁵

Op de top van de Aarafát staat een tempel maar die wordt momenteel van binnen kaalgeslagen door de wehhabis, want het interieur deugt volgens hen niet. Daar staat tegenover dat de oude bassins rond de “berg” (meer een plateau van 150 breed, een meter of 7 boven het landschap uitstekend), “door Saaoud” in ere zijn hersteld. Er zit weer water in om te drinken en te wassen (hetzelfde water).

*... hedendaags plaatje van pelgrims op de Aarafát ...
... de in 1807 door Saaoud herstelde bassins lijken droog te staan ...*

---

25 On y soit qui mal y pense. Ik vertaal wat vrij, maar waar puntjes staan heb ik ze netjes geteld in in het juiste aantal weergegeven.

‘s Avonds moet je terug de Aarafát op om de zonsondergang te zien. Zo hoort dat. Daar komt de hele massa weer aangestormd. De wehhabis kamperen ver weg. Daar komen ze. Sultan Saaoud en zijn tweede man Abounocta voorop. In korte tijd komen ze voorbij, Ali schat, 45000 wehhabis. Allemaal op een kameel of dromedaris, met aparte kamelen voor hun hele hebben en houden: tenten, water, brandhout, kamelenvoer. Een cavalerie van 200 man met vanen in alle kleuren op de lanssen. Iedereen splinternaat, tot de leiders toe, dus die waren lastig te herkennen. Hij zag een man met een lange baard, voorafgegaan door een “koninklijke vlag”. Dat zou “Saaoud” geweest kunnen zijn. Een jongetje van 7 met lange haren en een lang overhemd, op een prachtig paard, zonder stijgbeugels, zoals het hoort bij de wehhabis, met een escorte. Dat moet toch wel vrij zeker een zoon van Saaoud zijn geweest. De rest van de pelgrims volgt. Ik, schrijft onze Ali, bezorgde mijn mensen flink stress door mij onder de wehhabis te begeven. Maar de wehhabis zeiden dat ik de sultan zeker niet te spreken kon krijgen, dit vanwege de speciale maatregelen sinds de moord op diens vader Abdelaziz.

Ali moet zeggen dat die wehhabis hem meevallen. Heel redelijk, absoluut niet vijandig. Het meeste wat hij de lezer over de wehhabis kan vertellen heeft hij van henzelf. Ze leggen alles keurig en vriendelijk uit.²⁶ Ondanks dat zijn alle anderen (behalve onze Ali dus) doodsbang voor ze.

De sultan schérif van Mekka verschijnt normaal jaarlijks bij de Aarafát met een deel van zijn troepen en vier stukken

---

²⁶ In het Arabisch, kennelijk. Over een tolk wordt tenminste niets gezegd.

(kanonnen). Maar deze keer niet. Zijn iman kwam wel om als gebruikelijk een preek te geven. Maar Saaoud stuurde hem weg. Saaoud's eigen iman nam het woord. Ali stond te ver af om het te horen. De iman kreeg van de eigen parochie een enorme ovatie voor zijn preek.

Technisch was het, zegt Ali, mogelijk geweest bij sultan Saaoud te geraken. Maar dat zou verkeerd zijn gevallen bij zijn gastheer, de sultan schérif. Hij zag er dus vanaf. Ik denk dan dat hij er met de sultan schérif van te voren over had kunnen spreken. De sultan schérif, die immers net een precair evenwicht heeft uitonderhandeld met de wehhabis, wil toch ook wel weten hoe Saaoud spreekt als hij er niet bij is?

80000 mannen, 2000 vrouwen, duizenden kinderen, 70000 kamelen, ezels en paarden aanschouwen de zonsondergang. Om vervolgens in de voorgeschreven gezwinde pas terug te keren richting Mekka, de vallei nauwelijks zichtbaar door het opgeworpen stof.

De volgende dag, nog steeds richting Mekka, doet men het huis van de duivel aan, waartegen men zeven stenen dient te werpen. “De duivel”, schrijft Ali, “heeft de slechtheid gehad zijn huis op een wat nauwe plaats te bouwen, waar men de stenen niet van verre kan werpen. Omdat het rituele schema van lopen en bidden hier wat strak is, regeert ter plekke in de haast een vreemde verwarring”. De lezer moet maar aanvoelen wat dit inhoudt. Het gegeven dat van de 80000 devote mannen eenieder met zeven stenen is gewapend helpt mij, ook na vermenigvuldiging van deze twee getallen, persoonlijk nog niet

tot waar ik wezen wil, zelfs al voegt Ali er aan toe dat hij zelve eraf kwam met alleen twee blessures aan het linkerbeen. Wel stemt het mij tevreden dat de buikpijn van Ali's sloepsprong kennelijk naar de achtergrond is en suggereert een aantal van ruim 500000 stenen per jaar dat de berg Aarafát in de tijd van Mohammed hoger kan zijn geweest.

Toch moet Ali de rust en de orde van deze immense menigte van pelgrims loven. De aanwezigheid van 2000 vrouwen veroorzaakt geen enkel incident. Er waren misschien wel vijftigduizend geweren, en hij had slechts één schot gehoord en gezien dat de schutter meteen "met zachte gestrengheid" tot de orde was geroepen.

In de ochtend passeert de oudste zoon (die van 7) van Saaoud Ali's tent met een corps dromedarissen die hij toeroept: "Allons enfants approchons!" (in het Arabisch kennelijk, hoe kon Ali het anders verstaan), waarna hij bocht neemt naar de tenten van zijn vader, waar Ali de zijne natuurlijk weer pal naast had laten zetten.

's Nachts wordt Ali's "ecritoire" gestolen. Zijn mobiele schrijfkastje met inhoud. Door vermoeidheid en vertrouwen in de dekking van het kamp van Saaoud hadden zijn mensen de gebruikelijke bewaking verwaarloosd. Meteen is mijn geestesoog op die bladzijde kort tevoren waar ik mocht lezen: "Wat een rem tegen de zonde! Wat een aanmoediging voor de deugd!".

Het kastje wordt opengebroken teruggevonden. Het meeste van de inhoud ligt verstrooid in het rond. Meegenomen zijn de chronometer, bijous en het boek met astronomische tabellen, dat kennelijk inderhaast voor de Koran is gehouden.

Mij valt het tegen dat de door Ali toch voor hun intelligentie en discipline geprezen kamelen bij de onraad geen grommetje hadden geslaakt.

De dagen daarna volgt nog een licht programma van rituele bewegingen, gebeden, vervloeking en stenengooierij. Ali heeft er nu alle tijd voor want door die diefstal kan hij toch geen coördinaten meer berekenen.

In het volgende hoofdstuk beschrijft Ali de tempel van Mekka. De kaaba is een wat mislukte kubus. Alles scheef. Hij had hem graag precies opgemeten maar durfde het niet uit vrees voor wantrouwen. Wat de zwarte steen betreft geloven “wij moslims” dat de engel Gabriel deze uit de hemel naar Abraham heeft gebracht, maar geologisch is het een stuk vulkanisch basalt, waarvan het oppervlak gehavend is door de kussen der gelovigen. Het ligt tegen de kaaba waarvan de drempel 60 cm boven de grond is. Kijkt men goed dan ziet men dat de drempel van de kaaba precies op de hoogte is van de omliggende straten en dat er dus grond verdwenen is. “Een ongelovige zou kunnen zeggen dat de zwarte steen er ten tijde van de bouw van de kaaba nog niet was, dan wel zich toen nog onder de grond bevond: wat mij betreft, ik zou een dergelijke gedachte over de kostbare gift van de goddelijke macht met geen mogelijkheid kunnen hebben”.

Om de putten van Zemzem te bedienen moet men op de hoge rand van de put staan. Dat lukt alleen als je op vernuftige wijze met de voet op een raamkozijn steunt. Dit, schrijft onze Ali, waarborgt dat de pelgrim dit moet laten doen door een officiële putter, wat de betaling van de vereiste vergoeding soepeler doet verlopen. Behalve dan bij die wehhabis, hebben wij hierboven gezien.

De helft van de inwoners van Mekka, schat Ali, leeft van de ontvangst der pelgrims. Er zijn twee betaalde organisaties: de veertig gecastreerde negers van de kaaba en de putters van Zemzem. Hun leden verzamelen tevens voor zichzelf naar beste kunnen aalmoezen van het pelgrimassende publiek. De rest van de dienstverlenende sector van Mekka heeft geen werkgever en moet het zuiver van van de persoonlijke aalmoezen hebben. De pelgrim wordt dan ook bij aankomst meteen omstuwd. De pelgrimage is de laatste tijd sterk teruggelopen, en de pelgrims die er nog komen zijn gewoonlijk arm. Half Mekka stort zich dus op de enkele pelgrim die er wat bemiddelder uitziet, zoals onze Ali. De gastgevers maken zich vreselijk druk over het welbevinden van die enkele rijke, terwijl de arme pelgrims eenzaam voor Piet Snot de stad inlopen.

De klad zit zo in de pelgrimage dat de inkomsten van de sultan schérif van Mekka ook geen ondersteuning van dienstverlenend personeel meer toelaten. La Porte betaalt de gecastreerde negers. Het rituele programma van de pelgrim had vroeger vele extra toeters en bellen waaraan de wehhabis een eind hebben

gemaakt, menig heilig huis braken zij reeds af, ten detrimente van de lokale welvaart.

Het uiterlijk der gebouwen te Mekka suggereert een glorie-tijd in de hoogtijdagen onder invloed van het kalifaat van Bagdad: een goede, open bouw met veel ramen. Het is nu allemaal vervallen, maar de bewoners blijven hun uiterste best doen de huizen er van buiten goed uit te laten zien want de verhuur aan de pelgrims is een belangrijke bron van inkomsten.

Wat de incompetentie in de ambachten betreft is Mekka onder alles wat Ali tot nu toe heeft meegemaakt de onbetwiste kampioen. Een smid zul je niet vinden. De sleutels zijn van hout. Vrijwel alle ambachtelijke producten die men er ziet zijn geïmporteerd. Probeer er niet je geweer te laten repareren. Men weet ook absoluut van niets. Alleen de Koran wordt gelezen, maar de kunst van het lezen is niet erg verbreid en als er iemand een beetje schrijven kan is het erbarmelijk. Ali had een in Mekka geschreven Koran mee willen nemen. Maar die zijn zo slecht dat hij er - tot mijn spijt, en, naar ik zeker weet ook de uwe - vanaf ziet.

Je ziet wel eens op straat, zoals elders in de Arabische wereld, voorlezers. Maar meer dan een man of twaalf zitten er nooit omheen.

Al met al zijn de inwoners van Mekka de meest onwetende mensen ter wereld. Mekka ligt geïsoleerd, niet aan grote handelswegen. Dan krijg je dat.

Wat blijft er over voor een stad die geen handelsstad kan zijn? Je kunt nog een centrum zijn van een militaire macht die de omgeving schattingen kan opleggen, en religieus enthousiasme. Dat was er beide in de tijd van de kaliefen. Maar nu de militaire macht is verdwenen blijft slechts het religieus enthousiasme over dat Mekka ook al vóór Mohammed had en toen ook niet tot grote glans leidde. Maar dat religieus enthousiasme lijkt Ali in zijn tijd inmiddels ook op zijn retour. De situatie van Mekka is uitzichtloos. Als het huis van God zou verdwijnen woonde er binnen twee jaar niemand meer. Nu is er jaarlijks even een kleine schittering in de tijd van de hadj.

De Arabier is op zich in het algemeen al mager, maar de inwoners van Mekka, en vooral de tempeldienaren - en nu moet ik toch absoluut weer even letterlijk citeren - zijn: "echte wandelende skeletten opnieuw aangekleed met op hun botten geplakt perkament". Ali benadrukt dat hij niet overdrijft. "Het lijkt zelfs onmogelijk dat deze skeletten, of beter, schaduwen, zo lang overeind kunnen blijven als ze doen. Dat men zich voorstelle: grote diep liggende ogen, een vlezige smal neusje, kaken hol tot op het bot, volkomen uitgedroogde ledematen, de buik, de aderen, de zenuwen steken er zo uit dat je ze werkelijk voor anatomische modellen zou houden: zo afschrikwekkend zien deze ongelukkigen er uit dat het oog nauwelijks aan de aanblik kan wennen. Maar zijn de geneugten die hen wachten in het paradijs niet verre te prefereren boven wat de aarde elders te bieden heeft? Toch, ondanks deze hoop, is het onmogelijk zelfs maar in de fantasie triestere en melancholiekere mensen te vinden dan de bewoners van Mekka. Hun slaven zijn er het ergste aan toe. Zelf heb ik er een

een kwartier lang een afranseling zien krijgen van zijn eigenaar, die dat telkens een minuut of vier vol kon houden, en dan even moest uitrusten om daarna met volle kracht verder te gaan”.

Mekka heeft, wordt gezegd, ooit 100000 inwoners gehad. Nu zijn het er 16 à 18000. Dat gaat verder afnemen. Hele buitenwijken staan leeg. Twee derde van de huizen staat leeg. Binnen een eeuw, schat Ali, zal het inwonertal van Mekka gezakt zijn tot 10% van dat van nu.

@book399 pdf 425

De vrouwen van Mekka dragen een burka, maar de gaten voor de ogen knippen ze enorm groot uit. Ze hebben mascara en rood gestifte lippen. Die hele burka staat regelmatig nonchalant open. In die configuratie staat men graag op straat. De wijze waarop hij soms wordt benaderd geeft Ali de indruk dat vele dames *sub rosa* nog andere bijverdiensten hebben. Maar erg aantrekkelijk vindt hij ze niet.

Buiten Mekka leeft de bevolking in deze streek bijna naakt, heeft een tent, een kameel en een paar geiten, een houten kom, soms een keteltje, een kruik en een kopje, twee stenen om graankorrels te malen, een slaapmat, een leren waterzak, dus die mensen komen ook niets kopen in Mekka. Vreemd genoeg zie je er dan toch weer af en toe een paar lopen in kleren van dure Indische stof.

Bij het vloeien van de volgende zin uit zijn pen zal Ali ook heel tevreden zijn geweest: “De Almachtige heeft in zijn barmhartigheid zijn huis gezet in deze barre streek, omdat

anders de bewoners geheel van het aardoppervlak verdwenen zouden zijn.”

Dan behandelt Ali alle dieren van Mekka, waar ik de muis uitlicht: de Mekkaanse muis is voor de duvel niet bang, brutaal en agressief. Gaat op Ali's schrijftafel zitten als hij schrijft, en schuwt het oogcontact niet. Laat zich nochtans niet grijpen. Eens had Ali bij het slapen gaan de geur nog op zijn handen van een kruid dat hen aanstond, en werd fors gebeten. Hij liet vervolgens vervolgens zijn bed ophangen aan het plafond, maar daar vonden ze ook snel iets op.

Ook de sultan schérif heeft een roofzuchtig karakter. Zijn schattingen zijn zwaar en willekeurig. Hij ontziet ook zijn vrienden niet. Nergens in Mekka wordt goed over hem gesproken. Hij is ook reder op de Rode Zee, en legt andere schippers en reders de wet op. Een Engelsman die eens aanlegde in Djedda. maar niet verkocht omdat de door de sultan schérif daar gedicteerde prijs hem te laag was, werd vastgehouden en moest zich met geweld een weg uit de haven banen.

Op reis op de Rode Zee was Ali nog een andere Engelse kapitein tegengekomen die was gestrand. Schip en lading waren hem afgepakt. Hij moest maar zien hoe hij thuis kwam en maar hopen dat ze hem daar zouden geloven, want papieren kreeg hij niet mee. Hij vroeg in arren moede Ali een proces verbaal te schrijven met getuigenverklaringen van de matrozen. Zo was geschied.

Een ander schip dat de sultan schérif in beslag genomen had en op reis naar Indië had gestuurd was door de Fransen in beslag genomen. Daar was de sultan zo boos over dat hij Ali vroeg er een brief over aan Napoleon te schrijven, want dat kon Ali toch veel beter dan hij, zei hij. Maar de echte reden was dat hij niet met christenen wilde corresponderen uit angst dat het zou uitkomen en Saaoud het excuus zou geven hem opzij te zetten. Ali had dat in de gaten dus hij had het verrekt.

Toch had de sultan schérif verbazend goede contacten, ook in Egypte, en ook nog bezittingen aan de Westzijde van de Rode Zee. De hele politieke situatie was hoogst merkwaardig. De sultan schérif was de heerser maar in rituelen werd altijd als zodanig de sultan van La Porte genoemd. Die stuurde wel eens een pacha, maar die ging zich nooit ergens mee bemoeien. Saaoud domineert het land, maar laat de sultan schérif zitten. In de formules van zittingen met of onder auspiciën van Saaoud wordt de sultan schérif genoemd. Saaoud heeft verboden de sultan van La Porte te noemen. Saaoud heft geen belasting in de gebieden van de sultan schérif. Zo lijkt de sultan schérif nog een zelfstandig despoot met eigen buitenlandse politiek, en eigen leger van 3000 man. Maar dat is volkomen onvoldoende om zich tegen Saaoud te weer te stellen. Gegijzeld. De slang van de waterpijp door de muur. De facto maakt Saaoud de dienst uit, voorlopig zonder te veel gevaarlijke vijanden te maken.

@book 343 pdf458

Op 26 februari 1807, zes dagen na die Aarafát toestanden, en Ali heeft de verrassing er voor de lezer even goed ingehouden als Saaoud voor Mekka, verordonneert de sultan der wehhabis

in een proclamatie dat de volgende dag om twaalf uur alle pelgrims, en alle Turkse en Maghreb soldaten van de arme sultan schérif, die zelf lijkt te mogen blijven, weg moeten wezen, en Arabië dienen te verlaten. Ook de Turkse pacha van Djedda. en alle kadi's thans in functie in het land moeten wegwezen. De sultan schérif wordt ontwapend. De wehhabis nemen de rechtspraak over.

De hele meute neemt inderdaad haastig de benen. Ook een leuke beloning van de Almachtige voor je toch niet lichte pelgrimstocht! 250 negersoldaten van de sultan schérif lopen over naar Saaoud. Saaoud laat 35000 franc achter in Mekka en trekt met zijn leger naar Medina, achter de vertrekkende meute aan. Schoonveegactie.

@book440 pdf 464

Geen druppel bloed.

Zo doe je dat.

Wat doet onze Ali? Dat horen we even niet want hij is de rest van het hoofdstuk volledig verdiept in de aardrijkskunde van het islamitische heilige land. Ook belangrijk.

@book440 pdf 464

Waar Ali zit tijdens en na de verjaging, 26 februari 1807, door de wehhabis van alle vreemdelingen en oude machthebbers uit Mekka zullen we in dit deel II van zijn reisverslag helemaal niet meer horen want het laatste hoofdstuk blijkt te gaan over de wehhabis: hun plaats in de islamitische wereld van die tijd, in Arabië op dat moment, en hun mogelijkheden en beperkingen in de toekomst. Ook belangrijk.

Hoe beziet onze Ali de wehhabis na wat hij daar in Mekka in 1807 zag? Ik volg hem hier weer op de voet, hoe nieuwsgierig ik ook ben naar zijn eigen vege lijf sinds die gedenkwaardige proclamatie van Saaoud op 26 februari 1807.

De geschiedenis van de wehhabis zou interessant kunnen worden, schrijft Ali, vanwege de invloed die zij kunnen hebben op de balans van de omliggende landen, als zij hun ascetisme weten te verminderen en een vrijere maatschappij kunnen vormen.²⁷ Maar daar ziet het niet naar uit, en export van hun principes zit er ook niet in, daarvoor hebben de omliggende landen al een te hoge beschaving. Het lijkt er daarom sterk op dat ze onbetekenend zullen blijven. Ik, Ali, verhaal wat ze me zelf hebben verteld en voeg slechts mijn eigen observaties in Mekka toe.

De stichter van de sekte, Sjeik Mohamed ibn Aboulwehhab is ergens bij Medina geboren, ergens rond 1720. De wehhabis aan wie Ali het vroeg wisten het niet precies. Tijdens zijn studie raakte Aboulwehhab van mening dat in de islamitische geschiedenis een zorgelijke hoeveelheid extra rituelen waren bedacht, gebaseerd waren op bijgeloof en slechts dienend als broodwinning van de oprichters van nieuwe centra van aanbedding.^{iv} De remedie zou, meende Aboulwehhab, moeten zijn: alles wat niet in de Koran staat te beschouwen als ketterij en zonde. En zelf lezen, die Koran. Niet overlaten aan ongere doctoren die zich als deskundigen opwerpen.

---

27 Montesquieu? Adam Smith? De Amerikaanse grondwet?

Thuis in de Mekka-Medina regio kreeg Aboulwehhab met al die goed lopende bedevaartsoorden natuurlijk geen poot aan de grond. Hij vertrok en vond uiteindelijk in 1747 sjeik Saaoud in Diriyah (nu een buitenwijk van Ryadh, dat zelf toen nog woestijn was).

Er waren ten tijde van Aboulwehhab inmiddels vier soorten islam: Schaffi, Maleki, Hanbeli en Haneffi. Maar dat stond allemaal niet in de Koran en werd dus, om te beginnen in Diriyah, zeg maar rustig het Genève van de moslimwereld, afgeschaft. Herinnert u zich, lezer, dat onze Ali in Marokko al meldde dat de sultan daar, die zelf rookte, en daar ook niet mee stopte, het roken in zijn rijk al had verboden? Preëemptief, kon nooit kwaad, puur op grond van berichtgeving over gebeurtenissen in een ander uithoek van de wereld!²⁸

Al eeuwen hoorde de moslim te geloven dat het dode lichaam van de profeet zich met zijn ziel in de hemel verenigt zodat hij zich daar in vol ornaat kan laten verwennen. Ontkenning kon je de kop kosten. Maar Aboulwehhab zegt: staat het in de Koran? Nee! En de gelovigen binnen bereik van zijn kromzwaard dienen haastig rechtsomkeert te geloven.

Vele rituele toeters en bellen die Aboulwehhab laakt - en nu wordt het even pikant, want een begrijpelijke ambivalentie in Ali's oordeel over Aboulwehhab laat zich zien - werden, schrijft Ali, reeds geminacht door goed opgeleide moslims (Ali's bescheidenheid verhindert hem te vermelden dat hij daar

---

²⁸ Een amusant perspectief op de nieuwe westerse tabaksverboden van de afgelopen jaren, terwijl de salafisten tegenwoordig al lang weer roken als ketter. Wahhabi-gecertificeerd, Halal, eco of WHO, prikken blijft de preek en heilig blijft het heil!

bij hoort ...), hoewel die goed opgeleide moslims dat onder elkaar hielden en aan het eenvoudige moslimgepeupel niet lieten merken. Maar Aboulwehhab verklaarde openlijk (“*déclara hautement*”) dat het zeer zware zonden waren in de ogen van de heiligheid, want aan God voorbehouden taken uitdelen aan mensen is ketterij. Aboulwehhab liet de bijbehorende rituele etablissementen dan ook met de grond gelijk maken. Ook de profeet mag absoluut niet aanbeden worden. Dat dóe je niet met een profeet. Wehhabis mogen dan ook niet naar het graf van Mohammed in Medina.

Andere moslimsekten worden door de wehhabi aangeduid als “die God compagnons geven”. De wehhabis beschouwen zich de meeste echte muzelmannen, zoals bijvoorbeeld ook geweest zijn, het staat in de Koran: alle profeten vóór Mohammed, met name natuurlijk Adam, Noach, Abraham en Jezus. christenen misverstaan fundamenteel de wehhabis, schrijft Ali. Ze zouden geen *muzelmannen* zijn, want dat zouden alleen Turken zijn. Dit is volgens Ali een toenmalige Europese verwarring tussen *Muzelman* en *Osmanli*. Ook menen de Europese christenen van zijn tijd volgens Ali dat de wehhabis Mohammed niet als profeet beschouwen. Ten onrechte. En dat Aboulwehhab zich als profeet zou beschouwen, *quod non*.

Het moet gezegd, vindt Ali, dat Aboulwehhab hier en daar wat is doorgeslagen. Het inbegrijpen van de fontanelstaart bij het kopscheren der pelgrims acht Ali onaardig omdat moslims nu eenmaal geloven dat ze bij goed bevonden gedrag aan die staart door God de hemel in zullen worden getrokken. Flauw. De mensen hun bedelkettingen afpakken is ook niet aardig.

Tabaksverbod, verbod op zijden kleding en verwerking van edele metalen in stoffen. De Dlebel Nor is verboden en ontmanteld maar je moet wél stenen gooien op het huis van de duivel. Zo is de mens! roept Ali afkeurend.

De samenwerking destijds tussen Aboulwehhab en opa Saaoud leverde onmiddellijk veel rijkdommen op: lieten belendende stammen zich bekeren dan kwamen de middelen binnen in de vorm van schattingen. Verzetten zij zich, dan werden zij, zoals ook, blijkens de Bijbelteksten, onder de Joden en christenen gebruikelijk, behoudens de maagden uitgemoord, en dat leverde dan hun hele bezit op.

Saud's zoon Abdelaziz zette het geloofshervormende veroveringsproject voort tot bijna bij Bagdad waar in zondige islamitische heiligdommen in het stadje Iman Hossein enorme Turkse en Perzische rijkdommen lagen opgeslagen. Dat kon natuurlijk niet. Na het aanrichten van een spectaculair bloedbad nam Abdelaziz voor straf alles mee.

Vervolgens viel zijn oog op Mekka. Maar daar stuurde hij zijn zoon heen. Zelf bleef hij liever zijn huis in Diriyah bewaken gezien de weinig verbazende geruchten over boze Turken en Perzen. Dat was vijf jaar vóór de pelgrimage van onze Ali. Die zoon van Abdelaziz, Saaoud, brak flink af in het heilige land. Sultan schérif Ghaleb, die thans, in 1807, Ali in Mekka ontvangt, had toen eerst moeten vluchten. Vervolgens viel zoon Saaoud Medina en Djedda. aan.

Daar had hij beter over moeten nadenken. Je kunt niet alles maar aan God overlaten. Niet veel later meldde hij zich met hangende pootjes en een gedecimeerd leger weer bij zijn vader in Diriyah. Tot overmaat van ramp werd zijn vader op verdienstelijke wijze vermoord. Saaoud begon opnieuw. Eerst naar het Zuiden, langs de Perzische golf. Toen, 1804, opnieuw naar Medina. In 1805 kwam de militair begeleide pelgrimskaravaan uit Damascus (voor de hadj van 1806) er nog slechts met zware verliezen door. Saaoud liet ze uiteindelijk doorgaan, bezwerende dat dit de laatste keer zou zijn als ze Turken bleven meenemen en een duur tapijt voor het graf van de profeet.

Voor de hadj waaraan Ali meedeed, die van 1807, had Damascus toch voor het traditionele format besloten: wapens, kleurige vlaggen, Turken, vrouwen en een tapijt. Deze keer hadden ze te horen gekregen met achterlating van dit alles door te mogen maar op het dreigement “confrontatie zoniet” had men omgekeerd. In wanorde. Achtervolgd door een meute wehhabis.

Saaoud beheerst nu heel Arabië, constateert Ali. Maar dat is behalve de kust alleen woestijn. Met niet meer dan enkele miljoenen inwoners. In tenten. Met kamelen. En verder niet veel. Dus Saaoud vangt ook niet veel. Maar er is dienstplicht. Iedereen kan opgeroepen worden. De bewapening is van beroerde kwaliteit. Soms hebben ze iets wat fatsoenlijk schiet. Uit Europa. Sultan Saaoud en zijn familie leven in luxe. Dragen lang haar als teken van leiderschap. Diriyah zelf heeft bergen rondom, wat landbouw mogelijk maakt. De overheid

kent zeer weinig functionarissen. De militaire tactiek verradert training noch nadenken. Men rent chaotisch achter een commandant aan.

Er is een nummer twee in de macht, ene Abounocta uit Jemen. Veel wehhabis willen niet “van Saaoud” genoemd worden maar “van Abounocta”. Ali ziet er een kiem in voor schisma bij Saaoud’s opvolging.

Ali concludeert dat de principes van deze sekte alleen in de woestijn kunnen werken. Volkeren met de minste luxe en beschaving zal het totaal niet aanspreken. Ook in de woestijn zal het moeilijk voor ze zijn zich te handhaven want juist de onwetendheid en kwetsbaarheid van een dergelijk landschap is de beste voedingsbodem voor het bijgeloof dat zij nu bestrijden.

Tegen buitenlandse machten daarentegen kunnen zij zich in de woestijn goed handhaven, juist omdat zij veel minder nodig hebben dan een bezettende macht uit een beschaafder land, en omdat er verder niets te halen is.²⁹

---

29 Niets te halen 1: Om dezelfde reden is ook Europa in de achtste eeuw niet onder de voet gelopen door de toen superieure islamitische legers: er was niets te halen. De islamitische rovers bij Poitiers waren slechts een paar arme paria’s die besloten genoeg te nemen met de wel zeer povere buit die er wellicht nog ten noorden van de Pyreneeën te halen was. Niets te halen 2: niemand wist in Ali’s 1807 natuurlijk nog iets van olie, noch van de waarde die olie in de dertiger jaren zou gaan krijgen.

FIN DU TOME SECOND

VOYAGES
D'ALI BEY
EN AFRIQUE ET EN ASIE.

~~~~~
TOME TROISIÈME.

Ja en dan zien we in deel III Ali zelf pas op dinsdag 31 maart terug, 33 dagen na de proclamatie van Saaoud, vertrekkend van Yenboa naar Medina, “op een dromedaris, met drie bedienden, enkele pelgrims, Turks of uit de Maghreb die een stuk of twintig dromedarissen bij zich hadden”. Een klein en kwetsbaar konvooi waarmee Ali normaal geen genoegen zou nemen. Zijn hem zijn spullen, kamelen, bedienden en wapens afgepakt? Dan zou het hem verder natuurlijk natuurlijk de ballen interesseren. Dan is het is verder aan Hoogste Macht. Ik kan persoonlijk getuigen dat een arm en ongewapend bewegen in een boevenland erg ontspannend is, ja, een vreemd gevoel van

veiligheid geeft. Men wordt vriendelijk bejegend en doorgelaten³⁰. Ali blijkt straks echter nog slimmer, al vertelt hij niet hoe: hij heeft alles nog. Maar dat ligt allemaal in een dhow op de rede van Yenboa. Vandaar gaat hij *en petit comité* als nep-armoedzaaier naar Medina. Maar dat weet de lezer voorlopig nog niet. Ali's gevolg op de dhow zal er tegen zijn geweest en bidt nu vast nerveus tot de Almachtige, zoals trouwens iedereen die daar in het Heilige Land bezig is elkaars strotten door te snijden natuurlijk fel aan het bidden is. Vijf keer per dag. Dat vertraagt het kelen, maar geloof vraagt offers.

Yenboa. Dat moet Yanbu zijn, aan de Rode zee, op de breedte van Medina, 300 km ten Noorden van Mekka en Djedda. Per dhow uit DJedda, kennelijk. Geholpen door lokale notabelen die in Ali's kroniek ver uit de wind gehouden moeten worden? Er zal toch wel bliksemsnel een netwerk ondergronds zijn gegaan om te redden wat er te redden viel. Als het zo is gegaan dan kunnen die goede helpers kennelijk bij de verschijning van Ali's kroniek in boekvorm in 1814 nog steeds niet in het verslag. Aan de kust liggen natuurlijk ook de punten van al Ali's nuttige verbindingen: nieuw geld, nieuwe wapens en andere spullen via Suez. Misschien zelfs nieuwe bedienden. Maar misschien deed hij zonder. We weten nog van niks.

Naar ik uit het eind van deel twee begreep, trekt ook Saoud met zijn leger naar Medina, achter de verjaagde meute aan, een schoonveegactie. Ali zal dus wel af en toe rechts (naar het Zuiden) turen want daar moeten ze vandaan komen, als ze er

---

30 Tenzij men jong van vleze is en er sprake is van menseneters. Zulks heb ik niet meegemaakt, althans niet dat ik jong van vleze was.

niet al zijn. Door pas weer op de 31e maart 1807 de draad op te vatten beneemt hij ons het toch sensationele toneel van het vertrek uit Mekka der ongewenste vreemdelingen: notabelen, functionarissen, Turken, pelgrims. Ik mag toch aannemen dat hij dit niet in bewusteloze staat heeft hoeven te doen, want hij zit alweer op een dromedaris en dat is andere koek dan zo'n bedkameel. Maar we krijgen geen verklaring. Een lichtpuntje: de slecht gescande pdf van deel II is uit en we zijn in een nieuw deel van Ali's reisverslag, deel III (Mekka-Damascus-Jerusalem-Constantinopel), waarvan Google Books een gratis Frans exemplaar heeft met scherpere letters, al is de reproductie nog steeds onder de maat. Maar een gegeven paard ...

Ali kan het niet bolwerken in zijn konvooi Oostwaarts van de kust af naar Medina. Hij schuurt zijn benen kapot aan die dromedaris en moet in een dorpje achterblijven en zijn wonden verzorgen. Zijn bedienden vinden weer een bedkameel voor hem. Daar gaat hij weer. Nu met alleen zijn drie eigen mensen. Als dat maar goed gaat.

Nee dus. Wehhabis. Men wordt gearresteerd. Men wil zijn geld. Ali geeft wat. Meer heeft hij niet. Men ziet zijn horloge. Dat wordt afgepakt. Ook zijn bournous (Berbermantel) willen ze wel.

Men rijdt heen en weer tussen Ali en een troepje in de verte. Vraagt 500 Franc. Ali zegt niets te hebben. Men rijdt nog eens heen en weer. Zakt tot 200. Ali herhaalt: hij heeft verder niks. Is Ali Turk? Ali vindt zichzelf even Maghrebi want hij heeft in

Djedda. gehoord dat de Turken allemaal gekeeld worden. Wetend dat er nog dik 400 bladzijden te gaan zijn en dat we Constantinopel nog gaan aandoen vermag dit de lezer natuurlijk niet te verontrusten.

Aha! Daar horen we iets: Djedda. Daar was Ali dus langs geweest. Had dus weg gekund. Naar Suez bijvoorbeeld. Maar nee, zo is onze Ali niet.

Ali en zijn drie bedienden worden naar een plek gestuurd waar Ali zijn karavaantje terugvindt, met die Turken en Maghrebi. Ook gekidnapt. Hij gaat maar bij de Maghrebi zitten, want die Turken zullen er wel aan gaan. Sneu, maar ja. Men zit er allemaal ook flink nerveus bij.

Maar de wehhabis laten de zwaarden hangen en iedereen moet gewoon terug richting Yenboa. Men komt ergens waar het laatste uit hen wordt geschud. Een kameelhoeder wil niet betalen, vraagt belet bij de emir en is niet meer teruggezien.

Ali verdedigt de roverij van de wehhabis: het mocht ook niet, wat hij probeerde: naar Medina. Dus een boete was redelijk. De inning moge wat ruw zijn gegaan, maar het waren toch ook wehhabis. En wat doodsangst, ach, was is dat nou na drie van die stormen op de Middellandse zee enz. enz.

Vandaar gaat een karavaan met ex-functionarissen uit Medina maar ook uit Mekka, die Ali natuurlijk daar had leren kennen, terug naar de rode Zee, weer naar Yenboa, om Arabië te verlaten. De Turkse thesaurier van Medina vertelt onderweg dat

daar weinig meer overeenid staat en dat de waarde van de buit van Saaoud werkelijk boven iedere schatting ligt.^v

Daar in Yenboa blijkt dan definitief dat Ali de rest van zijn gevolg en een schip, dus waarschijnlijk ook nog zijn centjes heeft, dus zijn haastige aftocht uit Mekka moet toch redelijk voorspoedig zijn verlopen.

@book 42 GB 23

Het konvooi zeilt af naar Suez in twee groepen, de Yenboese dhows onder de leiding van de kapitein van Ali's dhow, een ander eskader, met dhows uit Djedda., onder een van zijn eigen kapiteins. Na enkele dagen knalt Ali's dhow, met goed weer gelukkig, niet zuinig op een rots. Ali heeft de sloep weer het eerst te pakken, maar de sloepen van de andere dhows komen ook mensen ophalen. Men drijft eerst wat rond want men mocht nergens aan boord tot Ali's kapitein de vlag daarvoor zou hijsen (dat gaat over geld natuurlijk). Maar de kapitein geeft uiteindelijk zijn reparatiepoging op en hijst die vlag. Daarna wordt de lekke dhow naar het strand gebracht voor reparatie. Honderden matrozen trekken het ding het strand op, een spectaculair gezicht. Van heinde en verre komen Bedouinen aangezeild om te zien of er niet iets te stelen of te roven is. Maar ook dat blijkt een bekende zaak waartegen de veiligheidsmaatregelen gedrild zijn. Een schipbreuk dus die geheel volgens de regels verloopt. Zo gaat het altijd.

Verder. Riffen, klippen, storm, zeeziekte, schade, onderlinge aanvaringen, bedorven water maar verder gaat het goed. Vast met slecht weer in een haven gaat Ali weer planten en insecten verzamelen maar dat wekt, had hij ook wel gedacht, onrust en

wantrouwen. Hij stopt er dus maar mee. Over de aard van het wantrouwen weidt hij niet uit. In Marokko zei hij er slechts ironisch van dat de Koran de luiheid voorschreef of zoiets. Werd hij slechts vreemd gevonden of misschien zelfs een tovenaar? We horen het niet.

Verder. Riffen, klippen, storm, zeeziekte, schade, onderlinge aanvaringen, bedorven water maar verder gaat het goed. Na het oversteken van een zijbaai, de Golf van Akaba, kun je over land langs de kust naar Suez. Geen wehhabis meer. Was dat niet iets voor Ali? Vroeg zijn kapitein zich af. Ali hapt gretig toe. Gaat met enkele van zijn mensen per kameel de laatste 200 km naar Suez. Zijn spullen en de rest van zijn mensen blijven op de dhow. Ali blij. Eindelijk van die fucking zee af.

Het is verdomd koud op die kameel! In mei! Men treft een kleine karavaan, mensen uit Mekka, en voegt zich daar bij.

Vlakbij Tor is een plek waar de kamelendrijvers hun vrachtverdeling overeenkomen. Dat zal deze keer wat gaan worden want het rommelt al dagen. Men zet zich in een kring en gaat langdurig vreselijk tegen elkaar tekeer. Een oude man arbitreert maar een groep ontevredenen komt met een andere oude man. De vracht is al weer opgeladen maar men blijft trekken en duwen aan elkaars lading tot men een bosje passeert waarna volgens “de constitutie” de status quo dient te worden geaccepteerd. Prompt is het getier ten einde en zet men in goede orde de weg voort.

Naar Tor. Dat lag vroeger aan zee, maar men is verhuisd naar de voet van de bergen, om minder last te hebben van de matrozen van de dhows. Toch staan daar voor de zekerheid nog 2 meter hoge muren om de tuinen ... 30 gezinnen, allemaal Grieks orthodox! Ook wat moslims, maar veel minder. De Griekse christenen spreken Arabisch en hun bijbel is ook Arabisch. Gedrukt in Venetië, ziet Ali. De Grieks orthodoxe kerk heeft, zegt Ali, vier patriarchen, Constantinopel, Alexandrië, Jeruzalem en Antiochië. En ook vier aartsbisschoppen: Rusland, Angora (Ankara), Cyprus en de berg Sinaï. De laatste hoort hier in dit dorp maar is er even niet. De vorige is dood en de opvolger is nog in Caïro. Die moet sparen, want om zijn ambt te mogen uitoefenen moet hij eerst voor 50000 francs geschenken uitdelen aan de “omliggende” Arabieren (“d’alantour”). Ali zal hem in Caïro wel spreken. Dan heeft hij in deze ene reis al de patriarch van Alexandrië, en de aartsbisschop van Cyprus en de aartsbisschop van de Sinaï gesproken. En hij wil nog naar Constantinopel, dus die patriarch zal de vierde van het achttal worden die hij van drie anderen de groeten zal kunnen doen.

Na nog een ontmoeting, zonder zelf een druppel water te kunnen missen, met een meute van dorst stervende pelgrims - mooie beloning van de Almachtige voor je pelgrimage - komen wij aan in Suez.

@book 94 GB 75

Door de Saaoud-hectiek kreeg ik, lezer, het gevoel dat de forse dhowvloot uit Djedda. en Yenboa vooral pelgrims en andere vluchtelingen bevatte, maar nu blijkt het toch vooral een gewoon handelstransport te zijn geweest. Een enorme karavaan

moet worden voorbereid om de goederen van de vloot naar Caïro te brengen. De vorige was door Bedouinen overvallen in een kloof onderweg. Daarom was “Grand Sheih” sjeik Djidid in aantocht met een compleet leger voor de begeleiding. Maar die moet terug voor een opstand in Zuid Egypte van mammelukken tegen onze kakelverse Albanese pacha in Caïro, Mohammed Ali. De goederen van de vloot blijven in Suez opgeslagen, wachtend op veiligheid voor het transport.

Een “klein” karavaantje van 800 kamelen en 800 gewapende mannen, waaronder pelgrims en gevluchte Turken, had zich gevormd en zou op eigen gelegenheid gaan. Ali sluit aan maar hij is er niet helemaal gerust op. De verbannen notabelen van Medina gaan ook mee, enkele grote handelaren uit Djedda. en Caïro, en een heilige maraboe met een grote gescheurde rood-gele vlag die dag en nacht heen en weer loopt onder het slaken van de meest vreselijke kreten zodat geen mens een oog dichtdoet.

Daar is dan de Bedouienkloof. Er zal inmiddels toch wel een chain of command zijn afgesproken, maar daar zegt Ali niets van zodat hij het net kan laten lijken dat hij de leiding had (geeft niks, dee Xenophon ook in *@Anabasis*, wie schrijft die blijft, de goede lezer trekt het nodige wel weer af).

“Ik”, schrijft Ali, “reed naar de kop van de karavaan met mijn persoonlijke garde, bestaande uit tien Turkse soldaten, ondersteund door zo’n vijftig andere soldaten, ook uit Turkije³¹,

---

31 Ik, lezer, ben razend benieuwd of daar nog één van de Turken bij was waar onze Ali niet bij was gaan zitten onder arrest van die wehhabis bij Medina, maar dat horen we natuurlijk niet.

en enkele Arabieren. Andere soldaten en schutters beschermden de flanken van de karavaan, die zo'n 900 meter lang was. Twee Turkse aga's bewaakten met de rest de achterhoede. Ik, schrijft Ali, kwam de kloof door met het grootste deel van de karavaan zonder lastig gevallen te worden. Maar toen hoorde ik geschreeuw van achteren. Dertig Bedouinen probeerden achter een stuk van de karavaan isoleren. Wij haastten ons er heen en losten een paar schoten. Gelukkig hadden wij ook een hoop kleurige vlaggen; dat ziet er wat officieel uit. De twintig Bedouinen er vandoor. Een eindje verderop zag ik er met mijn verreijker nog een stuk of zeventig." De Bedouinenactie was dus, lijkt mij, lezer, dus zorgvuldig gepland. Het lijkt er op dat ze er niemand bij verloren. Dus dan is zoiets even te proberen. Maar bij onze Ali heb je geen schijn van kans, zoveel maakt hij, in zijn karakteristieke bescheidenheid, wel duidelijk.

Vanavond bereiken we Caïro. Door Ali's precaire avonturen in de heilige negorij zou je bijna vergeten hoe belangrijk hij op de heenweg in Caïro was geworden. Maar die herinnering wordt welhaast ruw gewekt: "op twee derde van de dagmars zag ik, schrijft Ali, Seid Omar, Nekib el Ascharaf, hoofd der schérifs, de eerste man van Caïro mij tegemoet komen met verscheidene notabelen en doctoren van de stad en een gevolg te paard van 20 mammelukken en twintig Albanezen, bedienden en gewapende Arabieren." Seid Omar geeft hem een prachtig paard. Lust je nog peultjes.

Allemaal voor Ali. Ahem. Maar niets in Ali's alinea's te dezer zake over de ontvangst van de verdreven Turkse en Egyptische notabelen van Medina, en de grote handelaren in wat Ali noemt

zijn “escorte”. Die hebben natuurlijk allen hun eigen nuttige details aangaande het nieuws over de Saudische overname van het heilige land, waarover snel moet worden nagedacht. De baas van “de eerste man van Caïro” Seid Omar, de Albanese pacha Mohammed Ali, had ongetwijfeld het krijgsplan al in opbouw om dat wehhabi-tuig er weer uit te kloppen (wat hij ook vernietigend zou doen, zie eindnoot @vi).

Maar we gaan terug naar de woestijn: het minikaravaantje van 800 kamelen propvol met een paar weken geleden nog belangrijke functionarissen, Caïro aan de horizon, Ali wordt door de hele politieke top van Caïro (behalve de echte baas Mohammed Ali), en de broer van de sultan van Marokko ter begroeting “met de innigste aangedaanheid omhelsd”, de mammelukken en de Arabieren vertoonden hun paardekunstjes full speed galopperend, de schoten zijn niet van de lucht.

Door de Beb el Fatah, één van de Oostpoorten van Caïro hoor je binnen te gaan als je uit Mekka komt. De straten vullen zich met juichende mensen. Allemaal voor onze Ali. Diner bij Seid Omar. Ali krijgt nóg een prachtig paard.

“Zo eindigde mijn pelgrimstocht. God zij geprezen!”

Ali blijft nog 19 dagen in Caïro, weer bij Sjeik el Metlouti, het enige wat we daarover horen is dat hij verneemt de Engelsen kort geleden een mislukte landing hadden gedaan bij

Alexandrië. “De citadel van Cairo zat vol Engelse krijgsgevangenen”.³²

@book 104 gb85

Dan, op 3 juli 1807, vertrekt onze Ali naar Jeruzalem.

Na het verlaten van de Nijldelta is het meteen weer bar en boos, maar wat wil je, juli in de woestijn. Vijftig graden minstens ‘s middags, zo hoort dat toch in die tijd van het jaar. Al snel zakt onze Ali door zijn paard dat sterft aan zonnesteek. De helft van zijn waterzakken blijkt op onverklaarbare wijze niet gevuld bij de laatste bron, en de volgende is echt nog serieus ver. Ali, zijn dorst-avontuur in detentie van de heren van de sultan van Marokko indachtig, flipt compleet - hij zegt het zelf - en trekt in woede zijn sabel om op zijn bedienden af te gaan. De halve karavaan smeekt hem te kalmeren, hij steekt driftig zijn sabel terug maar mist de schede en prikt zich diep in het been. Bloedend als een rund verbindt hij zich in zijn tent. De hele karavaan moet een nacht extra wachten tot hij weer kan rijden - dus nóg een dag later bij de volgende bron. In die extra nacht gaat ook nog één van zijn kamelen hemelen.

Terwijl ik dacht dat zo’n pelgrimstocht er juist een beetje voor was dat Allerhoogste het daarna dan een beetje rustig aan zou

---

32 De nieuwe grote baas Mohammed Ali was ten tijde van die Engelse invasie even in het Zuiden tegen de mammelukken aan het vechten. Hij sloot bij het nieuws van de Engelse landing meteen vrede en trok samen met de mammelukken eendrachtig op naar de Engelsen. Zo doe je dat. Maar vergeet het niet, wij lazen reeds dat “Grand Sheih” sjeik Djidid Ali’s karavaan niet kon komen beveiligen omdat hij al weer naar het Zuiden was gestuurd tegen de mammelukken. Dus na de mislukte Engelse invasieopgave was de onderlinge militaire strijd waarin men door de Engelsen was gestoord weer gewoon opgevat. Dit alles even tijdens Ali’s reis naar Mekka! Meer: https://en.wikipedia.org/wiki/Alexandria_expedition_of_1807).

doen met je ... Heel eerlijk wel, van onze Ali, dat wij het allemaal toch te horen krijgen, maar we lezen niks over het vlees van die beesten. Een paard met zonnesteek lijkt mij nog goed te eten. Wat er met die kameel was vertelt het verhaal niet.

Met het water liep het die keer goed af maar een paar dagen later begon het bij een flink deel van de karavaan op te raken. Het enige wat je dan kunt doen is minder slapen, 's nachts langer doorgaan, 's ochtends eerder verder. Er ontstaat controverse: de mensen met watertekort willen dan kortere nachtpauzes. Ook bleken enkele Turken het op Ali's water te hebben gemunt, maar dat lag in opdracht van Ali bij zijn eigen bed. Toen de Turken Ali op zijn water zagen slapen gaven ze het op. Getuigen hadden niet in durven ingrijpen maar Ali later wel van het incident op de hoogte gesteld.

Nu meet Ali ook op zijn ergst eens 57°7' Reaumur, dat is toch echt 72°C. Hij zegt ook: "driekwart van het kookpunt van water". Maar bij 60°C heb ik geleerd, begint ook je bloed te stollen. Men draagt dikke witte kleding, maar waarom men dan daaronder niet gevaarlijk ver boven de normale stofwisselingstemperatuur van 37°C komt? Is het buiten je lichaam meer dan 37°C dan kun je alleen nog koelen door verdamping van zweet. Ander wordt je gewoon even warm als de thermometer. Zoals dat paard.

Op dag elf van de tocht bereikt men Syrië: Gaza aan de overkant van de woestijn. Met 5000 inwoners vindt Ali dat als gebruikelijk een "tamelijk grote stad" fraai liggend op een

mooie hoogte, met een groot aantal tuinen er omheen. Nauwe straatjes, huizen hebben bijna geen ramen, maar veel hebben wel een tuin. Er is een groot huis van de gouverneur en een nog grotere voor het tribunaal, waar ook de kadi woont. De grootste moskee is van oorsprong een Grieks orthodoxe kerk door de Turken smakeloos aangebouwd.

Alles is er te krijgen maar een echte handelsstad is het niet. Er is helder putwater. Er zijn veel paarden, maar geen goede, zegt Ali, spijtig denkend aan zijn mooie gekregen paard in de woestijn (of in de vleestas, dat horen we dus niet). Maar, ja hij had er twee gekregen toch? Over het lot van de tweede horen we niets, uit de latere verhalen wordt duidelijk dat die ook ergens moet zijn afgehaakt of verkocht.

Vrouwen houdt men binnen in Gaza. De gouverneur is een Turks aga, die Ali uitstekend huisvest en verzorgt: elke dag drie goede maaltijden. Hij heeft een aantal Turkse soldaten en meer dan duizend uit de Maghreb.

De autoriteiten hebben de wind er onder: het platteland is veilig! Ali kan in zijn eentje verder, met drie bedienden, een slaaf, drie kamelen, twee muilezels, zijn paard, en een gewapende Turk.

Na de weg Gaza uit naar het Noorden met moeite gevonden te hebben tussen de natuurlijk zwaarder betreden tuinpadjes raakt Ali bij mij weer een belangrijke snaar: na bijna vier jaar lang reizen in gevaarlijke gebied met gewapende escorte, zelfs in grote karavanen en grote vloten met militaire leiders belast

met het speuren naar en zo nodig bestrijden van onraad uit de omgeving, rijdt hij ineens over wegen waar hij goed geklede mensen tegenkomt die zonder zorgen in kleine gezelschappen reizen, waar het bezit wordt gerespecteerd, en waar je overal binnen een uur een comfortabele pauzeplaats vindt. Net Europa! Maar tegenover de ontspanning en opluchting staat een bitter gevoel. Ali cursiveert: *het hart van de mens krimpt*. Want immers ook Ali moet “inbinden”: je kunt ineens geen stap meer zetten of er staat wel een heg die lijkt te zeggen *stop! hier niet voorbij!* “Mijn ziel zakt in, mijn vezels ontspannen zich, in plaats van dat mijn paard onder mij zit en voelt wat ik wil, zit ik er slapjes op en schommel mee. Het lijkt wel of ik Ali Bey niet meer ben, die Arabier die vol vuur en energie door de woestijnen trok, niet meer de geharde zeereiziger die met gespannen vezels het onweer doorstond, de geest op alles voorbereid. Zonder twijfel is de geordende maatschappij een groot goed en is het een groot geluk voor de mens als hij kan leven onder een goed georganiseerde overheid, die, door het verstandig gebruik van publieke macht, eenieder van het vreedzaam genot van zijn bezittingen verzekert; maar ook lijkt mij dit: *alles dat men wint aan veiligheid en rust, verliest men aan energie .....*”

Ik tel vijf puntjes achter deze bladzijde wereldliteratuur. Geschreven in en over Turks Syrië 1807, dames en heren lezers!^{vi}

Voort in wat nu de Gazastrook heet: ongesluierte boerinnen, vrouwen op de straten, en enige dagen later zelfs een gemengd avondfeest, dansen bij het vuur. Ali neemt de gelegenheid te baat weer eens voor moslim te paljassen en er “als moslim zijn

ongenoegen” over uit te spreken. Vooral omdat het, verneemt hij, wel mensen van “zijn eigen geloof” zijn.

Het land is rijkelijk begroeid, maar als water heeft men ‘s zomers uitsluitend het regenwater uit de winter. Dat moet dus wel absoluut vallen, anders heb je een zomer ellende. Het sterft van de vette patrijzen die je zó links en rechts van de weg kunt knuppelen (wij horen niet wat die ‘s zomers drinken), een keur van giftige reptielen en wolken insecten die de lastdieren gek maken, wat toch ook op water, nu, in juli, duidt; of drinken die allemaal uit de bassins van de *homo sapiens*? Nederzettingen staan steevast op heuvels dus die regen ‘s winters zou ook wel eens flink uit de hand kunnen lopen. In Arabië zijn de nederzettingen altijd in dalen, om dicht bij het grondwater te zijn. Maar dat schijnt hier niet te wezen.

Vlak bij Jeruzalem worden ze ‘s nachts nog gestoord door twee grijsaards die Ali vragen of hij christen is. Het incident weet het gezelschap te verbazen tot onder hilariteit blijkt dat Joden en christenen voor Jeruzalem een speciaal toegangsbewijs moeten kopen.³³

Op 23 juli 1807, dag 20 na zijn vertrek uit Caïro, komt Ali aan in Jeruzalem en krijgt logement in de moskee van de heilige Sidi Abdelkader.

@book 130 gb 111

Geen gedoe met hotemetoten, wel storend gedrom rond hem van allerlei lieden waar hij niet door gestoord had willen worden, maar helaas ... . Ali lijkt bij dit bezoek uitsluitend

---

33 Het kan verkeren! Kunnen wij heden te dage zeggen.

pelgrim/toerist/geograaf te willen zijn en begint met wat nu de Al Aqsa moskee heet: omdat men, schrijft hij, tot op heden geen enkele gedetailleerde beschrijving heeft gegeven van de moslimtempel van Jeruzalem, en wel vanwege de feiten dat de moslims daar gewoonlijk niet toe in staat zijn, en dat de christenen er nooit in zijn doorgedrongen, zal hij trachten een idee te geven van dit schitterende monument van de architectuur, dat interessant moet zijn voor de geleerden uit de culturen van Mozes, Jezus-Christus en Mohammed. Hij heeft helaas slechts vijf bezoeken kunnen brengen. Mijn tekeningen, schrijft hij, geven de zaak goed weer, maar ik heb niet overal precies de maat van kunnen nemen. Men noemt hem *El Haram* of ook *Beit el Mokaddes e schérif* (“hoofdtempel van Jeruzalem”). De onderdelen zijn in verschillende perioden van de islam gebouwd maar vormen toch een harmonieus geheel. De islam kent maar twee tempels: deze en die van Mekka. Beide noemt met *El Haram*. Beide zijn door de wet verboden voor Joden en christenen. Het gewone woord voor moskee, *Djamaa*, betekent slechts zoiets als vergaderzaal, en verwijst niet naar een aanwezigheid van God. Een ongelovige mag een moskee ook gewoon in, al ziet men dat niet graag, en moeten zij vaak betalen voor een toegangsbewijs.

Op de plaats van *El Haram* stond vroeger naar verluidt de tempel van Salomon. Het vormt de Zuidoosthoek van Jeruzalem. Wij volgen onze Ali niet in de bouwkundige details. Maar ik, lezer, trek U toch even mee achter Ali aan naar de achtermuur van het zuidelijke gebouw, de Al Aqsa, waar de *Mombar* staat, de tribune voor de preek bij het vrijdaggebed. Daarnaast is een met hout versierde nis, die de moslims de

“plaats van Christus” noemen. Het dient als sacristie. Als de imam van de Al Aqsa zijn vrijdagpreek gaat houden, komt hij daar uit.

De Al Aqsa, verzekert men Ali, heeft tal van ruimtes en gangen onder de vloer. Buiten is een trap naar beneden. Ali's Arabische hart is kennelijk inmiddels zo “gekrompen” dat hij niemand weet te vinden die hem daar even rond kan leiden. Of platzak? Wie weet.³⁴

Geld heeft onze Ali wel nodig want net als in Mekka hebben ook de bewoners van Jeruzalem een ferme verplichte rituele pelgrimsroute uitgezet met een keur van betaalpoorten op onregelmatige afstanden. De salafisten van Wahhab en Saud zouden hun vingers ook hebben afgelikt bij het zien van wat er in Jeruzalem allemaal af te breken en te verbieden is.

Jeruzalem heeft 7000 moslims, waarvan 2000 opgeroepen kunnen worden als soldaten, 20000 christenen van alle soorten en maten, en een enkele Jood. Bij de tocht rond de omliggende attracties komt Ali ook veel christenen tegen, maar Hebron is een stad bewoond door zo'n 400 Arabische families. Het graf van Abraham taxeert Ali als de meest luxe attractie van Jeruzalem en omstreken. Elk jaar stuurt de La Porte een prachtig tapijt, en deze worden gewoon op elkaar gestapeld. Om een idee te geven van de aalmoezen die je moet rekenen

---

³⁴ Tegenwoordig graven de Joden zich er, voorzichtig krabbend met mesjes onder. Archeologie, noemen ze dat, maar ze concluderen er steevast uit dat ze superieur zijn, terwijl ze dat toch al lang weten. De moslims gillen er natuurlijk over als speenvarkens.

hier kwijt te zijn noteert Ali dat Abrahams graf ruim honderd personeelsleden heeft. Hij vertelt niet of hij er in is gegaan.

De vijfhonderd families van Bethlehem zijn allemaal christenen. Er is daar ook een christelijk klooster met een stuk of veertig monniken, rooms-katholiek, Armeens en Grieks. Dorpelingen die Ali met zijn gewapende gevolg zien naderen rennen in paniek naar het zwaar ommuurde klooster dat kennelijk als toevluchtsoord wordt beschouwd. Daar gaat de poort zo gauw niet open, niet verbazend, gezien de alarmerende geluiden. Maar bij Ali's nadering raakt men door zijn rust en wellevendheid gerustgesteld. Men klopt opnieuw, nu in goede orde en om mede te delen dat het bezoek goed volk was. Binnen treft Ali een devoot maar zwaar bewapend gezelschap³⁵, voorbereid op alle eventualiteiten, door wie hij, nu de schrik eenmaal over is, hartelijk wordt ontvangen.

Een Griekse monnik neemt Ali mee om hem zijn afdeling te laten zien. Daarin bevindt zich een kelder: de geboorteplek van de Here Jezus. Ali haast zich natuurlijk zich zeer onder de indruk te tonen, met name ook dat zij, de Grieken, deze plek onder beheer hebben, en niet de Roomsen of de Armeniërs. "Ach" zegt de Griek, "wij zijn de oudsten en de rest is eigenlijk ...", stopte de zin en maakt een soort wegwerpgebaar. "Zo", schrijft onze besneden pelgrim geïnspireerd, "regeert de onmin zelfs in kringen waar alle fysieke en morele overwegingen innig vereend zouden moeten zijn."

---

35 Elders begrijp ik dat wapenbezit voor niet-moslams illegaal is, maar, ach, in wat toch even een noodgeval leek gaat men toch eens in de kelder op zoek naar iets dat misschien een beetje schiet .

Bij het graf van de Heilige Maagd staat een Griekse kerk. Hij wordt er rondgeleid door een Griekse christen en vraagt of er ook Latijnse of Europese christenen waren. “Die zijn verjaagd”, antwoordde de man nors. “Die Europeanen deugen niet”. “Gesticht” schrijft onze Ali, “door het menslievende antwoord van dit heilige personage, trok ik mij terug om de tombes te gaan bewonderen van een aanzienlijk aantal andere heiligen, van meer en minder allooi”.

Daaronder bevindt zich, ik had daar al geen moment aan getwijfeld, de graftombe van de Here Jezus. Maar daar was iets mee: je zag er geen moslims. Bij alle attracties rond het thema Maria-Josef-Jezus zie je devote islamitische pelgrims, maar zij blijken over de exacte toedracht van de dood van Jezus op andere inlichtingen te vertrouwen, volgens dewelke de Here Jezus nimmer is gestorven edoch levend ten hemel is gerezen. De Here Jezus heeft, volgens islamitische inlichtingen, het lichaam van Judas als zijn aardse stoffelijk overschot achtergelaten om de christenen mee te bedriegen maar de moslims zijn daar niet in getrapt en lachen zich dood om die domme christenen die de “graftombe van Jezus” bezoeken. Kijk, dat is de ware spirit in de religie: als je toch in wonderen gelooft doe het dan goed.

De Europese christenen gaat het slecht, schrijft Ali, want ze kunnen door de oorlogssituatie niets uit de moederlanden krijgen. De Rooms-katholieken zijn daarnaast nog aan het bijkomen van een incident waarbij de vorige “kadi” (later noemt Ali het “moefiti”) van Jeruzalem, die in opstand was gekomen tegen zijn ontslag, de door hen beheerde graftombe

van David had bezet om er zijn Bedouinen te verzamelen voor de herovering van de stad. Maar de Turken hielden Jeruzalem. De Roomsens kregen David terug en zijn thans herstellende van de plundering.

Grieken, Armeniers, Katholieken en Kopten beschouwen elkander allemaal als schismakers. De Grieken, onder de christenen de meerderheid, hebben de meest lucratieve van de door de Turken getolereerde christelijke functies en plaatsen kunnen bemachtigen. De andere christenen kijken wel link uit daaraan te tornen.

Dan de Joodse Synagoge van Jeruzalem. Och arme mensen! Een vies krotje, of liever een barak met drie of vier lage kamertjes en een kippehok, alles vol spinnewebben. Dat, jeremieert Ali, is heden te dage de tempel van de kinderen van Jacob, de erfgenamen en afstammelingen van Salomon. “Ik trof enkele Joden in gebed maar kreeg het zo te kwaad dat ik er snel vandoor ging.”³⁶

Omdat ik, schreef onze besnedene, zo’n beetje de enige pelgrim was in Jeruzalem had ik de Jeruzalemmers de godganse dag om me heen. In drommen. Ook op mijn logeeradres. Er was daar een aardige tuin, maar die stond altijd vol mensen die op mij wachtten en iets van mij moesten. Maar ach, de details van Jeruzalem, el Kods, zeggen de moslims, zijn verder ook vaak genoeg in reisverslagen uitgebraakt, ik hoef dat ook niet allemaal nog eens zelf te zien en kan het hier kort

---

36 En dan te bedenken dat die arme Joden voor Jeruzalem ook nog een hogere entree moeten betalen dan de christenen. Maar dat hebben ze inmiddels ruimschoots terug, weten wij hedendaagse lezers.

houden, schrijft hij, al zijn de huizen trouwens niet slecht, maar men doet niets aan de gevels en zo waan je je in die rechte straten op een gevangenisterrein.

Alle varianten van Jodendom, christendom en islam zijn hier vertegenwoordigd. Eenieder beschouwt zijn eigen variant van zijn eigen religie als de enige juiste en de rest als dolenden die men in de hemel - en dat schijnt er toch maar één te zijn - niet terugverwacht.

De vrouwen hebben een lelijke matgele huidskleur. Dat kun je zien want ze dragen hier geen boerka's maar hoofddoekjes zoals de nonnen in Europa, wat hun er uit doet zien als *wandelende kadavers*, cursiveert onze Ali³⁷. De moslims vereren hier de resten of tomben van verscheidene heiligen. Dit vormt voor vele inwoners een bron van inkomsten uit het beheer van de fondsen en de aalmoezen van bezoekers. Hoewel de religies en sektes elkaar minachten heerst er door het overtal de christenen genoeg gelijkheid in de sociale relaties, de behandeling van de bestuurskwesties, de organisatie van de handel en de vrijetijdsbesteding. Daarin mengt eenieder zich zonder onderscheid. Zo is de vrijheid in Jeruzalem veel groter dan in de andere landen die onderworpen zijn aan de islam, stelt Ali, ik zag bijvoorbeeld regelmatig islamieten van stand vrouwen aankijken, en zelfs bij hen halt houden voor een

---

37 Ali maakt hier geen onderscheid tussen de religies! Bij een gespierde welgebouwde besneden pelgrim van rond de dertig die ter zake van de vrouw reeds aan het begin van zijn reis schreef "zo in beslag genomen" te zijn "door de geest dat het vlees hem in steek heeft gelaten", berust zo'n oordeel natuurlijk op zuiver wetenschappelijke overwegingen.

conversatie. Dat moet je in geen enkele andere islamitische stad proberen.

Na het geven van alle details van het leger: alleen moslims, grotendeels vrijwillig en bij oproep aantredend, de verdedigingswerken en de lokale geografie, concludeert onze Ali dat Jeruzalem op deze manier niet serieus te verdedigen is. Waarvan akte, onder vermelding dat Ali dat ook over Alexandrië schreef, waar even later, tijdens zijn verblijf in Mekka, zoals hij toch zelf eerlijk opbiechtte, een Engelse invasie totaal flopte.

Warm is het er niet, tegen de 30 graden Celsius is in juli al veel, 's winters valt er veel sneeuw en regen.

@book 185 gb 166

Woensdag 29 juli 1807 Vertrek uit Jeruzalem. Op de weg terug naar Jaffa ziet Ali de grijsaards terug die van hem op de heenweg als niet-moslim de toegangsheffing tot Jeruzalem hadden willen incasseren. Toen Ali hen met geheven hoofd had gepasseerd had de achterhoede van zijn bedienden de grijsaards nog verteld dat hij, Ali, zoon was van de sultan van Marokko.³⁸ Zij kwamen daarom nu hun diepe spijt betonen voor hun gedrag, kusten zijn handen, voeten en hoofd en baden hem van het paard voor een maaltijd die zij reeds voor hem gereed hadden, tijdens dewelke hij onder andere de tarieven (in de lokale munt, de *para*) vernam. Joden binnenland: 30, Joden

---

³⁸ Dat had de kapitein Cyprus-Alexandrië destijds ook tegen de Turkse zeeofficieren gezegd en had toen ook verheugende gevolgen gehad. Zelfs Ali blijkt nog niet te oud om te leren (al had hij toen de kapitein, na een compliment, verboden het nog eens te doen).

buitenland: 10, christenen binnenland: 20, christenen
buitenland: 2.

Zo voorkwamen deze grijsaards ternauwernood een diplomatiek conflict tussen Jeruzalem en Marrakesh. Althans dat zullen ze in hun opgeluchtheid hebben gedacht.

Onderweg naar Jaffa ontmoet Ali nog ene Muley Mohammed, schérif van Tafilet, familie van de sultan van Marokko. Een ander familielid, Muley Hazen, die Ali nog kende van het schip van Cyprus naar Alexandrië, was naar Jeruzalem gekomen waar hij gestorven was. Deze Muley Mohammed hier had daarop diens vrouwen en bezittingen geërfd.

Van Jaffa zeilt Ali Noordwaarts langs de kust naar Acre, waar 8 jaar geleden de ontsnapping van Napoleons Egypte-leger uit de blokkade van de Engelse marine definitief mislukte. Bij zijn beleg van Acre werd Napoleon namelijk grondig afgedroogd door de Turken. Hij moest zijn verdere plannen daar geheel opgeven en teruggaan naar Egypte, waar hij - opnieuw - gevangen zat door de Engelse zeeblokkade.

Ali laat zich redelijk goedkeurend uit over de militaire verdedigingswerken van Acre, maar weet kennelijk niet dat de Engelsen daar bij de nadering van Napoleon snel aan hadden meegeholpen. Maar goed, het waren de Turkse verdedigers geweest die Napoleon daar lelijk klopp hadden gegeven. De Engelsen hadden voor de kust voor anker gelegen om te kijken of het goed ging.

Acre had een aquaduct dat prima water aanvoerde van een paar mijl afstand. Maar de Fransen hadden het onklaar gemaakt bij het beleg. Dat is logisch, en dat moet je dan netjes doen zodat het herstel weinig werk is. Je hebt het tenslotte na de verovering zelf weer nodig. Maar het Napoleontische barbarentuig had kennelijk, misschien bij de smadelijk aftocht, grote schade aangericht: het aquaduct werkt nog steeds niet. Er zijn daardoor geen tuinen. Groente moet aangevoerd worden. Zelf hebben ze het niet meer.

Terwijl Ali in Acre is wordt de administrateur van de douane, een tot de islam bekeerde Jood, geplaagd door de raadselachtige val van stenen, 's nachts, op zijn dak. Wachtposten waren gezet, maar de stenen bleven vallen. De administrateur durft zijn huis niet meer uit. Ali logeert er naast. Hij vraagt de wachtposten hem eens wat van die stenen te laten zien. Die blijken gewoon van het type dat je daar overal ziet liggen. Men moet dus bezig zijn de administrateur een loer te draaien. Het kan niet anders of de wachtposten doen daar aan mee. Nadat Ali een ernstig gesprek met ze had gevoerd "stopten de stenen met het verontrusten van de nieuwe discipel van Mohammed".

7 augustus 1807. Op naar Nazareth. Waar zich in een zwaar ommuurd klooster een kerk bevindt met daarin een trap naar de grot waar, schrijft Ali, "het grote wonder van de incarnatie van de geest van God - *Rouh Oullah* noemen de moslims dat - heeft plaatsgevonden".³⁹ Ali zegt er niets over, maar als lezer

---

39 Die Griek die Ali in Jeruzalem naar zijn kelder had geleid moet daar dus absoluut anders over hebben gedacht.

voel je gewoon dat gelovige moslims als hij bij een bezoek aan een dergelijke plek natuurlijk geheel in vervoering raken.

Nazareth is een dorp zonder verdedigingswerken met zo'n 800 families. De helft christenen, de helft moslims. Onder de christenen zijn de Rooms-katholieken in de meerderheid, maar zij drukken de andere christelijke richtingen niet naar de tweede rang, zoals, naar Ali eerder vertelde, de Grieks-orthodoxen in Jeruzalem wel doen.

@book200

Er komt nieuws uit Jeruzalem: de afgezette moefti die de tombe van David een tijdje bezet had gehouden, heeft uiteindelijk toch voldoende Bedouinen bij elkaar gekregen en het beleg geslagen rond de citadel van Jeruzalem, waar zich zijn de opvolger en de gouverneur hadden verschanst. Ook had deze verongelijkte ex-hoogwaardigheidsbekleder een belangrijk klooster bezet om zich op de monniken te wreken en hen een belasting op te leggen.

In Nazareth kan Ali ook de laatste hand leggen aan zijn statistiek van (christelijke) monniken in het Heilige Land: samengevat een dikke honderd, meest voor enkele jaren uitgezonden door ordes in Europese landen, vooral Spanje. Er moet stevig voor betaald worden (aan de Turken), waarvoor het geld momenteel door de oorlogs-blokkades niet kan worden gestuurd. Dat levert ernstige problemen.

@book208

Woensdag 19 augustus 1807. Naar Damascus. Voor de reis zijn paarden gevonden voor zijn hele gezelschap. Als gebruikelijk heeft hij ook in Nazareth "vrienden" opgedaan die hem een

paar uur op weg begeleiden en dan afscheid nemen. Maar Ali vindt ze, althans letterlijk, niet noemenswaard.

Enkele dagen reist men voort tussen toch nog steeds vele heilige attracties. Maar Ali lijkt toch het meest te spreken over de schorpioen die hij op een dag in zijn tent vindt: “superbe”!

Bij het meer van Galilea verschijnen een eindje van de weg wat Bedouinen te paard die onderzoekend om Ali's gezelschap heen draven. Hij is met twee bedienden en vier soldaten. Men gaat paraat voor verdediging. De Bedouinen zien er vanaf. En dat in een land waar Ali zijn hart al “gekrompen” rapporteerde door de orde en het respect voor bezit in vergelijking met de rest van de Arabische wereld (@blz 96-7).

Aan de Westkant van de brug over de Jordaan, waar hij aankomt, is een versterking met Turkse soldaten van de pacha van Acre. Aan de overkant eentje met de Turkse soldaten van de pacha van Damascus. Deze twee garnizoenen behandelen elkaar volstrekt als van aangrenzende zelfstandige landen. Zo zwak is het Ottomaanse regiem in La Porte inmiddels geworden.

Tijdens zijn Jordaanovernachting vindt Ali alweer zo'n mooie schorpioen in zijn tent. Tevens hoort hij daar dat de pacha van Damascus van de andere kant nadert, met een groot leger op weg naar Jeruzalem om daar de orde te herstellen. Ali wacht de passage op veilige afstand van de weg af om rekwisitie van zijn lastkamelen te voorkomen.

22 augustus 1807. Damascus. 200000 inwoners, schat Ali! Vergelijk dat eens met zijn andere schattingen: Alexandrië 5000, Jeruzalem 30000. Marrakesh 30000, Tripoli 15000. Nu zijn we ergens!

Zoals overal in de Arabische wereld zie je geen pleinen. Er is een prachtige hoofdmoskee, de rest is niet veel soeps. Een burcht die de bevolking wel tot gehoorzaamheid kan manen maar ongeschikt is bij een aanval op de stad. Veel prachtige grote overvolle winkels waarin alles te krijgen is. Men doet zijn best met uitstallingen gemaakt van van houtsnijwerk en glas de klant alles aantrekkelijk te presenteren. Wat een verschil met de armzalige boel in Caïro! roept Ali uit, terwijl hij de winkelstraten daar destijds toch geen slechte beoordeling gaf.

Van heinde en verre, diep uit Arabië, van Medina tot Bagdad, koopt men hier de ambachtelijke producten, kleding, wapens en zelfs tere plaatse gemaakte uurwerken, vanwege hun superieure kwaliteit. Er heerst een enorme drukte in de winkelstraten. Er zijn luxe badhuizen en subtiele vruchten- dranken. Ali meent dat het enorme aanbod van levensmiddelen wellicht “nergens ter wereld” - hij schrijft het echt - van betere kwaliteit is dan in Damascus⁴⁰. Prachtige met houtsnijwerk en spiegels ingerichte cafés waarin men alle bevolkingsgroepen, Turken, Arabieren, negers, door elkaar ziet. Behalve de Europeanen geniet iedereen een volledige vrijheid en wordt als gelijkwaardig behandeld. Gelukkig dus maar voor onze Ali dat hij geen Europeaan is. Zelf mag hij het niet zeggen, maar ik, lezer, zou op grond van de beschrijvingen van de twee auteurs

---

40 Terwijl Ali toch Parijs en Londen kent!

Ali's Damascus zonder meer prefereren boven de hemel in Mohammeds Koran, die ik toch zorgvuldig heb bestudeerd, en dan neem ik het verschil in de wijze van aanreizen nog niet eens in beschouwing.

@book 228 gb 209

Damascus heeft een technische hoogwaardige watervoorziening uit meerdere bronnen via vele kanalen. In elk behoorlijk huis zijn meerdere fonteinen. De fonteinen op straat zijn alleen voor de planten.

De huizen tonen naar buiten hun rijkdom niet.

Europeanen kunnen er niet Europees gekleed gaan. christenen en Joden mogen er geen enkel rijdier gebruiken. Nog geen ezel. Alle christelijke geloofsrichtingen, "riten" zegt Ali meestal, zijn in Damascus vertegenwoordigd, vooral veel Rooms-katholieken. De minderheid van Grieks-katholieke clerus preekt niet in een eigen kerk maar trekt daarvoor langs zijn schaapjes van huis naar huis, waar men dan te eten krijgt en wat zakgeld. Maar de Grieks-orthodoxe patriarch van Antiochië "zetelt" er ook. "Hij ontvangt retributie voor doppingen, huwelijken en begrafenissen van alle christenen van alle riten. Alle christenen zijn verplicht te trouwen voor een gedelegeerde van deze patriarch.⁴¹ Er zijn vijf synagogen. Men verzekert Ali dat de Joden tamelijk goed behandeld worden⁴²

---

41 Hoe deze curieuze verplichting in de gehele toenmalige paria-kaste van de christenen kan zijn ontstaan c.q. overeengekomen lezen wij helaas niet. Damascus werd pas ruim een eeuw later, in de Eerste Wereldoorlog, door de Europese machten veroverd. Ook interessant is of deze regeling toen nog bestond en wat daar toen mee is gebeurd.

42 Zolang ze in de stad maar niet op hun ezeltje gaan zitten dus.

Er zijn 200 rijke kooplieden waarvan 2 excessief. 3 à 4 keer per jaar komt er een karavaan uit Bagdad met alleen al 2500 man gewapende begeleiding. Dat lijkt dus op zo'n 10000 reizigers totaal en minstens twee of drie keer zo veel kamelen. De karavanen naar Medina en Mekka gaan, als verhaald, momenteel niet vanwege de wehhabis. Twee of drie keer in de maand gaat er een grote karavaan naar Aleppo (twaalf dagen). Dagelijks komen aan en vertrekken kleinere karavanen naar o.a. Beirut, Syrisch Tripoli en Acre. Damascus is een dure stad. Behalve rijst en suiker komt het meeste van de enorme variëteit aan basisproducten uit de naaste omgeving.

Het jaarlijkse weerpatroon is stabiel. Misoogsten kan men zich niet herinneren. Ali beoordeelt de schattingen op de boeren als draconisch, maar toch zijn ze in goede doen. Kun je nagaan!

's Zomers is het droog en kan het heet zijn maar door alle water en de schaduwrijke opzet van de stad hindert dat niet. 's Winters valt er regen en sneeuw, vooral in de bergrug ten Noordwesten van Damascus⁴³

De muggen, vliegen, wandluizen en vlooiën, schrijft Ali, waar er enorm veel van zouden zijn, heb ik helemaal niet gezien. Wel is er een gemeen stekende horzel. De weinige slangen en schorpioenen zijn niet erg giftig.

Onze Ali is erg te spreken over de mensen: goed gevormd en een mooie tint - hij denk ter gelegenheid van deze observatie

---

43 Rond de 1000 m, een kleine 300 m hoger dan Damascus.

nog even met afschuw terug aan het vreselijke uiterlijk van de Noord Afrikanen en Arabieren, waarbij hij zich ook nog even de grote uitzondering herinnert: Fez.

Men is gezond. Dat zal van de goede omstandigheden komen. Men wordt zeventig of tachtig jaar oud, honderd komt regelmatig voor. Er is wat malaria en vooral pest, maar die is niet verwoestend. De medische verzorging is grotendeels incompetent hocus pocus, zoals overal in de Arabische wereld. Karavanen uit steden waar pest heerst worden zonder meer binnengelaten. Maar de gevolgen vallen mee.

Het hoge niveau van handel en het ambacht dat wordt bedreven maakt ook dat de mensen weinig bijgelovig zijn. Magiërs en de waarzeggers komen hier veel moeilijker aan de kost dan in de rest van de Arabische wereld. Er zijn een stuk of twintig grote scholen in en een heleboel kleinere, voor de kinderen. Voor de hogere studies zijn er vijf scholen, maar daar geeft men, zoals overal in het Ottomaanse Rijk, slechts religie, waaronder tevens valt de wetgeving en de jurisprudentie. In enkele moskeeën kan men daarover ook lezingen volgen. Twee of drie van die lectoren, totaal een stuk of twintig, kennen hun vak goed.

Besnijdenissen, trouwerijen en begrafenissen geschieden vrijwel zonder praal, zeker bij de rijken. De christenen geven er wat meer voor uit. Men doet weinig aan feesten, behalve de ramadan, maar ook dan is het erg rustig.

Ondanks de hoge beschaving van Damascus is er een grote groep die de wehhabis graag zouden zien komen, hoewel men heel goed weet (“ils n’ignorent point”) dat de wehhabis het gebruik van veel zaken, zoals tabak en zijde, als zondig beschouwen, en onneembare hindernissen opwerpen tegen ambacht en handel.

De pacha van Damascus beheerst een enorm gebied, zelfs tot Hebron, dat ten zuiden van Jeruzalem ligt. Het is een van de hoogste heren van het Ottomaanse Rijk. Hij heeft normaal een leger van vijf à zesduizend man, maar nu, op weg naar Jeruzalem om daar de orde te herstellen, zijn het er 10000. Ten Oosten van de stad begint de woestijn, waar Bedouinen wonen. Er is een Bedouienensjeik wiens invloed van daar tot bijna bij Bagdad reikt. Ali verneemt dat deze Bedouinen zich in de afgelopen decennia meest bekeerd hebben tot het wahhabisme (salafisme).

Ten Noorden van Damascus, in Salakhie, hebben de rijken van Damascus hun buitenplaatsen. Een waar lustoord.

@book 251 gb 232

Dinsdag 30 augustus 1807. Op naar Aleppo. Er gaat een karavaan. Ali sluit aan.

Onderweg hoort hij in een dorp dat daar vrouwen en meisjes zijn geroofd door de Anazis, een Bedouinenstam, die, zegt men terug was gekeerd van een veldtocht tegen de wehhabis. Dat is lastig te rijmen met andere informatie waaruit blijkt dat de Anaze met de wehhabis sympathiseren. Een rivaliserende groep Anazis? Ali weet het ook niet.

Regelmatig, sinds Gaza, had Ali melding gemaakt van *khan's* onderweg. Nu legt hij uit wat dat is: een vierkant gebouw, soms met torentjes op de hoeken, met schietgaten. Het ziet eruit als een fort. Ze zijn flink groot: een zijde is een meter of vierhonderd.⁴⁴ Binnen is een hof met stallen, vaak is er een moskee. Soms zijn er zelfs woningen. Karavanen kunnen gewoon binnengaan en er gratis overnachten. Veel *khan's* zijn in verval, zij geven een beeld van de glorie van de Arabische cultuur. Dat laat zien dat die ten einde loopt, meent Ali.

Dan komt een smalle kloof waar de gewapende mannen van de karavaan links en rechts naar boven moeten om te zien of er geen roversbenden zijn.

Er zijn veel vrouwen en kinderen in de karavaan. De vrouwen roken als de mannen uit pijpen van ruim een meter lang. Een vrouw van achttien of twintig zit zo te roken op haar paard, Ali weet niet wat hij ziet.

3 november 1807. Homs. Dit is echt een belangrijke stad. Schromelijk verwaarloosd in de Europese geografische literatuur: 80000 inwoners! Er zijn 300 christelijke families, maar geen Joden. Veel handel, men produceert vooral graan. Het bestuur is Arabisch. Er zijn nauwelijks Turken. Men valt onder Damascus. Er is al vijftien jaar geen pest geweest, terwijl Aleppo er in die tijd vrijwel aan uitstierf. En dat terwijl de

---

44 Dat lijkt mij erg veel maar er staat: “cent trente trois pieds de côté” (Ali, Deel III, p. 254)

handel met Aleppo gewoon doorging, je zou bijna denken dat de nonchalance van de Arabieren gerechtvaardigd is.

5 november 1807. De volgend stad op weg naar het Noorden, Hama, is - en ook dat is slecht bekend in Europa - nog groter dan Homs: 100000 inwoners⁴⁵. In de Europese reisliteratuur worden Homs en Hama merkwaardig onderbelicht.

Overall zie je fabriekjes. In het begin lijkt het Ali wel of hij in een ziekenhuis terecht is gekomen. Overall slapende mensen. Dat blijkt daar zo de gewoonte in het goede seizoen. Kennelijk is het er totaal veilig. Het Arabische sluieren is bij de dames niet zo populair, maar graag behangen zij zich met veel glinsterend en rinkelend materiaal. Het hangt werkelijk overal, tot aan de neus toe. Veel dames “klinken bij het lopen als die muildieren van die verkopers in Midden-Europa, die vol bellen gehangen worden om klanten te trekken”.

In een moskee geeft men les op een manier die Ali nog nooit had gezien. Twee doctoren zijn in debat, elk met een papier in de hand. Een oude man zit er tussen als moderator. Daaromheen een veelkoppig publiek.

Niet ver weg rijst het land ver boven de rivier en daar is het totaal droog. Dat biedt een scherp contrast bij die grens buiten de stad, van droog en vochtig.

Naarmate Ali dichter bij de grens raakt waar hij de Arabische wereld gaat verlaten - Hama is nog een Arabierenstad bijna

---

45 Dus ruim drie keer zo groot als Jeruzalem!

zonder Turken - gaat hij de toestand in die wereld achter hem minder besneden beoordelen: in de rivier zijn veel grote waterraden die machines aandrijven. “Ongetwijfeld zijn deze machines slechts overblijfselen uit het grote Arabische tijdperk. Maar het is prijzenswaardig dat men ze behouden heeft ondanks de destructieve geest die in het land heerst.”

@book 273 gb 254

9 september 1807. Enkele dagen vóór Aleppo, de eerste stad buiten het gebied van de pacha van Damascus, loopt men in het donker met slecht zicht ineens tegen een groep gewapende Bedouinen aan. Beide groepen brullen dat de anderen moeten wijken, maar het is al te laat, men schuift al in elkaar. Het geweer van een soldaat achter Ali, van zijn eigen karavaan, gaat per ongeluk af. De kogel jankt vlak langs zijn oor. Beide zijden binden in, men groet elkaar en passeert. Een waardig afscheid van Arabië.

Aleppo, Haleb genoemd door de Arabieren, is dermate populair geweest de afgelopen tijd onder Europese reizigers, schrijft Ali, “dat alles wat ik ervan zou zeggen een herhaling zou zijn ... Laat ik dit zeggen: het háált het niet bij Damascus, en trouwens tijdens mijn hele verblijf daar was ik zo ziek als een hond dus ik heb ook geen hol gezien.”

Pissig, maar eerlijk. Het is wel jammer, want Aleppo was toen de eerste stad onder Noordelijke invloed, dat zal toch wel al Constantinopel geweest zijn. Veel meer Turken daar? Hopelijk krijgen we verderop nog de trekken geschetst van de omslag van de Arabische naar de Turkse cultuur.

@book 276 gb 257

Zaterdag 29 september. Ali vertrekt naar Antiochië (Antakia) met een slaaf⁴⁶, een “Tartare” (zo werden Turken in het algemeen ook vaak genoemd), een paar ezeldrijvers en zes soldaten. Maar die soldaten zijn alleen voor het eerste stukje. Daarna wordt de weg vrij geacht van Bedouinen en andere rovers, en kan de reiziger op eigen gelegenheid voort, hoewel er enkele dagen later nog een traject is waar soms de mannen de rebellerende pacha Kouchouk Ali komen plunderen. Daarvoor acht Ali de eigen bewapening kennelijk voldoende, wat mij als lezer toch wel verbazend optimistisch in de oren klinkt. Hoe dan ook, de vlakten en valleien die Ali nu met zijn paarden en ezels doortrekt zijn vruchtbare dichtbevolkte landbouwgebieden. Overal riviertjes en beekjes. Je loopt voortdurend tussen de antieke ruïnes.

Antiochië. Ali wordt door de Turkse gouverneur el Hadj Bekir Aga (klinkt niet erg Turks ...) zo hartelijk ontvangen dat hij bijna geen tijd krijgt voor zichzelf. De stad blijkt nog onder de pacha van Aleppo te vallen, over wie we verder niets hebben gehoord. We weten al dat Ali's Turks niet best is. Wat hij met de aga spreekt, Frans of Arabisch, horen we niet.

Er zijn in Antiochië 15000 moslims, 3000 christenen van alle soorten en maten, 150 Joden. Het is vroeger veel groter geweest, een groot deel binnen de ommuring, met een diameter van een kilometer, is nu tuinbouwgebied.

De gouverneur heeft op de rivier vlakbij de kust een boot voor Ali klaar om over zee naar Tarsus te gaan. Over land blijkt te

---

46 Die slaaf moet Ali zich dus in Aleppo aangeschaft hebben.

gevaarlijk vanwege de plundersaars van de rebellerende pacha Kouchouk Ali. Door de kronkelende vallei van de rivier de Oronto moet hij daarheen. Bij een pauze onderweg heeft hij uit verte over de heg wat sjans met een groepje jonge meisjes. Hij laat ze wat suikergoed brengen. Even later komt er een prachtig bloemenboeket over de heg terug. Het lijkt hem “een mooi begin van een roman”. Maar daar heeft Ali geen tijd voor. Hij moet naar de sloep die hem in een uur naar de monding van de rivier brengt.

En staat kennelijk een frisse Westerbries, lage wal. In golven en schuim wordt Ali met de sloep naar de vrachtzeiler geroeid, die kennelijk al geladen en bemand was en alleen nog op Ali wachtte. Het schip vertrekt onmiddellijk. Het is een kilometer of 100 naar de kust voor Tarsus.

@book 288 gb 269

1 oktober 1807 Eenmaal weer aan wal laat Ali het gevecht over wie in zijn dienst mag voor het transport maar aan de aangerende heren over. Er vallen rake klappen. Ali wijst ons op het betrokken grote eigenbelang van de aanbieders, maar de lezer denkt, ach, je wil toch ook graag de sterksten, dus laat die zich eerst maar eens bewijzen.

We beginnen nu dan toch serieus Turken te zien, allereerst leuke huisjes van “Turcomaanse herders”, die zelf bij hun vee zijn, hun vrouwen in de weer met melken, en boter en kaas maken. Hun nog zogende kinderen dragen ze in een doek op de rug. De kleding, de gebruiksvoorwerpen en het werk dat uit hun handen komt is van veel betere kwaliteit dan wat hij in de Arabische wereld zag.

Door uitgestrekte bosgebieden die ik, lezer, 2300 jaar eerder al eens in omgekeerde richting heb bereisd met Xenophon in het leger van Cyrus op weg naar Babylon, bereikt Ali eindelijk de hoofdweg van Aleppo naar Constantinopel, die hij niet had kunnen nemen vanwege de rebelse pacha Kouchouk Ali en diens mannen. Een hoofdweg van de Ottomaanse hoofdstad reeds in het Turkse gebied geblokkeerd!

In Aleppo had Ali met een “Tartare” (Turk), naar de gewoonte is, suggereert hij, een overeenkomst gesloten voor de hele reis: paarden en logies. Deze Tataar was sinds Aleppo bij hem. Nu, eenmaal terug op de hoofdweg, halen we nog enkele Tataren in, die vóór hem uit Aleppo waren vertrokken. Men sluit aaneen. Die Tataren zijn een soort draf gewend die Ali niet ligt. Ali die toch verdorie wel weet wat een paard is, gaat maar terug in stap en dan weer in galop om weer bij te komen, minder vermoeiend. Er zijn in Turkije veel poststations waar je paarden kunt wisselen en dat doen ze één of zelfs twee keer per dag.

Desondanks gaat het Ali te langzaam. Maar hij zit aan die Tataren vast, althans aan die ene die al sinds Aleppo bij hem is. Als Ali deze “reis Leider” niet wekt slaapt die 12 uur of meer. Eerst verhoogt Ali, bijna halverwege, nog zijn prijs onder de conditie dat een redelijke datum van aankomst in Constantinopel zou worden gehaald, maar dat helpt niet erg. Vervolgens begint hij met straf te dreigen. Dat werkt beter, al moet hij bij het kleinste regenbuitje streng blijven kijken of ze gaan niet. Watjes. Dit begon toen die andere Tataren er bij

kwamen. Daarvóór heb ik Ali niet over “zijn” Tataar horen klagen.

De volgende serieuze plaats is Afyonkarahisar, nog geen 300 km hemelsbreed ten Zuidoosten van Constantinopel. Maar daar durven de Tataren niet zomaar in: het hoofd van het poststation was daar net voor straf door “de pacha” (welke horen we niet), die op reis was, onthoofd wegens ondermaatse dienstverlening.

De Tataren houden op veilige afstand halt en sturen twee verkenners. Het valt mee. Wel is de broer van het onthoofde hoofd er vandoor met de paarden. Ali laat zich aan de gouverneur voorstellen als ambassadeur van de sultan van Mekka voor Constantinopel en wordt met alle egards aan tafel gezet terwijl paarden tevoorschijn worden getoverd voor de volgende dag. En zo komt het toch weer goed, behalve met dat hoofd dus.

Want dat was er af. Daar doe je dan niet veel meer aan.

Het blijft modderen met die koleretataren, Ali trekt zijn sabel nog eens, zegt dat dat hielp, maar even later zit hij weer ergens twee dagen vast omdat er geen paarden zijn, waar hij duidelijk zelf niets van gelooft. We horen het niet, maar ik denk dat Ali dit vreselijke Tataren-arrangement heeft gemaakt omdat hij geen Turks kent en daarom ook nu geen alternatief heeft. Welke taal hij met die Tataren spreekt horen wij ook niet. Missertje bij de rekrutering in Aleppo lijkt het. Maar daar was hij ook strontziek. En wie weet was er gewoon niets beters. Je moet toch wat ...

Een gelukje: een officier van de Egyptische pacha Mohammed Ali, met een boodschap voor de voor de sultan van La Porte, komt achterop. Ali zal eerbiedig gegroet zijn, in Caïro was hij tenslotte een hele Piet. Dat gaf Ali de gelegenheid zijn Tataarse reisleader in aanwezigheid van de officier stevig te laken. Hetgeen de laatste vier dagen naar Constantinopel⁴⁷ terugbracht naar twee, in woord zowel als in daad. Wie het kleine niet eert is het grote niet weert.

De laatste dag deden ze een stuk waar de Tataren van plan waren drie dagen over te doen.

@book 322 gb 303

21 oktober 1807. Ali heeft zijn oude Europese vriend *M. le marquis d'Almenara* ambassadeur van de koning van Spanje te Constantinopel, al bericht. De markies stuurt zijn tolk en zijn bedienden om Ali, inmiddels geland in ... Europa, namelijk aan de overzijde van de Bosporus, op te halen voor logement te zijnen huize, waarbij hij Ali's kamer "à la turque" had laten opmaken "om geen spanning te veroorzaken met mijn gewoonten". Nou dat is toch reuze voorkomend. Domingo zal zich verheugen straks na vier jaar eindelijk weer normale kleren aan te mogen - al zal het nog wennen worden met die strakke onderbroeken - maar Constantinopel is daarvoor te vroeg.

---

⁴⁷ Geleidelijk was mij, lezer, niet Ali, de naam Constantinopel gaan verbazen. Maar tot mijn verassing vond ik dat de naam Istanboel pas in 1930, 22 jaar na de val van het Ottomaanse Rijk, de enige officiële naam van de stad werd. Pas daarna raakte de naam Constantinopel ook in het Westen buiten gebruik.

Dat klonk mooi, met zijn vriend de Ambassadeur, maar even later logeert hij toch weer “in een prachtige khan”. Ruzie? Wilde de ongelovige ambassadeur zo’n moslim niet te lang over de vloer? Moest Ali wijken voor hogere bezoekers? Wilde Ali rust, of wilde hij als goede moslim niet te lang bij een ongelovige logeren? We horen het nog niet, maar *circumstantial evidence* maakt mij duidelijk dat onderdeel van de waarheid is dat de twee heren niet onder een al te breed en ingevoerd publiek met elkaar in verband willen worden gebracht.

Ali klapt niet uit de school. In plaats daarvan begint hij de beschrijving van Constantinopel, de haven, de marine en het arsenaal aan haven de overzijde (Noordzijde) van Constantinopel, de kant van de diplomatenwijk Pera.

Er is een nieuwe ster in zijn gevolg, zijn nieuwe tolk, een bijzonder man: een christen-Albanees die in Europa medicijnen had gestudeerd, assistent hofarts in Wenen was geworden, en toen naar Constantinopel was gegaan en moslim was geworden. Hij kent Turks en Latijn, Ali kent Italiaans en Arabisch, de conversatie gaat in “macaroni-Latijn vermengd met Italiaans”. Op die wijze vernam Ali ‘s mans kosmologie: de lucht bestaat uit geesten die de gedachten en het handelen der mensen bepalen. Verder een aardige man. Recht door zee.⁴⁸

---

48 Het stierf in die tijd natuurlijk in Constantinopel van tolken Turks-Arabisch. Waarom kiest Ali voor deze man, die duidelijk niet voldoet? Is hij blut, kan hij geen echte meer betalen? Dat is niet gezegd: kundige tolken worden in Constantinopel natuurlijk beter door de inlichtingendiensten in de gaten gehouden dan Ali lief is.

Dan ziet Ali de sultan. Op weg naar de Sultan Djeami moskee (de “moskee van de sultan”) tegenover een van de poorten van het paleis, de “sérail”, Topkapi, op de Zuidkop van de haven. Vanaf de poort tot de moskee staan links en rechts van de route twee rijen janitsaren. Ali’s eigen janitsaar en zijn malle “tolk” durven er niet heen. Ja, gevangenen had men daar graag in die tijd: ze kwamen goed te pas als galeislaven: watertaxi, kleintransport en schepen slepen. Een klein misstapje en je kon gaan roeien!

Maar Ali glipt de binnenplaats van de moskee op en klimt ergens op om alles goed te zien. Eerst arriveren enige hovelingen op prachtige geharnaste paarden met bedienden die er naast lopen. Ze stappen af, de bedienden zetten de paarden weg. De janitsaren dragen zoals alle Turken een lange jurk, maar de kleur is vrij. Hun herkenningsteken is een mal lichtgrijs vilthoedje met een neklap en op het voorhoofd een metalen plak waar een soort houten lepel in zit. Ze dragen geen wapens, alleen een stok.

Vervolgens arriveren zes paradepaarden van de sultan, groot, allen verschillend behaard. Met rijk in goud en zilver geborduurde dekkleden, en prachtige doeken over de zadels.

Dan de sultan op een schitterend paard, voorafgegaan door dertig *bostandgis*, gewapend met kleine vergulde hellebaarden. Links en rechts van de sultan lopen vier officieren die met hun enorme pluimen de sultan bijkans aan het gezicht onttrekken, maar niet voor onze Ali, die zich goed had opgesteld en het gezicht van de Sultan nauwkeurig kan beschrijven, wat in een

tijd zonder fotografie de enige manier is om over te brengen hoe iemand er uit ziet die geen tijd heeft om voor een portret te poseren.

De sultan brengt, hand op de buik, een lichte groet links en rechts. Totale stilte. Maar een ferme *yell* zodra hij van zijn paard is.

Na de sultan komt het hoofd van de neger-eunuchen, “een verschrikkelijk gezicht” waarschuwt Ali de lezer: rijk gekleed, op een even mooi paard als dat van de sultan, omstuwde door bedienden. Hij groet de hele weg links en rechts in de maat als een soort automaat.^{vii}

Ali is duidelijk weer helemaal de oude: vol energie beschrijft hij zijn bezoeken aan een onafzienbare reeks heilige huizen met relikwieën van vermaarde personages uit de heilige boeken, en met allerlei verbazende soorten van heilige poespas, waarbij Ali's aandacht natuurlijk voornamelijk het gedeelte betreft dat voor ons, zelfs voor, of misschien wel juist voor de gelovige christenen onder ons, verboden is, waarbij hij constateert dat ze niet erg verschillen van de rest, noch van hun christelijke pendants in de Westerse wereld. Ja onze Ali laat zich geen knollen verkopen voor citroenen, en citroenen is hij bij dit soort excursies al vier jaar lang niet tegengekomen.

@book 345 gb 326

Het paleis, de *sérail*, *El seraya*. In Constantinopel heet het paleis “Topkapi” en ligt op het Zuidhoofd van de haven, een groot ommuurd gebied met vele parken en gebouwen. Je mag de weinig indrukwekkende poorten door. Naar binnen.

Winkeltjes. Dan weer een poort maar daar mag Ali niet door. Ach, over dit paleis is toch alles al bekend in de literatuur.

Als ik had gewild, vertrouwt Ali ons toe, was ik er wel in gekomen, maar “had ik de hulpmiddelen van de pracht en grandeur gebruikt dan had ik de zoete onafhankelijkheid moeten opofferen waaraan ik gehecht was geraakt”. En verder nog neemt hij ons in vertrouwen: “daarom heb ik mij ook verre gehouden van het hof, ben ik niet naar Moussa Pacha gegaan”, Zijne Excellentie de admiraal van La Porte die hij destijds in Alexandrië had ontmoet, nu dus na de grootvizier de derde man in het Ottomaanse keizerrijk. Die Moussa Pacha zou hem “zeker als dierbare broer hebben behandeld” als hij aan het hof had willen verschijnen.^{viii}

En dan gaat het weer verder over de architectuur. Helaas hier en daar alleen van buiten. Het hoog ommuurde vroegere *Grote Paleis* van de Antieke keizer Constantijn kwam Ali ook niet binnen want daar zitten tegenwoordig de vrouwen die de sultan uit zijn harem heeft geschopt.⁴⁹

@book 354 gb335

In zijn toeristische rondgang rond de stad schuwt onze Ali een bezoek aan de vrouwenmarkt niet. Hier kan men, verzekert hij, zwarte en blanke slavinnen kopen. Men betreedt een binnenplaats omringd met een podium van een meter waar de dames staan uitgesteld. Er is een dicht hokje waar serieuze gegadigden een nadere blik kunnen werpen. Het geheel wordt

---

49 Ik zie het voor me: twee van die enorme gespierde negers met zonder BBC en zo'n gillende meid tussen ze in hup 's sultans poorten uit en boem achter de hoge muren van het Grote Paleis tussen die andere ex-hofdames van middelbare leeftijd die vroeger ook jong zijn geweest.

zwaar bewaakt. christenen, heeft Ali gehoord, mogen er niet heen. Ali weet zich als moslim natuurlijk onkreukbaar, maar voor de zekerheid gaat hij op de dag dat de markt gesloten is.

De Grieks-christelijke wijk. Het is de Grieken verboden hun huizen in vrolijke kleuren te schilderen. Ook hier dient bij de niet-moslim het besef tweederangsburger te zijn op niveau te worden gehouden.

De sultan viert het einde van de Ramadan met een gebed in de *Ahmed Djeamissi* moskee. Ali stelt zich weer strategisch op en ziet ongeveer dezelfde soort pomp voorbijkomen. Deze keer ziet hij “zijn vriend” Zijn Excellentie Mussa Pacha, voormalig admiraal, nu plaatsvervangend grootvizier, in de stoet. Mussa Pacha ziet Ali en ... groet hem “gracieuus”!! Even later geeft hij nog een onopvallend knikje! De lyriek die dit in Ali doet opwellen is te saai om geheel weer te geven maar de teneur is: wie zou na zoiets nu de verleiding kunnen weerstaan zich aan het hof te laten introduceren?⁵⁰ Ik! Morgen is mijn vertrek!

---

50 Ali's intieme vriend uit Alexandrië, Mussa Pacha, toen admiraal, zal best in zijn nopjes zijn geweest met zijn promotie tot plaatsvervangend grootvizier, die volgde op het afzetten, op 29 mei jongstleden, van de hervormingsgezinde Selim III door de janitsaren. Als Ali in Constantinopel is leeft de afgezette Selim III in gevangenschap. De sultan die Ali ziet, Mustafa IV zal het nog een half jaar volhouden en dan worden afgezet door een Selim-aanhanger. Al omvallende zal Mustafa IV zijn voorganger Selim III nog juist kunnen laten vermoorden, zodat Selim's neef (en Mustafa's halfbroer) Mahmud II zijn vermoorde oom (? of neef, ach daarover zullen de verhalen in zo'n paleis niet allemaal ook niet allemaal eensluitend zijn) zal opvolgen. Mahmud II zal zijn voorganger, de huidige Mustafa IV, na enige tijd laten vermoorden. Hoe Mussa Pacha hier uit gesprongen is weten we niet, maar we kunnen rustig het ergste vrezen. Die paleisvloeren zijn van marmer en ze hebben putjes. Ook de vloerwisser was al uitgevonden.

Hm.

De Turken. Ali gaat over tot een algemene karakterisering van de Turk. Ze zijn wat stijver dan Arabieren, zoals Engelsen wat stijver zijn dan Fransen. Ze houden niet zoals de Arabieren en Berbers van grote feesten, publieke spelen, paarderennen en dat soort dingen. Feest is in de Turkse optiek het met een ernstig gezicht van de ene plek naar de andere lopen, op visite gaan, zo veel mogelijk eten, en kanonnen afschieten.

Na uitvoerige behandeling van het uitgebreide systeem van aquaducten en de rest van de infrastructuur voor de watervoorziening van Constantinopel vat Ali de draad van het karakter der Turken weer op: serieus, zelfs melancholiek. Geen gevoel voor de schone kunsten. Het bespelen van een muziekinstrument wordt als ordinair beschouwd. Dansen ook. En Zingen. Behalve in het gebed. Vrouwen vormen een maatschappij apart en kunnen de mannen dus niet in hun gewoonten corrigeren. Men kent geen Europese talen en weet niets van Europa. De Europese wetenschappelijke literatuur wordt ook niet vertaald. Voeg daarbij het precaire bestaan van een despotisch leiderschap, het wantrouwen, die staat van oorlog die onvermijdelijk heerst in een land waar de regerenden in een andere cultuur leven dan de geregeerden, de verkeerde ideeën over het geluk die men van jongs af aan leert, maken dat de Turk “niet in staat is zijn hart te openen voor eerlijk en onschuldige vreugde”. Desondanks denkt hij dat hij gelukkig is, en een echte man, terwijl zijn toestand meer in de buurt van die der wilden staat. De hele dag zitten pijproken, aan de koffie, of andere drogeermiddelen; zich bedwelmen met

likeuren of opiumpillen; zich uitpuittend met herhaalde excessen van natuurlijke of zelfs tegennatuurlijke⁵¹ geneugten.

Ziedaar de genoegens die het geluk van de muzelmannen vormen - ja Ali schrijft nu zelfs “muzelmannen” in plaats van “Turken” - , en als men al de aandacht bij een voorstelling kan houden dan is dat een of andere spotternij van hun enige geneugten. Want voorstellingen, spektakels, zijn er wel. Hun muziek, hoewel gespeend van harmonie, moduleert soms wel aardig, maar zit vol met dissonanten die zo choqueren dat je het niet te vaak wilt meemaken. Daarom treedt er vaak een nar bij op die een dansje maakt dat op de lachspieren werkt en eindigt in de rol van dronkeman. Er is ook dans, een meelijwekkend gedoe, vaak uitlopend op de meest onfatsoenlijke pantomime. Erger nog zijn de Chinese schaduwspelen met de smerigste scènes (“scènes de la lubricité la plus affreuse”). “Dát is het Turkse toneel waar de geleerde en zelfs de grootvizier zonder blozen naar kijkt.”

Toch wil Ali één bijzondere circusact niet onvermeld laten: een razendsnelle pirouette waarmee men aangegordde sabels spreidt als aan een draaimolen, en er ook nog af en toe een uit een schede haalt en er weer in terug doet. Het laatste leek Ali wel het allermoeilijkste. Ja, wij hebben al gelezen dat het zelfs zonder pirouette bij Ali wel eens mis kan lopen ...⁵²

---

51 Ali meent dat wij lezers zo wel zullen begrijpen dat dit over seks gaat, en dat hij ons, ongetwijfeld tot onze enorme opluchting, niet met een duidelijker beschrijving hoeft lastig te vallen. Een dergelijk pathologisch puritanisme was in zijn tijd in Europa nog niet gebruikelijk. Dat kwam pas later.

52 Bij het drinkwater incident op @blz 94, waar Ali zijn sabel per ongeluk in zichzelf steekt.

Hoewel Ali eerder gezegd heeft dat de vrouwen geen deel uitmaken van de sociëteit der mannen, waardoor zij de mannen niet zouden kunnen “corrigeren”, blijkt dit beneden de allerhoogste klasse toch het geval: je komt bij het volk overal in de openbare ruimte evenveel vrouwen tegen als mannen. Maar dat vindt Ali ook weer niet goed: “dit moet de vrijpostigheid bijzonder vergemakkelijken”. Hij vindt de volksdames ook niet zedelijk genoeg gekleed: die gaten horen alleen voor de ogen te wezen, maar die maken ze veel te groot. Het is dan ook niet te verwonderen dat het werkelijk een onzedige boel is in Constantinopel.⁵³

@book 379 gb 360

Nu hij de Turk naar zijn mening uitpuddend heeft behandeld wint Ali Bey el Abbassi nog meer hoogte, en wel om het hele Ottomaanse Rijk grondig te toetsen aan zijn voor de lezer wel heel leerzame criteria namelijk die van, jawel, als ik vooraf de balans geef die ik achteraf heb opgemaakt: een *warme islamitisch-Arabische supporter van de Europese Verlichting*. Houdt U vast, lezer, wij volgen Ali op de voet, en hij schuwt de duidelijkheid niet:

Het Ottomaanse rijk is een kolos bestaande uit een bizarre mengeling van heterogene en onverenigbare partijen: de Turken of Tataren, de Arabieren, de Grieks katholieken, de schismatieke Grieken, de kopten, de Druzen de mammelukken, de Joden en andere groeperingen die in niets op elkaar lijken, behalve hun diep ingewortelde onderlinge haat.

---

⁵³ Ja dames, onze besneden pelgrim behagen dat is spitsroeden lopen, maar weest U gerust: anders dan ter zake van de bestrijding van het ongedierte op Cyprus is hij deze keer vastbesloten de autoriteiten er niet over gaan adviseren

De christenen (nu, lezer, lijkt het bij onze Ali alleen over de Grieken te gaan, het Europese christelijke halve zolendom ontbreekt ineens jammerlijk op de lijst) waren van ouds ondergedompeld in hun scholastieke onenigheden, de Arabieren eveneens, maar, bovendien: een constitutie voor de opvolging van de calif ontberend, openden de Arabieren door een betreurenswaardige apathie de deuren voor die eruptie van vrijwel wilde Tataren, die de tronen van de Abassis en van Constantijn omver stootten en hun Keizerrijk van de “Croissant”⁵⁴ stichtten.

Ja en dan blijkt de Turk toch niet uitpuutend behandeld, Ali duikt opnieuw op hem neer en schrijft: door toeval bereikten de Turken de islamitische landen en niet Europa. Daardoor zijn deze Tataarse afgodendienaars tot de islam bekeerd. Anders waren het christenen geworden. Iedere cultus met het idee van een uniek opperste wezen moet de afgoden dienende mens wel aantrekken en overtuigen. Daardoor zijn de Turken onbekend gebleven met de Europese gebruiken. Waren ze tot christen bekeerd dan waren het Europeanen geworden.

Omdat de Abassidische califs ontvankelijk waren geweest voor de kunsten en wetenschappen die door wat Ali noemt “de eruptie van de Vandalen” Europa waren ontvlucht, vonden de Turken mét de religie de elementen van de beschaving, waar ze in eerste instantie een lichte tint van opnamen; maar hun vorderingen werden geremd door enkele dogma’s, die, door het

---

54 Croissant is de maansikkel, en die heerlijke croissant die de ontbijtende Fransman zo typisch Frans vindt is, Ali weet dat ongetwijfeld, al horen we het niet, inderdaad een Turkse uitvinding (de koffie heeft de Europeaan trouwens ook via de Turken).

verbieden van de schone kunsten, het vestigen van de doctrine van het fatalisme, en het proclameren van haat en weezin tegen ieder individu die tegen de islam is, hen beroofden van de eerst bron van goede smaak; die hen de bronnen en de constructies van de menselijke wijsheid als nutteloos deden voorkomen, en hen zich deden afkeren van de voordelen van een intense verbinding met de Europeanen, de enigen die het hen hadden kunnen leren. Deze oorzaken, gecombineerd met het enorme verschil tussen de talen van het Oosten en Westen, de slapheid die zich van de Turk meester maakte zodra hij in staat was zich de middelen te verwerven om zijn sensualiteit te bevredigen, tenslotte het gebrek aan onderwijs aan hun prinsenvolgers, die van de eenzaamheid van hun harem in het sultanaat worden gearachuteerd, hebben hun voortgang naar de beschaving verlamd.

Ali geeft toe dat aan het hof zeer enkelen zijn die Europese talen kennen en heimelijk een beschaving aangenomen hebben. Toch, gaat hij voort, moet ik, “al ben ik moslim”, bekennen dat de Turken nog barbaren zijn: ik excuseer mij bij hen die er anders over denken; maar als ik een natie zie die niet het geringste idee heeft van publiek recht en mensenrechten; een natie waar nog niet één op de duizend kan lezen of schrijven; een natie waar individueel eigendom niet is gewaarborgd⁵⁵; waar om de minste oorzaak onder de lichtste voorwendselen het bloed vloeit, zonder enige rechtsspraak; een natie, tenslotte waar men de ogen sluit voor het licht; die de fakkel van de beschaving, die men haar toch in al zijn schittering voorhoudt,

---

55 Dit contrasteert toch wat ruw met Ali's ongeëvenaarde schets van de “hartverkleining” die hij op weg naar Jeruzalem (blz@96) ervoer omdat hij het bezit daar eindelijk weer gewaarborgd zag!

van zich af duwt, zo'n natie, zegt Ali, zal voor mij altijd een natie van barbaren zijn: of de individuen die haar in stand houden nu zijden kleding dragen of rijke pelzen; of ze nu wel of geen ceremonieel hebben; of ze nu dagelijks honderd melanges drinken, roken en eten; of ze zich ieder moment van de dag wassen; ik zal niet ophouden te herhalen: *het zijn barbaren*.

Cursiveert onze Ali.

Zo

Dat is er uit.^{ix}

Maar hij is nog niet klaar en gaat voort: De Turken zijn gestijfd in hun superioriteitsgevoel door hun verovering van het immense Arabische rijk, en doordat zij diep in Europa wisten door te dringen. Europese ambassadeurs wordt eer betoond, maar in feite worden zij geminacht. Ali gaat weer expliciet de moslim uithangen en schrijft: ik ken als niemand anders mijn religie, en ik kan ronduit verklaren dat de Turk zijn islamitische barbaarsheid en trots paart aan de barbaarsheid en de trots van zijn volk. Dat houdt in dat hij in de eerste plaats soldaat is. Dat is hij op grond van zijn islamitische overtuiging; maar ook uit voorliefde: het is voor hem het nuttigste beroep, het opent de deur naar de onafhankelijkheid en het despotisme. Maar soldaat is men niet pas als men op de rol van een legereenheid staat. De Turk wordt zelf soldaat, eenvoudig door wapens te kopen. Dan voegt hij zich bij een groep gelijk gestemden. Dat is gewoonlijk een divisie ("orta") van janitsaren. Zo'n groep lijkt

in niets op een Europese legereenheid. Het is een soort mannenverbond waar je bij bent omdat je je thuis voelt in de levensstijl en in de militaire doelen die gekozen worden. Voel je je niet langer thuis dan ga je weg. Naar huis of naar een andere *orta*. Raif Effendi schat dat er zo'n 400000 janitsaren zijn.

Door de vrije aansluiting en aftocht van de "soldaat" is het, als een expeditie wordt aangekondigd, nooit zeker wie er komt. Uitzicht op profijtelijke plundering werkt wervend, maar ook de inzet van de religie. Oorlogen tegen buitenlandse legers zijn weinig populair. De generale staf moet dan vaak zijn wervingskracht verhogen door aan te kondigen dat de Standaard van de Profeet gedragen zal worden. Dat maakt een oorlog "heilig". Dat wil de opkomst wel verhogen.

Stel je eens voor wat dit betekend voor het werken met technisch geavanceerd oorlogsmaterieel: transport, opstelling en daadwerkelijke inzet: een rotzooi tot en met.

Zijn we eenmaal op mars dan zijn er functionarissen, gewapend met een stok met stroken leer aan het eind, die de wind er onder moeten houden. Dat wordt dan kennelijk toch algemeen geaccepteerd. Een zeer klein aantal hogere janitsaren heeft een zekere militaire opleiding gevolgd.

Zo heeft het hele zaakje een eigen dynamiek die de sultan in de problemen kan brengen en zelfs fataal kan worden.

Daarbij zijn eigenaardige gebruiken. De etenspotten van de orta zijn een symbool. In penarie verdedigt men die tot het uiterste. Bij ontevredenheid zet men ze op de kop voor de poort van het paleis van de sultan. Dan verzamelen ze zich en heeft de sultan weinig meer in te brengen. Zo is enige maanden geleden sultan Selim III afgezet. Zijn neef de huidige sultan Mustafa IV beloofde het beter te doen en de kookpotten verdwenen weer.

Het geheel vormt, schrijft Ali een mengsel en verwarring die dermate vreemd is dat een Turks leger au fond in niets verschilt van een schare Arabische horden.⁵⁶

De onlangs afgezette sultan Selim III wilde er wat aan doen maar daarbij liep hij dus tegen de janitsaren aan. De huidige sultan heeft goede kwaliteiten, maar wat kan in deze cultuur een sultan? Welke minister durft nog iets te zeggen na een coup zoals die net achter de rug is? Ik geloof dus dat de Turken niet in staat zijn zichzelf te beschaven.

Zo'n Turkse paleiscoup als die van onlangs maakte in de plaatsen waar ik toen was⁵⁷ ook weinig indruk, schrijft Ali. En overal in het Ottomaanse rijk bepalen de pacha's zelf wat ze doen, waarbij ze soms worden gepaaid voor een minieme bijdrage aan de schatkist van La Porte en soms als rebel bestreden worden. Het rammelt vreselijk en de inkomsten van La Porte lopen terug.

---

56 Nou las ik daarstraks dat Turken door "enkele dogma's", terug te voeren op de Turkse volksaard, onvoldoende van de Arabieren hadden geleerd. Maar nu blijkt Ali van mening dat het op militair gebied bij Arabieren nog erger is dan bij de Turken.

57 Het nieuws van de coup moet onze Ali in Jeruzalem ongeveer van de andere kant tegen zijn gekomen.

De rijksbaantjes worden verkocht. Die markt loopt terug want waar geen macht is kunnen ook geen baantjes verdeeld worden. En dat leidt weer tot meer rebellen, meer roversbenden, onveiligheid in het rijk, onzekerheid.

Nee dit soort sultans zijn marionetjes, meent Ali. Voor een despoot zoals men die zich voorstelt: eentje die naar believen kan regeren, moet je in Marokko zijn.

@book 399 gb 380

Woensdag 2 december 1807 vertrekt onze Ali uit Constantinopel naar Bucharest. Met een Tataar. Want de taal blijft voorlopig Turks. En dat kent hij niet.

Hij beschouwt daarmee “zijn reis” ten einde. De kroniek laat hij achter bij een vriend. Wij hebben wat vrienden te Constantinopel betreft alleen nog maar gehoord van *M. le marquis d’Almenara*, de ambassadeur van Spanje, direct onder Godoy. Of die het is weten we niet, maar die “vriend” zou het na zekere tijd mogen publiceren. Hijzelf wist nog niet waar het na Bucharest heen zou gaan: het Westen, het Oosten of het Noorden.

De stijl van deze “conclusie” (“... Ali Bey ging ... stuurde het verslag van zijn reis terug naar Constantinopel zodat wij het kort kunnen weergeven ... “ enz.) suggereert dat nu een andere schrijver de pen vasthoudt, bijvoorbeeld de uitgever.

Wellicht dat de Spaanse geleerde *Domingo Badia y Leblich* ondertussen gewoon rechtstreeks naar huis en vrouw ging (Barcelona), onderweg wennend aan het dragen van een

besneden edel deel in een strakke Europese onderbroek op dagen lang galopperende paarden, of ziek op zee de stormen trotserend.

Maar de Verlichte Arabier Ali Bey al Abbassi steekt nog de Donau over. De grens met de Russen wordt bewaakt onder leiding van Diouan Effendi, een bekende van Ali uit Alexandrië. En zo rijdt onze Ali op zaterdag 19 december 1807 het Ottomaanse Rijk uit, het niemandsland in, naar de Russische linies.

@book 407 GB 388

Reeds bij Ali's vertrek uit Caïro begon het mij al te knagen: het naderende einde van de reis, waar mijn goede vriend Ali afscheid van mij zou nemen. En Domingo ben je dan ook nog kwijt. Je kunt alles natuurlijk nog eens lezen maar dat helpt niet. Weg is weg. Dit afscheid valt mij zwaarder dan menige begrafenis die ik heb moeten bijwonen.

Dit was een verhaal uit de serie: Bert vertelt wat hij leest (<http://asb4.com/bert-reads>).

Eindnoten

i) Pag. 20. Vrouwen, dat is absoluut een veld in Ali's database: overal waar hij aankomt hoor je over ze. Vaak is er een esthetisch oordeel: de huid is bijvoorbeeld lelijk geel, bruin, of mooi blank. Als hij ergens is waar de wijze van sluiering een zeker idee geeft van de lichaamsvorm geeft hij zijn rating: van "plomp" tot "hemels". Waar de sluiering te grote openingen vertoont of verdacht vaak per ongeluk of expres even open komt te staan laat hij zich afkeurend uit, en vermoedt onmiddellijk commerciële erotiek. Al je ergens door ter plaatse gebruikelijke sluiering niets kunt zien wordt de lezer gerapporteerd dat er niets te zien was. Over zulke absolute verborgenheid laat Ali zich niet altijd onverdeeld goedkeurend uit. Waar hij in het derde en laatste deel voor het eerst, van Caïro op weg naar Jeruzalem, mannen en vrouwen samen ziet spreekt hij zijn opluchting uit: eindelijk weer! Eenmaal in Constantinopel ziet hij het ook, maar daar laat hij zich er weer afkeurend over uit: onzedig.

ii) Voor deze fraaie slalom Oujda-Larache aan het slot van Ali's Marokko-reis moet ik toch de sultan complimenteren. Goed gedaan. Verder kunnen wij slechts boekstaven wat wij *niet* te horen hebben gekregen:

1. Waarom wilde de sultan Ali niet over land naar Mekka hebben? Waarom wilde hij dat pas niet meer toen Ali al lang onderweg was?
2. Wat wilde de sultan met Ali's gevolg, dat immers niet mee op de boot mocht. Uithoren? Dat had hij toch ter plekke kunnen laten doen en dan meesturen?
3. De sultan had zijn broederschap met Ali duidelijk beëindigd. Waarom niet uithoren en vermoorden? Of is het woestijnverhaal een mislukte moordpoging? Hadden zijn cipiers misschien zelf wel stiekem gewoon een goede watervoorraad? Maar waarom dan zonder uithoren? Dacht de sultan dat hij alles al wist?
4. Ali verduistert de lezer door verzwijgingen en desinformatie. Waarom deed hij niet beter zijn best om het verhaal wat geloofwaardiger te maken? Hij wist toch ook de sultan bijna twee jaar lang in zijn leugenverhalen te laten geloven en de intiemste vriend te worden van de man, van wie hij denk ik eigenlijk niets moest hebben? Waarom word ik als lezer niet sluw bedrogen? Denkt hij werkelijk dat ik hier in trap? Zo voel ik mij als lezer welhaast voldoende door mijn bloedeigen Ali beledigd om zijn kroniek verder woedend in de haard te werpen. Maar ik beheers mij nog juist.

iii) Pag. 30. Het was al duizenden jaren gebruikelijk aan despotische hoven om alleen buitenlands personeel te hebben. Een despoot immers, naar voren

geschoven door de sterkste der vaak bloedig strijdende partijen uit zijn eigen volk, niet zelden elk onder leiding van een van zijn eigen bloedverwanten, heeft uit overwegingen van veiligheid en bescherming tegen heimelijke intriges liever geen eigen volk in zijn paleis. Hij heeft dus graag buitenlanders: die weten niet te veel, zijn dus moeilijker te betrekken in intriges. Bovendien hebben ze niet gauw eigen belangen, want hoger dan wat ze al zijn: hofdienaar, kunnen ze als vreemdeling toch niet worden. De Antieke Romeinse leiders bijvoorbeeld hadden steevast, maar zelfs dat mocht vaak niet baten, een Germaanse lijfwacht.

iv) Pag. 77. De westerse protestant zal bij het lezen Ali's relaas over het salafistische streven naar vereenvoudiging van het geloof onmiddellijk denken aan de Laatmiddeleeuwse katholieke kermistoestanden - met hun helledreiging voor wie de prijzige kermis meed. Die leidden tot de Europese Reformatie. De remedie zou, meende Aboulwehhab, moeten zijn: alles wat niet in de Koran staat te beschouwen als ketterij en zonde. En zelf lezen, die Koran. Niet overlaten aan ongerechte doctoren die zich als deskundigen opwerpen. Ook dat doet erg aan Calvijn's afkeurende opvatting denken over de hocus pocus van de katholieke priester met zijn voor anderen onleesbare Latijnse Bijbel. Daarmee zien we dan meteen in het verbond tussen Aboulwehhab en het Saudische koningshuis eenzelfde principe werkzaam als in de band tussen het eenvoudige, streng gereformeerde, niet tegen een enkele lynchpartij opziende Nederlandse volk met het huis van Oranje. Het enige verschil is dat de Calvinisten de bijbel in de volkstalen gingen vertalen en de volkeren het lezen in hun lokale taal gingen leren, terwijl de wehhabis en het Saudische koningshuis voor een universele taal kozen: het Arabisch, waarbij naast het lezen van de koran het memoriseren in zwang kwam.

v) Pag. 87. De avonturen van de Saudi-familie sindsdien zijn in het kort als volgt: enkele jaren na Ali's reis zou "pacha" Mohammed Ali, die onze Ali net in Caïro had ontmoet, de vers naar voren geschoven jeugdige baas van het Albanese leger in Egypte, en daardoor nu baas van Egypte, met medewerking van "La Porte" (het Ottomaanse sultanaat in Constantinopel) de Saudis en hun salafisten volkomen in de pan hakken. Hun hoofdstad Diriyah in de as.

Na de actie van Mohammed Ali, in 1818, was er van de wehhabis van Saud weinig meer over. Het Saudische regiem was onherstelbaar verzwakt waardoor het slagingswerk stukje bij beetje eenvoudig door de lokale burens

werd afgemaakt. In 1891 moest de familie Saud zelfs alles opgeven en vluchten naar Kuwait.

Na de Eerste Wereldoorlog, die de totale instorting van het Ottomaanse Rijk veroorzaakte, viel bij het rekruteren van een lokaal management voor de schaarse en extreem arme bevolking van Arabië het oog van de oorlogswinnaars op de familie Saud. Het huis werd als westerse marionet gearachuteerd in het Arabische gebied, dat vervolgens Saudi-Arabië werd gedoopt. In de nieuwe Saudische hofhouding kon iets zich noemende wahhabisme, of salafisme, een hoeksteen van de geschiedenis en waardigheid van de nu weer koninklijke familie, symbolisch niet ontbreken. Rond 1938 was het langzamerhand overduidelijk geworden dat olie werkelijk een cruciale basisgrondstof voor het Westen zou worden. De grootste reserves ter wereld werden in Saudi Arabië gevonden. In de westerse machten beschouwde men de Saudische kamelenstammen als een soort Arabierenreservaat dat onder een goed beloonde Saudische dynastie de minste overlast zou bezorgen bij de oliewinning.

De echte oorspronkelijke wehhabis hadden die olie natuurlijk veracht en onder de grond gelaten: het echte salafisme is: even in een lendendoekje op dit ultrakorte ondermaanse en dan hop! naar de hemel. En dat doe je buiten in de woestijn, niet in wolkenkrabbers met airconditioning. Verder gooit de oorspronkelijke salafist in de verzengende hitte van het heilige Arabische land stenen op de lokale huizen van de duivel, en verdoet geen tijd met verre reizen naar koude landen vol ongelovigen om daar bommen op te gooien. Zou als ketterij zijn beschouwd. Maar zich “salafisten” noemenden zijn in het hedendaagse Westen toch actief en berucht geworden. In vele aspecten zijn dit geen originele salafisten maar verwarde afvalligen. Zij lijken echter op de oude salafisten in hun gehoorzaamheid, hun blindheid, hun onbeheerste angst voor de hel en verlangen naar de hemel waardoor sluwe lieden hen eenvoudig met gevaar voor hun eigen leven gewelddaden kunnen laten plegen. Hierdoor doet de hedendaagse Europese salafist aan de vroegere christenen denken waar onderwijzerstrots menig Nederlands schoolkind nog een restje van meegeeft met de Jan van Speyck-legende (“dan liever de lucht in”). Het mag ook niet verbazen dat de islam, eenmaal in Europa, de christelijke idee van het met de hemel beloonde levensoffer heeft opgedaan. De islamofob doet er goed aan geheel te bestuderen: Karlheinz Deschner's *Kriminalgeschichte des Christentums* (zehn Bände). Rowohlt, Reinbek 1986ff.

vi) Pag. 96. De geraakte snaar “het hart van de mens krimpt” verbindt mij, lezer, met mijn aankomst in Caïro vanuit Uganda, waar ik woon. Ik nader Europa! denk ik dan, als ik van de andere kant kom. En verder terug, had ik die beleving bij een aankomst in communistisch Oost-Berlijn na een lang verblijf in Moskou in de Gorbachev-tijd. Oost-Berlijn! Bijna Europa! Nog verder terug: mijn de terugkeer in de bewoonde wereld na wekenlang aan de totaal verlaten Schotse Westkust te hebben gelopen: daar staat dan ineens een treinstation met zo’n vent erin die jou even vertelt dat je aan dat loket een kaartje moet kopen voor de trein! Wat verbeeldt die man zich wel! Je wilt hem wel tegen de grond slaan. Maar eenmaal ingestapt zit je al snel zo die trein mee te schommelen als Ali schrijft op zijn paard te zitten doen. En na een dag ben je al weer die burgerservicekoe met in elk oor haar gele nummerlabel.

Oorlogsveteranen vinden die weg naar de deugdzame rol van burgerservicevee vaak niet meer terug en maken, eenmaal weer thuis, een snelle carrière van held via enge man tot patiënt. Ook ik heb de weg terug niet meer helemaal kunnen afleggen: ik ben alweer enige tijd steeds vaker in verschillende Europese landen maar ik blijf enigszins op mijn hoede. Er lijkt, om met Ali te spreken, toch iets “hards” in mijn “vezels” te blijven door mijn frequente en langdurige uitburgering.

Wanneer je in een geordende maatschappij rondloopt die niet de jouwe is moet je oppassen: allerlei dingen die je zelf heel gewoon vindt kunnen daar absoluut niet. Probeer in een islamitische stad niet een vrouw de hand te schudden. Drink geen alcohol. Andere dingen, waarvoor je thuis prompt in de cel zou belanden, kun je ineens gewoon doen ... Er ontstaat daardoor een zekere spanning, een nerveus op jezelf letten dat weer wegvloeit als je zo’n omgeving weer verlaat.

Maar! Een dergelijke permanente spanning voel ik nu ook in het Europese sociale verkeer. En het zakt niet meer helemaal weg. In Europa moet iemand als ik een beetje *blijven* oppassen. Niet voor moslims. Die ken ik heel goed en daar kan ik als ongelovige uitstekend mee opschieten. Maar wat de etnische Europeaan allemaal normaal vindt, wat hij gek vindt, en waarvan hij in diepe verontwaardiging steekt, daar houd ik, ongerust betrapt te worden op een overtreding, nerveus een lijstje van bij, net als in Moskou, Asjchabad, Caïro en Kampala. Weinig Europeanen beseffen zo goed als buitenlanders en mensen die in hun eentje langdurig in verre landen hebben verbleven hoe strak het keurslijf is waarin de etnische Europeaan zich heeft laten persen door opvoeding, overheid en media. Als je dat eenmaal wél beseft kun je niet echt meer terug. Dat is mijn prijs voor mijn bevrijding uit

het Europese keurslijf, die ik overigens zonder morren betaal.

vii) Pag. 123. Ali Bey el Abbassi over negers. Als het hoofd van de neger-eunuchen in de stoet van de sultan langskomt rept onze Ali van “een verschrikkelijk gezicht”: “rijk gekleed, op een even mooi paard als dat van de sultan, omstuwd door bedienden. Hij groet de hele weg links en rechts in de maat als een soort automaat.” Dat contrasteert nogal met zijn lyriek bij de zonsondergang op de Aarafát, “... de Caucasiër geeft de Ethiopiër vriendschappelijk de hand ... ” etc. [zie p. 64](#).

Ook elders, als het weer eens over die neger-eunuchen moet gaan, voelt Ali zich steevast verplicht zijn afschuw te uiten, niet over de *male genital mutilation*, maar gewoon vanwege hun “vreselijke” uiterlijk. Hij had, meen ik, lezer, als Verlichte filosoof moeten bedenken dat het slimme, voor een blanke keizer, van een body guard van negers dit is: je leert ze niets, in het bijzonder niets over over de politieke verhoudingen aan het hof en in het rijk. Leer ze zeker zo weinig mogelijk Turks en Arabisch. Ze kunnen wel onder één hoedje willen spelen met iemand maar ze weten gewoon niet met wie en zo ja dan begrijpt men elkaar te slecht om succes te boeken. Zelf een coup plegen is voor die eunuchen kansloos, dat begrijpen ze wel.

Er is dan nog wel het probleem dat ze op de haremvrouwen afgaan. Daarvoor castrereer je ze. Vervolgens behandel je ze als personen van het hoogste niveau. Dan kan: ze zijn toch volstrekt ongevaarlijk voor de top van het hof en ze zijn er natuurlijk enorm trots op. En de rest kan slecht met ze samenspannen want men begrijpt elkaar te slecht.

Een despoot is nooit veilig, maar dit is zonder meer een van de beste middelen voor dat doel. De Romeinse Keizers hadden meestal een Germaanse body guard om zich tegen hun eigen hofintriganten te beschermen, maar hun opvolgers wilden dan ook nog wel eens blond zijn. Vermoedens daarover bestonden ook zeker, maar etnisch voorkomen werd onbelangrijk geacht. Een despotisch hof, waar doodsangst immers aan de orde van de dag is, kan men vergelijken met het leven in de top van een maffia-organisatie, wat zo’n despotisch hof in wezen ook gewoon is. Men verlangt van een leider capaciteiten en saamhorigheid, de rest is bijzaak. Dit gold overigens in het algemeen in de geschiedenis voor de “erfopvolging” in konings- en keizers-huizen: de oudste “echte” zoon is niet altijd de beste is en soms zelfs ongeschikt. Is hij niet goed wijs dan is dat aan een goed georganiseerd hof op zich geen probleem: je richt hem af. Maar is het een slimme valserik dan is vroeg of laat een ongelukkige val van het paard, tot leedwezen alom, te verwachten.

viii) Pag. 124. Waarom hecht Ali ineens aan een leven in de schaduw, terwijl hij toch enorm genoot van zijn belangrijkheid in Marrakesh, Tripoli, Alexandrië en Caïro? Ik lezer, denk er het mijne van, al weet ik van niks. Een ding is duidelijk: Ali wil niet dat ik denk dat hij hoge kringen meed omdat hij blut was. Hij wil mij duidelijk maken dat hij de *grandeur* heus wel op zak had. Maar dan denk ik toch aan de 14 kamelen die Ali in de karavaan van Caïro naar Suez had op weg naar Mekka, terwijl hij meldde dat hij veel spullen en bedienden in Caïro achterliet omdat hij daar terug zou komen (@ p. 48). Zijn equipage kromp snel vanaf Gaza. En dat gedoe met die Tataren op weg naar Constantinopel leek wel armoedzaaijerij.

Ik herinner mij hoe Ali genoot van zijn grootse ontvangsten in Marokko, Tripoli, Alexandrië, Caïro en Mekka. In Jeruzalem deed hij al wat rustiger aan. In Damascus gedroeg hij zich al vrijwel als een bescheiden toerist zoals hier in Constantinopel. Geld dus toch? Het lijkt er flink op. Maar dat hoeft niet het enige te zijn: zou hij zich aan het hof in Constantinopel hebben laten introduceren, dan was het spitsroeden lopen geweest in de conversatie. Wantrouwen is licht gewekt want kennis en connecties zijn hier natuurlijk op hoger peil dan in die Arabierenstadjes waar hij de grote man uithing. Hier in Constantinopel zou ik niet graag in Ali's schoenen staan als men mij vroeg over mijn geboorte, mijn familie etc. Men barst natuurlijk hier van de relaties die even iets kunnen natrekken.

Dan denk ik nog aan Ali's "oude vriend" *M. le marquis d'Almenara* ambassadeur van de koning van Spanje te Constantinopel, met zijn Turkse logeerkamer. Zo'n "oude vriend" weet natuurlijk wie Ali werkelijk is. En deze oude vriend is kind aan huis is bij de sultan. Almenara had, schrijft Ali, meegeholpen met Europese artillerie aan de huidige defensie van het paleisterrein, in ieder geval naar zee. Almenara had dus flinke zakelijke belangen waarvoor hij, je weet nooit, Ali zou kunnen laten vallen. Die verleiding zou voor Z.E. de ambassadeur zelfs een kwestie van lijfsbehoud worden als hij terecht of ten onrechte zou gaan vrezen dat Ali's bedrieglijke pose als Arabier en moslim toch ergens bij La Porte bekend zou raken, en hem gevraagd zou kunnen worden waarom hij de sultan had verraden door het niet te vertellen. De twee oude vrienden hadden het ook kennelijk wijs geacht de Turkse kamer tot één nachtje te beperken. Maar niets in Ali's kroniek over deze onderwerpen, natuurlijk. Vergeet ook niet dat de schrijver van de kroniek die wij lezen Ali Bey el Abbassi heet. Zijn ware naam hebben we niet uit de kroniek. Zijn beoordeling van wat hij ziet is meestal geposeerd Arabisch (ik als gelovige moslim vind natuurlijk "..."), maar daar

valt hij soms uit zijn rol. Dat gebeurt met name bij bijna alles wat met seks en met negers te maken heeft, en bij zijn ridicule, ronkend Verlichte oordeel over mogelijke maatschappelijke verbetering, zoals wanneer het Cyprus betreft, waar hij bij het land Montesquieu en de ideeën van de Franse Revolutie aanbeveelt. Zijn afschuw van seksueel lustopwekkende taferelen is overigens een anomalie: men was in die tijd in Europa niet zo preuts. De Parijse modieuze dames in de hoogste kringen van toen bijvoorbeeld, “Les Merveilleuses” wedijverden in kleding die in doorzichtigheid heel wat verder ging dan wat Ali bij de moslims ziet.

ix) Pag. 131. In Ali's lange en met een gecursiveerd “*het zijn barbaren*” eindigende Turkentirade leer ik veel bij over Ali maar weinig over Turken. Verder lijkt het mij als hedendaagse Europese lezer wel of Ali niet de Turk, maar de hedendaagse etnische Europeaan over de hekel haalt: die etnische geborneerdheid, de minachting voor andersdenkenden. Bij wat Ali sensualiteit noemt (en ik een vergeleken met andere zoogdieren extreme geestelijke preoccupatie met seks) het volgende: wie beseft dat in Europa veel nieuws over seks gaat en dat bovendien het Europese internetverkeer voor ruim de helft porno is komt aan de Turk niet toe. Dan de Europese preoccupatie met geld en het tonen van rijkdom, de verregaande ongeletterdheid en gebrek aan vorming der Europeanen waardoor een Europese overheid zijn burgers werkelijk alles op de mouw kan spelden - en dat dan ook routineus doet. Dan het in Europa wijdverspreide onbegrip voor, ja zelfs minachting van de geleerdheid, de minachting voor vreemdelingen. Verder de opmars in Europa van de georganiseerde misdaad, waarin de Europeaan evenzeer domineert als in de bovenwereld. Turken? Voetbal, ridicule auto's, glimmende tijdschriften en politiek campagnes vol baarlijke nonsens. Facebook! De vreselijke herrie die heden ten dage onder Europeanen muziek heet. Ik twijfel niet: Ali heeft hier op zijn hoogst zijn hart gelucht over de mens in het algemeen, maar zeker niet speciaal over de Turk.

Houdt Ali's zijn luie geile Turk voor verbetering vatbaar? Het lijkt van niet! Hij ziet de invloed van de vroeger zo hoge Arabische cultuur op de Turk begrenst “enkele dogma's”, waaronder: aversie tegen schone kunsten, minachting van niet-islamieten, en fatalisme. Dat is dan dus de Turkse volksaard. Wat doe je er dan aan?

Wij kunnen heden ten dage in Europa terugkijken op vijftig jaren in het hun vreemde Europa hard werkende Turken, die er zeker toe hebben bijgedragen dat de luie geile Europeaan nog steeds, met grote moeite, maar toch, niet ten

,

onder is gegaan aan de Chinese concurrentie, en die Turkije zelf in de afgelopen decennia uit de armoede hebben gehaald en tot een welvaart hebben gebracht die groter is dan dat van de meeste EU-landen.

Hoe lang Ali's Turken-, en, nauwelijks verholen, Arabieren-minachting vóór zijn tirade opgekropt heeft gezeten is moeilijk te zien. Zijn Turkentirade op deze laatste pagina's was een voor mij, lezer, uiterst onverwachte eruptie.